T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

IRAK TÜRKMEN TÜRKÇESİ-TUZHURMATI MERKEZ AĞZINDAN DERLEMELER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

İbrahim Sabah Kasım KASIM

KOCAELİ 2020

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

IRAK TÜRKMEN TÜRKÇESİ-TUZHURMATI MERKEZ AĞZINDAN DERLEMELER

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

İbrahim Sabah Kasım KASIM

Doç. Dr. Tülay ÇULHA

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 08/07/2020-16

KOCAELİ 2020

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tezi olarak yaptığımız bu çalışma temelde, batıda yaşayan Türk topluluklarından Irak Türkmen ağızlarından Tuzhurmatı bölgesinden yapılan derlemeler ve bu derlemelerin yazıya aktarılmasından oluşmaktadır. Irak Türkmenleri bölgede yaşanan siyasi olaylar nedeniyle hem dil hem de kültür bakımından büyük tehdit altındadır. Bu sebeple bölgede yapılan derlemeler, dil ve kültürün yazıya geçirilmesi bu değerlerin gelecek nesillere aktarılması bakımından büyük önem taşımaktadır.

Irak Türkmen Türkçesine ilişkin muhtelif zamanlarda birçok derleme yapılmış, dil ve kültürün korunmasına katkı sağlayan çalışmalar hazırlanmıştır. Derleme yapılan bölgeler arasında güvenlik tehdidi altında olduğu için her geçen gün Türkmence konuşan nüfusun giderek azaldığı *Selahaddin* iline bağlı *Tuzhurmatı* bölgesine ait derleme çalışması oldukça sınırlıdır. Bu eksiklik tespit edildikten sonra anılan bölgede yapılacak derlemenin daha da elzem olduğuna karar verildi.

Bu düşünceyle yola çıkılan çalışmada elde edilen derlemeler, mümkün olduğunca ses özelliklerini yansıtacak şekilde yazıya geçirildi. Yöntem ve işaretler tespit edilirken daha önce yapılan çalışmalarda izlenen yöntemler değerlendirildi. Tercih edilecek yöntemin hem ses özelliklerini büyük oranda göstermesi hem de bu metinlerden yararlanacak kişilerin kolaylıkla okuyup anlayabileceği yöntem ve işaretler tercih edildi.

Beş bölümden oluşan bu çalışmanın, birinci bölümünde Türkmen kelimesinin kökeni, Irak'ta Türk Varlığı, Irak Türkmen Türkçesi, Irak Türkmenlerinin Yaşadıkları Yerler ve Nüfusları, Irak Türkmenlerinin Kullandığı Alfabe gibi konulara değindikten sonra *Tuzhurmatı* hakkında verilen bilgilerle tamamlandı.

Çalışmanın temel bölümü olan ikinci bölümde ise *Tuzhurmatı*'dan yapılan derlemelerin yazıya aktarılmış ana metni yer almaktadır. Derlemeleri yazıya geçirirken her metin numaralandırılarak, anlatan kişinin adı, öğrenim durumu, mesleği, yaşı gibi bilgiler verildikten sonra metnin konusu belirtilmiştir. On altı farklı metinden oluşan bu bölümde, takibi kolaylaştırmak ve metinden örnekler verilirken gönderme yapabilmek için satır numaraları verilmiştir.

Tezin üçüncü bölümü, derleme yapılan ve yazıya aktarılan metinden hareketle Irak Türkmen Türkçesinin *Tuzhurmatı* ağzının yazılış özellikleri ve ses bilgisini içermektedir. Ses bilgisi bölümünde ünlü ve ünsüz harfler olmak üzere Eski Türkçe ve Irak Türkmen Türkçesi ses değişimlerini ve ses farklılıklarını metinden örnekler vererek göstermeye çalışıldı.

Dördüncü bölüm ise Yapı bilgisini içermektedir. Bu bölümde ise Tuzhurmatı merkez ağzının yapı bilgisi çıkarılarak metinden örneklerle desteklendi. Örneklere yapılan gönderme metin numarası ve satır numarası şeklinde parantez içinde yapıldı: (1/30), (2/50), (3/40)

Tezin beşinci ve son bölümünde, metinden hareketle hazırlanan sözlük yer almaktadır. Metinde yer alan kelimeler madde başı olarak verildi. Şayet alıntı bir kelime ise hangi dilden alıntı olduğu belirtilirken yanında kelime, orijinal alfabe ile yazıldı.

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım bu çalışmada danışmanlığımı üstlenen, en büyük desteği veren, çalışmalarımı yakından takip eden, fikirleri ile çalışmama yön veren saygı değer Doç. Dr. Tülay Çulha hocama ne kadar teşekkür etsem azdır.

Ayrıca tez konusu seçimimde benden yardımı esirgemeyen Kerkük Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyat bölüm üyesi Prof. Dr. Çoban Khıdır hocama teşekkür ederim.

Çalışmalarım sürece maddi, manevi benden desteğini esirgemeyen aileme en içten teşekkürlerimi arz ederim.

İbrahim Sabah Kasım KASIM

Kocaeli, 2020

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ ..... **I**
İÇİNDEKİLER ..... **III**
ÖZET ..... **VIII**
ABSTRACT ..... **IX**
TEZDE KULLANILAN ..... **X**
TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ ..... **X**
İŞARETLER VE SEMBOLLER ..... **X**
KISALTMALAR ..... **XI**
TABLOLAR LİSTESİ ..... **XII**
ŞEKİLLER LİSTESİ ..... **XII**

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ **1**
1. TÜRKMEN KELİMESİNİN KÖKENİ **1**
2. IRAKTA TÜRK VARLIĞI **2**
3. IRAK TÜRKMEN TÜRKÇESİ **4**
4. IRAK TÜRKMENLERİNİN YAŞADIKLARI YERLER VE NÜFUSLARI **5**
5. TUZHURMATI **6**
6. IRAK TÜRKMENLERİNİN KULLANDIĞI ALFABE **6**

İKİNCİ BÖLÜM

2. METİNLER **7**
1. Tarım **7**
2. Pinadiz hikâyesi **8**
3. Masallar **11**
4. Eski yemek adları ve atasözleri **14**
5. Atasözleri **16**
6. Masal **20**
7. Masal **23**
8. Evlenmek **28**
9. Masal **32**
10. Atasözleri **34**
11. Horyat **37**
12. Taziye (Ölüm merasimi) **39**
13. Genel konuşma **43**
14. Horyat **47**
15. Tuzhurmatı tarihi ile genel konuşma **49**

16. Horyat ve sohbet **54**

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SES BİLGİSİ **57**

3.1. ÜNLÜLER **57**

3.1.1. Uzun Ünlüler **59**

3.1.2. Kısa Ünlüler **61**

3.1.3. Kapalı e (ė) **61**

3.1.4. Ünlü Uyumu **62**

3.1.4.1. Kalınlık-İncelik Uyumu **62**

3.1.4.2. Düzlük- Yuvarlaklık Uyumu **63**

3.1.5. Ünlü Değişimleri **64**

3.1.5.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi **64**

3.1.5.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması **66**

3.1.5.3. Ünlü Daralması **66**

3.1.5.4. Ünlü Genişlemesi **67**

3.1.5.5. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması **68**

3.1.5.6. Düzleşme **68**

3.1.6. Ünlü Düşmesi **69**

3.1.6.1. Kelime Başında Ünlü Düşmesi **70**

3.1.6.2. Kelime İçinde Ünlü Düşmesi **70**

3.1.6.3. Ünlü Birleşmesi Sebebiyle Gerçekleşen Ünlü Düşmesi: **70**

3.1.6.4. *için* Edatında Ses Düşmesi **70**

3.1.6.5. *iken* Zarf Fiilinde "i" düşmesi **71**

3.2. ÜNSÜZLER **71**

3.2.1. Ünsüz Değişimi **72**

3.2.2. Ünsüz Benzeşmeleri **76**

3.2.2.1. İlerleyici Benzeşmeler **76**

3.2.2.2. Gerileyici Benzeşmeler **77**

3.2.3. Ünsüz Düşmesi **77**

3.2.4. İkizleşme **80**

3.2.5. Yer Değiştirme (Metatez) **83**

3.2.6. Hece büzüşmesi **83**

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ŞEKİL BİLGİSİ **84**

4.1. İSİM (AD) **84**

4.1.1. Çokluk eki (+lar) **84**

4.1.2. İyelik Ekleri **84**
4.1.3. Aitlik Eki (+ki) **87**
4.1.4. İsim (Ad) Çekim Ekleri **87**
4.1.4.1. Yalın Hali **87**
4.1.4.2. İlgi Hali Eki (+In/+Un, nIn/+nUn) **87**
4.1.4.3. Yükleme Hali Eki **88**
4.1.4.4. Yönelme Hali Eki:(+(y)A, (y)+A) **89**
4.1.4.5. Bulunma Hali Eki: (+DA) **90**
4.1.4.6. Ayrılma Hali Eki: (+DAn) **90**
4.1.4.7. Eşitlik Hali Eki: (+ca) **91**
4.1.4.8. Vasıta Hali Eki: **91**
4.2. SIFAT (ÖN AD) **92**
4.2.1. Niteleme Sıfatları **92**
4.2.2. Belirtme Sıfatları **92**
4.2.2.1. İşaret Sıfatları **92**
4.2.2.2. Sayı Sıfatları **93**
4.2.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatı **93**
4.2.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları **93**
4.2.3. Soru Sıfatları **94**
4.2.4. Belirsizlik Sıfatları **94**
4.3. ZAMİR (ADIL) **94**
4.3.1. Kişi Zamirleri **94**
4.3.2. İşaret Zamirleri **96**
4.3.3. Soru Zamirleri **98**
4.3.4. Belirsizlik Zamirleri **99**
4.3.5. Dönüşlülük Zamirleri **99**
4.4. ZARF (BELİRTEÇ) **100**
4.4.1. Yer Yön Zarfları **100**
4.4.2. Zaman Zarfları **100**
4.4.3. Azlık-Çokluk Zarfları **101**
4.4.4. Durum Zarfları **101**
4.4.5. Soru Zarfları **102**
4.5. EDAT (İLGEÇ) **102**
4.5.1. Seslenme Edatları **102**
4.5.2. Soru Edatları **103**
4.5.3. Gösterme Edatları **103**

4.5.4. Cevap Edatları 103
4.5.5. Cümle Başı Edatları 104
4.5.6. Son Çekim Edatları 104
4.5.6.1. Sebep Edatları: +çIn, +çUn, +çI, +çU 104
4.5.6.2. Benzerlik Edatları: (kimin, teki) 105
4.5.6.3. Miktar Edatı: (ḳeder, kimin) 105
4.6. BAĞLAÇLAR 106
4.6.1. da/de 106
4.6.2. ne ……. ne 106
4.6.3. eger/ege 106
4.6.4. ya …… ya 107
4.6.5. yan ….. yan 107
4.6.6. bes 107
4.6.7. ama 108
4.6.8. hem…… hem 108
4.6.9. weya 108
4.6.10. aw 108
4.6.11. Dan, y(Dan) 109
4.7. FİİL (EYLEM) 110
4.7.1. Kişi Ekleri 110
4.7.1.1. Zamir Kökenli Kişi Ekleri 110
4.7.1.2. İyelik Kökenli Kişi Ekleri 110
4.7.2. Kipler 111
4.7.2.1. Basit Kipler 111
4.7.2.1.1. Geniş Zaman Eki (-r/-Ar) 111
4.7.2.1.2. Görülen Geçmiş Zaman Eki: -DI 112
4.7.2.1.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki: -mIş/ -(y)Ib 113
4.7.2.1.4. Şimdiki Zaman Eki: -(y)Ir 114
4.7.2.1.5. Gelecek Zaman Eki: (-AcAg) 115
4.7.2.2. Tasarlama Kipleri 115
4.7.2.2.1. İstek Kipi ekleri 115
4.7.2.2.2. Emir Kipi Ekleri 116
4.7.2.2.3. Şart Kipi (-sA) 117
4.7.3. Fiillerin Birleşik Çekimleri 118
4.7.3.1. Hikâye 118
4.7.3.1.1. Geniş Zamanın Hikâyesi 118

4.7.3.1.2. Şart Kipinin Hikayesi 119
4.7.3.1.3. Şimdiki Zamanın Hikayesi 119
4.7.3.1.4. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi 120
4.7.3.1.5. İstek Kipinin Hikâyesi 120
4.7.3.1.6. Gelecek Zamanın Hikâyesi 120
4.7.3.2. Rivayet 120
4.7.3.2.1. Geniş Zamanın Rivayeti 120
4.7.3.2.2. Şimdiki Zaman Rivayeti 121
4.7.3.3. Şart 121
4.7.3.3.1. Geniş Zamanın Şartı 121
4.7.3.3.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman Şartı 121
4.7.3.3.3. Görülen Geçmiş Zaman Şartı 121
4.7.3.3.4. Şimdiki Zamanın Şartı 121
4.7.4. Sıfat Fiiller 122
4.7.5. Zarf Fiiller 123
4.7.6. İsim – Fiiller 124
4. 8. YAPIM EKLERİ: 125
4.8.1. İsimden İsim Yapım Ekleri 125
4.8.2. İsimden Fiil Yapım Eki 128
4.8.3. Fiilden İsim Yapan Ekler 130
4.8.4. Fiilden Fiil Yapan Ekler 133

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SÖZLÜK 136
SONUÇ 151
KAYNAKÇA 153
ÖZGEÇMİŞ 156

ÖZET

Irak Türklerinin konuştukları ağız, Türkçe'nin Batı grubu dilleri arasında yer almaktadır. Ancak Irak Türkçesinde kimi ağız ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Bu ayrılıklar bazen aynı il, ilçe, bucak ve bazen de bunların iki ayrı mahallesinde bile göze çarpmaktadır. Bu da değişik zamanlarda bu bölgelere göç edip yerleşen Türk boylarının ağız ayrılıklarından ileri geldiği söylenebilir. Irak Türkmen Türkçesinde /ng/ sesinin /v/ ve /y/ ye dönüşmesidir. Bu ayrılıklar Irak Türkmen ağızlarında teklik ve çokluk 2. kişi iyelik ekinde kendini göstermektedir. Irak Türkmen Türkçesi /v/ ve /y/ olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. v grubuna dâhil olan şehirler, köyler şunlardır: Kerkük, Erbil, Dakuk, Hanekin, Kazaniye ve Mendeli; y grubuna dâhil olanlar: Telafer, Altınköprü, Tisin, Tuzhurmatı, Tazehurmatı, İmam Zeynelabdin, Kifri, Karatepe ve Bayatlar da yaşayan Türkmenlerinin ağzı bu gruba girmektedir.

Yapılan bu çalışma, Irak Türkmen Türkçesinin y grubuna dâhil olan Tuzhurmatı merkez ağzından yapılan derlemelerin yazıya aktarılmış biçimi ile ses, şekil bilgisi ve sözlük çalışmasından ibarettir.

Anahtar kelimeler: Irak, Türkmen, Tuzhurmatı, şekil bilgisi.

ABSTRACT

The Iraqi Turkish dialect falls under the western branch of Turkic languages. However, there appeared some variances in Iraqi Turkish dialect. These variances can be seen in the same city, district, town or even in the same neighborhoods. An explanation for this phenomenon can be given as the following; “This is because of the variances among the Turkic tribes which came to these areas in different time periods. One of the variances we have in Iraqi Turkmen Turkish is the transformation of /ng/ sound to either /v/ or /y/. These variances appear in the second person singular and plural genitive forms. Iraqi Turkmen Turkish has two main branches as “the v branch” and “the y branch”. Cities and towns in the former branch are: Kirkuk, Daquq, Khanaqin, Qazzaniya and Mandali. The ones in the latter are: Tal Afar, Altun kupri, Tisin, Tuz Khurmatı, Taza Khurmatı, Imam Zeynelabdin, Kifri, Qarah Tabbah and Bayatlar.

This study in your hand consists of the redaction of selections from Tuz Khurmatı dialect which is in the y branch of the Iraqi Turkmen Turkish, their articulation inventory, morphology and some vocabulary work.

KeyWords: Iraq, Turkmen, Tuz Khurmatı, morphology.

TEZDE KULLANILAN

TRANSKRİPSİYON İŞARETLERİ

‘	Arapçada kullanılan ayın sesi “ع”
¯	Ünlülerde kullanılan uzunluk işareti
ƀ	b ile p arası bir ünsüz “b” ye yakın
ė	Kapalı e
ġ	Arapçada kullanılan gayın sesi “غ”
ḥ	Arka damak h sesi “ح”
ḫ	Hırıltılı he sesi “خ”
í	“ı” ile “i” arası “ı” ya yakın
i̱	“i” ile “ı” arası “i” ye yakın
ḳ	Arka damak k sesi “ق”
ŝ	Arapçadaki peltek t sesi “ث”
ú	“u” ile “ı” arası “u” ya yakın
ű	“ü” ile “u” arası “ü” ye yakın
w	Çift dudak v’si “و”

İŞARETLER VE SEMBOLLER

‿	Ulama işareti
>/<	Kelimenin yapı bakımından gelişimini gösteren işarettir.
……	Anlaşılmayan metin
[ ]	Derlemenin yapıldığı saat
/ /	Fonem işareti
(?)	Kökeni kesin olmayan

KISALTMALAR

A.T. Ana Türkçe

Ar. Arapça

ET Eski Türkçe

Far. Farsça

Fr. Fransızca

İt. İtalyanca

Krk Kerkük

Lat. Latince

Li. Young-Song Li, Türk Dillerinde Akrabalık Adları.

Mo. Moğolca

T.T. Türkiye Türkçesi

TH Tuzhurmatı

Trk Türkmence -Türkçe Sözlük

Tü. Türkçe

Yun. Yunanca

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: İyelik ekleri 84
Tablo 2: Kişi zamirlerinin hal ekleriyle çekimleri 95
Tablo 3: İşaret zamirlerinin hal ekleriyle çekimleri 97
Tablo 4: Zamir kökenli kişi ekleri 110
Tablo 5: İyelik kökenli Kişi ekleri 110
Tablo 6: Geniş zaman eki 111
Tablo 7: Görülen geçmiş zaman eki 112
Tablo 8: Öğrenilen geçmiş zaman eki 113
Tablo 9: Şimdiki zaman eki 114
Tablo 10: Gelecek zaman eki 115
Tablo 11: Emir kipi 116
Tablo 12: Şart kipi 117
Tablo 13: Geniş zamanın hikâyesi 118
Tablo 14: Şart kipinin hikayesi 119
Tablo 15: Şimdiki zamanın hikayesi 119
Tablo 16: Öğrenilen geçmiş zamanın hikayesi 120

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Irak Türkmenlerinin Yaşadığı bölgeler (yeşille gösterilen bölge) 5

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1. TÜRKMEN KELİMESİNİN KÖKENİ

Türkmen sözcüğü hakkında birbirinden farklı görüşler ortaya atılmıştır. Gerek sözcüğün anlamı, gerekse kökeni üzerinde görüş birliği bulunmamaktadır. Bu kelime eskiden beri Türk boylarını tanımlamak için kullanılmıştır. Faruk Sümer'e göre, Oğuzlardan Müslümanlığı kabul eden zümrelere, onları gayrı Müslim kardeşlerinden ayırt etmek için, Mavera ün-nehir Müslümanlarınca Türkmen adı veriliyordu. Orta-Asya'da ilk defa Müslümanlığı kabul eden Türk kavmi Balasagun ile Mirki arasında yaşayan Türkmenler olduğundan Türkmen adı, Mavera ün-nehir Müslümanları arasında "Müslüman Türk" şeklinde hususî bir mana da kazanmıştı. Oğuzlardan da Müslüman olan zümrelerin, Müslüman olduklarını anlatmak ve onları gayri Müslim kardeşlerinden ayırt etmek için, bu zümrelere de Türkmen denildi. (Sümer, 1972: 51)

İbn-i Kesir ve Mehmet Neşri gibi müelliflere göre ise, Türkmen sözünün "Türk" ve "İman" kelimelerinden meydana gelmiş bileşik bir deyim olduğu ileri sürülmüştür (Hürmüzlü, 2003: s.16).

Ebu-l Fida İmadüddin İsmail'e göre, İslam dinini kabul eden ve Horasan bölgesinde yaşayan Türklerin Araplarla karıştıklarını, Müslüman olmayan Türkler ile Araplar arasında tercümanlık yaptıkları için onlara tercümen adı verildiğini söylemiştir. Ayrıca ilerleyen zamanlarda tercüman kelimesi ağızlarda değişime uğrayarak Türkmen biçimine uğradığını da dile getirmiştir (Sabır, 1962: 36). Bu yaklaşımla yapılan etimoloji halk etimolojisi olarak değerlendirilebilir.

Bazı tarihçilere göre, Türkmen, deyimi, Türk ve Farsça, Manend, kelimelerinin birleşerek, Türk'e benzer, anlamına gelen, *Türk-manend*'den doğmuştur. Bu görüşü benimseyenlere göre Müslümanlığı kabul eden Türkler bu adla anılmışlardır. (Hürmüzlü, 1994: 8).

Dorblue'nun ileri sürdüğüne göre Horasan yakınlarına göç eden Oğuz Han'a mensup bazı boylar, kendilerine mahsus lehçelerini korumuşlardır. Bu yüzden Horasanlılar tarafından kendilerine, Türk-manend = Türk'e benzer, adı verilmiştir (Hürmüzlü, 2003: 15).

1918 de sona eren I. Dünya Savaşından sonra Türkiye'den koparılarak, Irak'ta kurulan devletin vatandaşları olarak varlıklarını sürdüren soydaşlarımızdan, uzun yıllar Türkler diye söz edilmiştir. Ne var ki 1959 yılından sonra, Irak'ta yaşayan Türklerin Türkiye ile olan kan ve kültür bağlarını unutturmak için soydaşlarımıza devlet tarafından resmi olarak Türkmen denmeye başlanmıştı. Bu uygulama, daha önce İngilizler tarafından da ele alınmış, ancak her hangi bir sonuç alınamamıştı. Irak'ta 1959 yılından sonra, Bağdat yönetimi tarafından Türkmen topluluğu diye isimlendirilen Türkler, bilindiği gibi, Lozan Konferansı sıralarında İngiliz heyeti tarafından da Türkmenler olarak ifade edilmişlerdi (Saatçi, 2003: 15-16).

2. IRAKTA TÜRK VARLIĞI

Türkmenlerin Irak'a ne zaman ve ne şekilde geldikleri hakkında tıpkı Türkmen sözcüğü gibi tarihçiler arasında farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bu durumda Türklerin Irak'a gelişini 3 dönem başlığı altında belirtebiliriz.

Birinci Dönem

Türkmenlerin Irak'a ilk girişi Hicri 54 (Miladi 674) tarihine kadar uzamaktadır. Emevi Halifesi Muaviye tarafından Horasan'a gönderilen Ubeydullah bin Ziyad, 20.000 kişilik ordusu ile Ceyhun nehrini geçerek, Buhara'ya yönelir. Beykent'i de geçen komutan Ubeydullah'ın Buhara'ya yaptığı saldırılar karşısında, Buhara Prensesi Hatun'un emrindeki Türk kuvvetleriyle şiddetli çatışmalar sonrasında barış yapmak zorunda kalan Ziyad, yanına aldığı Türk askerleriyle birlikte Irak'a döner. Tarihî kaynaklar, Basra'ya yerleştirilen Türk askerlerinin 2.000 kişi kadar olduklarını ve bunların ok atmakta pek mahir olduklarını belirtir (Saatçi, 2003: 20).

Türklerin Irakta ün kazanmaları daha çok Abbasiler dönemine (750-1258) rastlar. Bu devirde Irakta İran askerlerinin yerini Türk askerleri alır. Horosan valisi Abdullah Bin Tahir, halifenin isteğiyle yılda iki bine yakın Türkü, Türkistan'dan

Irak'a göndermişti. Abbasiler zamanında ülkeye gelen Türk kitleleri ordu ve devlet işlerinde önemli görevler almış, çevrelerine kendi hars ve göreneklerini aşılamışlardır (ÇOBAN, 1979: IX).

İkinci Dönem

Selçuklu dönemi, Irak'ın siyasal-toplumsal yapısı üzerinde meydana getirdiği değişiklikler bakımından da tarihsel bir dönüm noktasını oluşturur. Bu "ikinci döneminde gelenlerin önceliklere göre farklı olan yönleri, köle olarak ve küçük gruplar halinde değil, kalabalık topluluklar halinde, özgür olarak ve fatih kimlikleriyle gelmeleridir. Bunlar Irak'ın çeşitli şehirlerine yerleşerek kendi kültürel değerlerini Irak'ın köklü kültür varlığı ile sentezlemişlerdir. Irakta bu yeni dönem, Tuğrul Beyin 1055 yılında Bağdat'a girmesiyle başlamıştır. Onunla birlikte büyük bir Türkmen topluluğu da Irak'a gelmiş ve çeşitli boylardan oluşan Oğuz Türkleri Irak'a yayılmış ve bugünkü Türkmenlerin yaşadığı bölgelere yerleşmişlerdir (Kemali ve Sinjar, 2017: 13).

H. 656 (M. 1258) yılında Bağdat, Moğollar tarafından işgal edildikten sonra bütün Irak, Moğolların eline geçti. Fakat Moğollar, Türk ırkından olmamakla beraber önemli bir sayıda bir Türkmen topluluğu beraberlerinde getirmişlerdi. Gerek bu Türk topluluğu gerek geldikleri yerlerdeki Türkmenler arasında kalan Moğollar, Türkleşmeye başladılar. Yüz yıl sonra XIV. Yüzyılın ortalarında artık bütün Moğollar Türkleşmişlerdi (Bayatlı, 1996: XIX).

Akkoyunlu Karakoyunlu devri ise içtimai ve siyasi amiller yüzünden, diğer Türkmen zümreleri gibi, Irak toplumuyla kaynaşmış olan Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkleri genellikle Irak'ın Kuzey ve kuzey-doğu bölgelerine M. 813 ile 914 yılları arasında yerleşmişlerdir. Türkmen göçebeleri olan bu aşiretler, Irak ve Azerbaycan'ın nüfusu altındaydılar. Gerek Akkoyunlu ve gerekse Safevi devletleri Irak'ın Türkleşmesinde herhangi bir sarsıntı geçirmemişti, tam tersine Türk unsurlarıyla nüfuzları artmıştır (Bayatlı, 1996: XIX).

Üçüncü Dönem

Kanuni Sultan Süleyman 1453 yılında Bağdat'ı ele geçirdikten sonra bir kısım askerleri koruyucu güç olarak Bağdat ve yöresinde bırakmıştır. Bu gücü ayakta tutabilmek için Yeniçeri kuvvetleri sonradan da sürekli olarak Irak'a gönderilmiştir.

Sultan Süleyman, Safevi askerlerini Irak'tan sürerken Türkmen olanları orada bırakmıştır (Çoban,1979: XI).

3. IRAK TÜRKMEN TÜRKÇESİ

Irak Türkmen Türkçesinin Türk dillerindeki yerine ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Hürmüzlü Batı Türkçesini, Osmanlı Türkçesi (Batı Oğuzca) ve Azeri Türkçesi (Doğu Oğuzca) olarak ikiye ayırır. Bu iki saha arasındaki ayrılıkların hem konuşma dilinde, hem de yazı dilinde kendini gösterdiğini ifade eder (Hürmüzlü, 2003:15). Bayatlı ise Irak Türklerinin konuştukları ağzı, Türkçenin Azeri ağzı (Doğu Oğuzca) sahası içinde değerlendirir (Bayatlı,1996: 329).

Talat Tekin'in yapmış olduğu tasnifte Irak Türkmen Türkçesinin, Kerkük ve Erbil diyalektlerini *ayaḳ/dağlı grubu*nun *ġal- alt grubu*nda; Kaşkay ve Eynallu, Tebriz, Doğu Anadolu Azeri diyalektleri ile birlikte sınıflandırdığı görülmektedir (Tekin ve Ölmez, 2003: 145).

Irak Türkmen Türkçesinde kendi içinde de kimi ağız ayrılıkları bulunmaktadır. Bu ayrılıklar, bazen aynı il, ilçe, bucak ve bazen de bunların iki ayrı mahallesinde bile göze çarpmaktadır. Bu da değişik zamanlarda bu bölgelere göç edip yerleşen farklı diyalektleri/ ağızları konuşan Türk boylarının bir arada yaşamalarından ileri geldiğini söylemek mümkündür (Bayatlı,1996: 329).

Irak Türkmen ağızlarında belli başlı özelliklerden biri teklik ve çokluk 2. kişi iyelik ekinde kendini göstermektedir. Bugün bazı yerlerde teklik 2. kişi iyelik eki –v, çokluk 2. kişi iyelik eki –vuz şeklinde geçmekte, bazı yerlerde ise bu ek 2. kişi iyelik eki –y ve çokluk 2. kişi iyelik eki –yız biçiminde kullanılmaktadır. Bu özelliklere göre Irak Türkmen Türkçesi (v) ve (y) ağzı olmak üzere iki ana gruba ayırabiliriz (Shabaz, 1979: VII).

v grubu: Kerkük, Erbil, Dakuk, Hanekin, Kazaniye ve Mendeli'de konuşulan diyalektler bu gruba girmektedir.

y grubu: Telafer, Altınköprü, Tisin, Tuzhurmatı, Tazehurmatu, İmam Zeynelabdin, Kifri, Karatepe ve Bayatlar'da konuşulan diyalektler bu gruba girmektedir.

4. IRAK TÜRKMENLERİNİN YAŞADIKLARI YERLER VE NÜFUSLARI

7. yüzyıldan 16. yüzyıl sonrasına kadar uzanan yaklaşık bin yıllık sürede Irak'a gelen Türkmenler, ağırlıklı olarak ülkenin kuzeybatısından güneydoğusuna doğru uzanan bölgede yerleşmişlerdir. Irakta Türkmenlerin yaşadığı bölgeler ülkenin kuzeyinden başlayarak orta kesimlere doğru bir şerit halinde uzanmaktadır. Bu şerit kuzeyde Musul şehrinin batısındaki Telafer ilçesi ve civarındaki köylerden başlar; doğuya doğru Musul'a; Erbil, Altınköprü, Kerkük ve Tazehurmatu'ya; daha güneyde Dakuk, Tuzhurmatı, Kifri, Karatepe ve Kızılrabat'a; nihayet Hanikin, Mendeli ve Bedre'ye ulaşır; en güneyde Şahraban'da son bulur (Kemali ve Sinjar, 2017: 16).

Şekil 1: Irak Türkmenlerinin Yaşadığı bölgeler (yeşille gösterilen bölge)

Irak'ın 20. yüzyıl başlarında 2 milyon civarında olan nüfusu, 1947'de 4.186.000, 1957'de 6.298.000, 1965'te 8.220.000, 1977'de 12.171.500, 1987'de 16.335.00 ve 1995'te 20.400.000 olarak sayılmıştır. 2014 Irak seçimlerine baktığımızda ise Irak nüfusu yaklaşık 35 milyon olarak kayıtlara geçmiştir. Irak Türkmenlerinin nüfusa oranı da %9-10 olarak belirtilmiştir. Buna göre bölgede günümüzde 3 ila 4 milyon arasında Irak Türkmen nüfusu bulunmaktadır (Doğan, 2018: 3).

5. TUZHURMATI

Bağdat'ın kuzeyindeki Selahattin vilayetine bağlı olan Tuzhurmatı, bu vilayetin ikinci büyük ilçesidir. Tuzhurmatı 'da halk, bölgenin genelinde olduğu gibi, geçimini tarımla sağlamaktadır. Bu nedenle, temel örgütlenme biçimi aşirettir. Nüfus artış hızı, oldukça yüksektir. Tuzhurmatı 'da merkezde yaşayanların büyük çoğunluğu Şii iken; köylerde yaşayan Türkmenlerin çoğunluğu Sünni'dir. Ancak, Türkmenler, mezhep ayrılığı olmaksızın bölge halkıyla barış içinde ve işbirliği ile yaşamaktadır. Her ne kadar yürütülen politikalar nedeniyle Tuzhurmatı'da yaşayan halklar arasında mezhep çatışması yaratılmaya çalışılsa da halk bunu kabul etmemiştir.

Tuzhurmatı'da yaşayan Türkmenlerin çoğu Bayat boyuna ait aşiretlerdendir. Hatta Tuzhurmatı, Irak'ta Bayat aşiretinin merkezi kabul edilir. Tuzhurmatı, Irak'ta Türkmenlerin başarılı olduğu yerlerden birisidir. Tuzhurmatı'nın bu başarısı bölgedeki diğer Türkmenlere ve Türkmen hareketinin kendisine bir önem katmaktadır. Tuzhurmatı'da her ne kadar halkın büyük bir kısmı tarımla uğraşsa da okuyan nüfusun devlet dairelerinde memuriyet yaptığı görülmektedir (Erkmen, 2009: 5-9).

6. IRAK TÜRKMENLERİNİN KULLANDIĞI ALFABE

Irak Türkleri eskiden beri yazıda, özellikle Osmanlının etkisiyle Arap alfabesini ve Osmanlı imlasını kullanmaktadır. Irak Türkleri, Osmanlı devrinde kullanılan alfabenin aynısını kullanmaktadır. Son otuz yılda devlet kontrolünde çıkan gazete ve dergiler, yayımlanan kitaplar dâhil olmak üzere aynı alfabe kullanılmakla birlikte, nazal ne için kullanılan kef (ڭ) harfi yerine /n/ (ن) harfi kullanılmıştır. Konuşma dilinde ise, Kerkük ağzında yumuşak g (ğ) hariç, Türkiye Türkçesinde bulunan harflerin aynısı kullanılır. Bunun yanı sıra Türkiye Türkçesinde konuşmada telaffuz edilmeyen ve çoğu Osmanlı alfabesinden alınan, Arapça ve Farsçanın da etkisiyle, birkaç ses daha telaffuz edilir (Hürmüzlü, 2003: 22).

İKİNCİ BÖLÜM

2. METİNLER

1. Tarım

Anlatan: Abdulemir Rahme

Öğrenim durumu: Okur-yazar değil

Mesleği: çiftçi

Yaş: 39

Ye‘ni bamya bādíncanı diyirsey. Birinci ṣōḫúm o͡lúrdu. Annan sora elle kērı̯k çekērdı̯ġ. Annan sorāsí taptārdíġ o͡zűn. Ye‘ni neyden. Küregden belden taptānírdı. Cöweleri erkeg erkeg ėdērı̯ġ ōzűn. Cöweleri nedērdı̯ġ? Tabtārdíġ o͡zűn. Annan sora ‘ayar ėdērdı̯ġ o͡zűn. Bir ikki üç gün beklērdı̯ġ o͡zűnü hatta sütü͡l ōssún ala͡ġ o͡zűnü ücünü. Sütü͡l olārdí ücünü alārdíġ. Bikere nedērdı̯ġ munu. Birdene küregden ücünü alardı. Birdene arḫāsíyca delērdı̯. Deleceġ diyērı̯ġ o͡zűne he. Birdene nederdi? Tōḫúm salardı. Arḫāsíyca birdėne bu yēr̯ı̯ nėderdi? Awārdí ōzűn bele. Çiḫenden sora bu bikere bir zaman cütlērdı̯ġ ōzűn. Bu bamya ḥakātí ēdı̯rem sēnı̯yçi ha bamya ḥakātí. O birleri diyēġı̯n meselen lobyādí ey tōḫúmlu olan. He bular. Gelēġı̯n bādíncana. Bādíncan yo ‘ayar ėdērdı̯ġ o͡zűn ussu ussu girērdı̯ġ o͡zűne. Eeeee barmaġdan yarārdíġ o͡zűn. Üç barmaġdan yarārdíġ o͡zűn şitili wurārdíġ. Ye‘ni kōskű͡n örtērdı̯ġ bele. Nolardı bu? Diyērı̯ġ fēr̯ı̯g öldú. Fēr̯ı̯g olandan sora nedērdı̯ġ ōzűn Bikere. Kėrki ėdērı̯ġ o͡zűn. Bu bostan kāmíl ṣōḫúm olardı. Birde kērı̯k alārdíġ ēlı̯mize kāmíl munun kōskűnü awārdíġ komplite kāmíl hā hā kāmíl. Dēdı̯ġim teki bu bostan hēbsı̯ ṣōḫúm olardı nėderı̯ġ muna? Bōynúmuza çereke alārdíġ muna bele ḳemçe ḳemçe şėy wėrērdı̯ġ āwíc ōzűne kül wėrērdı̯ġ. Diyēġı̯n zibil. Annan sora birde dönērdı̯ġ kērı̯k çekērdı̯ġ. Birde ye‘ni ki iş. Bu nolardi zer‘et. Ye‘ni az kālíb desin hay hawar öleceġem. Birde ussu wėrērdı̯ġ ōzűne. Birkere silkinirdi. Ő̄zű̄ bala wėrērdı̯. Bikere bu bādíncan işidi biberde ōzűyden

gene gene. Gelēġin ķabāġa. Ķabāġ gene şėy ȭzűn sora sora bes ķirērdiġ ȭzűn ye‘ni pişteye gē̱çsin. Pişte nēdi̱? Ki cöwelenin ara yē̱ri̱ pişte diyili ȭzűne. Gögerenliġ dėsew
21 ye‘ni bele diyēġin sebze bele gögerenliġ kerēwi̱z, teretüre bular kērdi̱ kērdi̱ ėdēri̱ġ özlerin. Ye‘ni diyéġin bu o cėweydi bu kērdi̱. Bikere he işte betaf ėderdiġ ȭzűn. ‘eyni ķiş wāẖtí nėdērdiġ ȭzűn biçmēdiġ ȭzűn ķişte işlemez kül de sicaġdı. Biçtiġimiz zaman
24 nėdērdiẖ? Kül wėrērdiẖ ȭzűne ḥatta işlēsin sicaẖ ķālí bes kerewize teretüre nazikiydi. Kimyawi şėy ėdērdiġ işimiz tabi‘iydi ḥēpsi̱ buydu.

Mawad işlēdiġimiz dēdiġim teki kürēgiydi, kērdiydi māwsimde bes deleceġiydi,
27 lawata turb çıẖardardı. Oraġ, oraġça, oraġ bȭyyűg orāġíydı biçin mālídı, oraġça gögerenliġ mālídı.

Bu lawata da dēmi̱rden olan birşē̱ydi̱ bele āġzí war onnan sora taẖta gē̱çsin ȭzűne bir
30 munca taẖtāsí war wurārdíġ ȭzűne. Bilisey nėce wurārdíy. Bu turp kellēsi̱ bȭyyűgse birez uzaġdan wurārdíw ȭzűn ḥatta yırġalanmasın daha çāmír mamırın al.

2. Pinadiz hikâyesi

Anlatan: Hüsen Aziz Musavi

Yaş: 49

Öğrenim durumu: İlkokul mezunu

Mesleği: Pinadiz (ayakkabı tamircisi, kunduracı)

Biz eee birinci başlādìġ ḥaşa ḥuzurdan şėy wārdí keleş yemēni̱ ḥaşa ḥüzrerden. Bulārí
3 işlērdiẖ. Bular aw keleşlerin e̱trēfi̱n dewre ėdērdiġ, çāẖārdíẖ sora tikērdiġ ȯzlerin. Bir zaman gėdērdi̱. İşimiz ewwel buydu.

-Neyden ėdērdi̱wiz munu meselen edewātíwız nēydi̱?[1]

6 igne, sap, kilimene war pāmbíġ kimin üç barmaġ olārí etrēfi̱n tikērdiẖ ȯzlerin āltí bikere lāstìķ ōlúrdu aw göl ōlúrdu. Yemeninin āltí göl ōlúrdu. Annan sora bir fetre gē̱tti̱. Bi ķere onda şėy yapārdíġ ḥaşa hüzrerden eşşēgi̱n biz rāwi̱ye diyēri̱ġ. Rawiye
9 nēdi̱? İkki ķōlú war bu ikki ķōlú burasına şėy ōlú heķibe kimin. Bikere munun ķapāġí şėy war āġzí war muna ussu ķoyarlar apārílar ȭzűn munu şėy ķollārín açarlar bu ussu

[1] Derleme yapılırken konuşmacıya yöneltilen sorular kırmızı ile gösterildi.

orda çıḫar. Bele ye‘ni uzaġ yoldan gētiṛildiler olar. Munu çādírdan yapārdílar. Çādír da Pakistanidi. Bes Pakistanda yaparlar munu. He āsliṛ. He çādír diyili muna. Onnan sora şėy haşa hüzrerden eşşēgiṇ hegbesi war şelte diyeller. Şelte ėdērdiġ özleriyçi. Eee pēskiṛl hegbēsiṛ ėdērdiġ, mōtúr hegbesi ėdērdiġ. Bunları tab‘an babamdan çālíşardıġ. Bizde kāḫtí yawaş yawaş ālíşmaġa. Bizde biz seksenlere oda olāştíġ haşa ḥüzrerden ne‘iller wāríydı. Bu ne‘illerin üzü gidērdiṛ,, āltí ḳālírdı. Birgün kāḫtíġ bu üzünü şėy ētṭiġ. Ye‘ni ġarta ḳēliṛb ētṭiġ ōzűn. Başlādíġ annan başlamaġ. ‘elem şėy bāşímıza ‘iḳbal ētṭiṛ çoḫ. İşi ucuzuydu. Bābíç bazarda bahāydí. Onnan ewwel ne wāríydı papacan diyērdiṛler. Bikere munun burāsí ḳirērdiṛ barmaġa gėçen. Munu burāsína ḳēyiṛş çaḫārdíġ āltína bir dügme çaḫārdíġ buna bi kēyiṛş çaḫārdíġ bu kere barmāġí gėçērdiṛ.

-Bunların cihazı wāríydı?

Yo yo yo hebele elden. Hāpsí zındandan çēkkűç war bele. Di ḳāḫtím bikere bikere lėylon satmaġa. Ḳēyiṛş ėderiġ ḳurşaġ ḳēyiṛş he bu ḥec mālí yapāríġ hec kurşāġí, sileh mālí sileh ḳābíġu bilmem ne bir fetre işlēdiġ. Ḳeyiṛş Baġdattan gētiṛirdiġ. Hēpsiṇ Baġdattan gētiṛirdiġ. Mēniṛydim kardaşlarımıydı. Biz āltí ḳardāşíġ hāppímız işlērdiġ ōzűn. Di kāḫtím bikere ip satmaġa ip meŝelen çādíra tikmeġ mālí sifife diyeller ōzűne bu kere ēnniṛ ōlú. Buları daha sene diyim kāḫtím ḳurşaġ ‘inzílaḳ mālí yapmaġa. Ḳurşāġí gēdiṛe tubbi ālíra istifade ētmiṛe ōzűnnen. Men nēttiṃ ōzűn lezgeli ēttiṃ ōzűn. İndi ėden yānímda ōzűn istifade ēdiṛe ōzűne. Ha birinci seyyiddi her wāḫít mennen baġlar sirḥet ėder. He ye‘ni çoḫ kimse gēliṛ

-Bunu neyden yapardıwız bu şēyiṛ ‘eynen elden?

Bu yo sifife war bele ēnniṛ bu ēnniṛliġde ḳere he ḳerēsiṛ war bayāzí war eşkāliṛ war ye‘ni. Biz çoḫ kereyden bayāzí gidērdiṛ. Bikere biz muna lezge vurraġ ōzűne lezgeyden baġlamaġıydan bēliṇ gürç tutar. Ye‘ni nėççe dene ‘emeliyetten ḫalas ōlúb munun sebēbiṇe.

-*Sififenin maddesi nēydiṛ?*

Eeee Emriṛkiydi şey

-Dērriṛ merriydi?

Yo yo birisem birisem.

-*Yāndírmaz da bēlį?*

Bu ḳēyįş war ‘emele mālí istiller ‘emele mālī. Bikere bāḫtíġ burda iş kalmādí. Ḳāḫtím bikere Baġdatta me‘mel war. Me‘mele direm me‘mel ēdįre mēnįmçi işi.

-Hāzír?

He hāzír gētįrrem. Ḳubur ḳāb̈líġıdı, pençer ḳāb̈líġıdı, meġzen ḳāblíġıdı. İndi şėy ḳadife ḥambalası bi ḳere ōzűmüz yapāríġ.

-Ōnú neyden yapāsíz?

Ōnú çādírdan yapāríġ. Çādírın bayāzí war eee yeşili war zeytuni diyērįġ bele.

-İndi ne satāsíz?

İndi de işte çādír tikērįġ. Sayara çādírı, lōrí çādírı, kölgēlį̄ġ ėtmeġ eee sene diyim işte gētįriler ḳondarānín şē̄yį̄ war ġilēfį̄ war ōnún üzün müberde mālí, tēndįr mālí buları ōzűm çıḫārdíram. İlbe il bir şėy düşünnem çıḫārdíram. Meŝelen tēndįrin ḳutru nancanadı ėderem ōzűn munun üstüne yāġíş wursa bir şey ėtmez ōzűne

-ġāzlí tendürler me‘yin

He he bu istil tēndįrler yōḫtú bu ġāz ḳōyúlu. Ee gelērdįm sücedenin ġilēfį̄n ėdērdįġ. Diyerdi bu çādírdan ėle tēklį̄f ėdērdį. Ḳāḫtím nēttįm. Gē̄ttįm me‘mele me‘melde lėylon ē̄ttįm muncana bu ėnnį̄lį̄ġde bōrú yāptím gē̄ttįm ona. Ye‘ni hem ucuz çiḫti hem menimçi ėyyidi hem özleriyçi alānçí ėyyiydi. Nefer bāşí yüz elli dinar.

-Elden tikendew baha çıḫıra?

He bu baha çıḫıra bu ucuz çiḫti. Ḥēppį̄ ‘elem dēdi bizi ḫılas ē̄ttį̄y.

-Dayı işiwin ādí neydi?

Pinadıs

3. Masallar

Anlatan: Hatice Mehmed Leylanlı

Yaş: 50

Meslek: Öğretmen

Uşāġíydıġ çıhārdíġ damda yatārdíġ. Yōḫúydu meŝelen indiki kimin sblit bulardan yōḫúydu. Hāppímız uşaġlar çıḫārdíġ dama. Babam reḥmētlį diyērdį Allah ōlűyizden. Gēlįn siziyçi ḳurnaz tülkü matālí diyim. Ḳurnaz ye‘ni biz dēdįġimiz mekkar. Nėcēydį bu ḳurnaz tülkü. Bürgün şėy ister haccı laḳlāḳí aldātsín. Haccı laḳlaḳ o bayaz kuşaka. Eee geler diyēr gē ḥāccı laḳlaḳ de‘wet ēdįm sēnį ēwįme. Yėmeġ ēdįm sēniyçi. Bu ye‘ni ‘ibrē war meselde he. Geler yėmeġ ėder. Ne ėder ōzűyçü. Ḳāḫar dōldúru bir şėye küpeye küzēçįler ėtmez. Küpeye dōldúru. Eee küçik ki kuş bāşí ėt bişiri ḳoyar içine. Eee başlar şėy ėtmeġe yėmeġe. Baḫar bu yētįşmire…….. Kāḫar nėder. Bir legende bir bōyyűg legen gētrį onda bılamac ėder. Bılamac yėmēġį nēdį āslí Türklerden ḳālíḃ bi yėmeġ undan şeker yāġda ataşta ōlú. İndi kastar diyirig ne diyirig. O zaman muna ne diyērdįler ēskįler bılamac. Bu gētįri bılamacı töker heywānín ōgűne. Bu ėder ėtmez bındįḳına bir ḳatra ḳāldírmaz. Ōzű afēdesey diliyden yalar ōzűn ḥēpsįni yėr. Bu da diyer mātúḳ o bāstíḳanı ōgűme ḳōydú o şĒyį küpēnį. Men de giderem ėt dōldúrram içine dimdiḳim uzundu dimdiḳimden çıḫardaram yėrem bu baḫā ḳalar. Dimdiḳiyden çıḫardar yėr bu tüngülü şėy ėdebilmez yetişmez ōzűne. Diyer gē bēlįme mindirim sēnį. Çıḫārdím birez dünyēnį gĒzdįrim sene. Dēdį salāwātta baḫ yer üzü nėce gōsűküre men uçuram. Çünkü bu çoḫ ġadrēdįp wāḫtínda ōzįne. İstir ḥēkkįn āşın özinnen. Bēlįne mindiri uça uça göge diyer memleketi nanca gōrįsey? Diyer bir namāzlíġ ḳedērį. Ye‘ni bele murabba‘ öldú buçuka öldú. Bırda uçar uçar göge diyer be indi nanca gōrįsey? Diyer hiç gōrműrem. Birkere āltíndan sıyrını çalar yere öler. Bikere bunda reḥmētlį babam diyerdi munda ‘ibrē nēdį uşāġíydıġ bilmēzdįġ. Diyērdį ėwde nāḫsíyız ……. ėtse birbirini aldatsa o hēccį laḳlaḳ kimin bēlįme mindirrem o samawattan yėre çallam ōzűn. Ye‘ni bu hikme nēdį ḳōrḫútmaġ uşāġí ye‘ni bizi kōrḫútmaġ. Bu birinci matālíydı.

İkinci matālí nēydį. Bir topal cüce wāríymış. Bikere özi diyerdi topal oġlan. Bu topal oġlan çiḫer yāzíya gēlį ayāġína bir tıkan batar. Geler diyer bibi ḥabe siz ḥaba diyēsįz he öz dilimden. Ḳānnē ayāġíma diyėr ḳanne tıkan bāttí. Ḳanne tıkāní çıḫardar gētįri

tēndi̱r istine ḳoyar. Uşaġ oynar. Gēli̱ diyer ḳännē hāní tıkāním. Diri āttím tēndi̱re ekmeg yāptím ōzi̱nde. Diyer yan tıkānímı wėresey mene yan ekmeglēri̱y ḳaparam. O
30 ekmeglēri̱n ḳapar ḳaçar. Gider baḫar bir köyde ḳōydí ōzű ee bu şē̱ydi̱ mecāzi̱di afedesey ḳuzu yōḫtú. Şėy kē̱si̱rler bu pissig kēsi̱rler. Bir ḳuzu gētı̱ri wėrer özlerine. Diyer nėce ōlú bu halāldí bu ētı̱ yē̱yi̱n. Birez sora ōlú diyer hāní ḳuzum. Ee diyerler
33 ḳuzuyu şėy ē̱ttı̱ġ. Ḳoyda gēli̱nçi āş ē̱ttı̱ġ. Gēli̱ni ḳapar ḳaçar. Şē̱ydi̱ ki bu matāldí. Gē̱li̱ni ḳapar, ḳaçar, gider. Harā yērı̱ yērı̱ helek ōlú. Baḫār bir adam gēli̱ kanşarlar afedesey eşşege minip. Diyer ‘emmi bu gēli̱ni wē̱ri̱m bu eşşēgi̱ wėr mene. Biz onda bele gülērdi̱ġ
36 reḥmētli̱ güldürerdi bizi. Gēli̱ni wėrer şėye eşşēgi̱n ….. miner, gider. Baḫar ondada bi fayda. Baḫar bir oġlan genc oġlan bir daġ dibinde ōtúrub saz çālíra. Eee diyer bu eşşēgi̱n wėrsem sene o sāzí wėresey mene? Diyer hē. İşte şē̱ydi̱ bilisiz daha siz. Alar
39 sāzí ōtúrar. Diyer bu bāşímdan gē̱çtı̱ġin bir mē‘ni̱ ē̱di̱m çālím. Çalar tāmbīrām dingi tıkan wē̱rdi̱m ekmeg āldím. Tāmbíram dingi ekmeg wē̱rdi̱m ḳōyūn āldím. Dingi dingisi gēli̱n wē̱rdi̱m eşşeg āldím. Afedesey eşşeg wē̱rdi̱m dambra āldím. Dambrada
42 bir tēli̱ ḳirili. Diyer ehh teppe üzerinde ōtúrup. Teppe ne şeytansay dambram ḳirildi. Ye‘ni ses tepeden döner ōzűne şeytan olsāydím istimde ōt çiḫmeziydi. Ōt ne şeytansay. Men şeytan olsāydím ḳōyún ḳuzu mēni̱ yėmezdi̱. Ḳōyún ḳuzu ne şeytansay. Şeytan
45 olsāydím ḳassab kėsmēzdi̱ mēni̱. Kassab ne şeytansay. Şeytan olsāydím pissig ētı̱nden yėmēzdi̱m. Pissig ne şeytansay. Diyer şeytanam damdan dama ḳaçaram ētli̱ ḳābí açaram. Afedesey duwar bāşínda pislerem. Mundan ‘ibre nēdi̱. Mundan ‘ibre nēdi̱.
48 Ḳāçırāġ, kāwíraġ ḥayatta yōrġúnuġ. Ye‘ni bütün insan yōrġúndu. Bes o mākı̱r insan ye‘ni makır insan nēdi̱? Baḫ daimen köpege wafa şē̱yi̱ wėrerler sıfātí pissige ġēdi̱r müzürlüġ. Baḫ hāpsí tenāzűl ē̱ttı̱ bu ona dē̱di̱ o ona bes pissig tenazül ėtmēdi̱. Bu ‘ibre
51 munda budu insan gerek ḥassud olmāsín. Yē̱di̱ġi yėmēġi̱n ḳēdrı̱n bilsin. Ye‘ni men sēni̱y ē̱wi̱yde yėmeġ yirem. Ġer iḫtıram ē̱di̱m sene. Ye‘ni ġadrētmi̱yim sene. Bu da ‘ibre bu da ikinci matālín ‘ibresidi. Ḫōşúydu matallarım.

54 Dē̱di̱ gēli̱ncem gē̱di̱ncem işimi bitir. Ögey nene Fatma ḫāníydı. Bō̱yyűg ḳizinin ādí çoḫ gözēli̱ydi. İşi bitir. Gessem baḫsam meŝelen ḳāb yeḫēmi̱yipsey aw küpe ussu dōldúrmuyupsay ō̱ldűrrem kütegden sēni̱. Ō̱zű gidērdi̱ ḫātúnluġ ėdērdi̱. Birgün bu
57 ōtúru bele yiġler yāġíş yāġíra, ḳar yāġírı pencereden bāḫīra. Ōtúrub sıf işlire dırnāġí bele kēsi̱li barmāġínı kėser şiş. İkki ḳatra ḳāní bele aḫar. Baḫar manzārī çoḫ gözēldi̱. Bayaz ḳān üzerinde ikki ḳatre ḳāní. Ordan bir sēḥi̱r gėçer. Sēḥi̱r yol üzeri̱nden gē̱çi̱ri.

Diyer bu sen ‘eynį bayaz şėy ķirmizi gül nėce baḫça içinde açar. Sen o ķeder güzelsey. Bu ķizin içērįsine birez sē̆wįnç girer. Nişi? Herkes beledi. Dėsey güzelsey sėwįni. Ögey nene dönende yolda sēḥįrekeni görer. Diyer adam men gözelem yoḫsa ögey ķizim? Diyer ādí Fatma ḫāndí. Diyer walla dünyēnį gėzsey ye‘ni o tamam diyip Fatma ḫan kimin güzel yōḫtí. Çi Fatma ḫan çi yuḫārídaki aya baḫ oncana gözel. Geler nētsįn bir ġedr ėder ȭzűnē diyer men ege birşey wėrsem ėwde bu kize men kişim biler ȭldűrü mēnį. Bir gider yazdan bir adāmí tutar. Diyer bu almaya zēhįr wėr almaya zēhįr wėr. Gētį yē̆dįrd muna eeee. Gētį ķāpínı çal sat kişisi alar. Bi ‘itibar kişisi almāní āldí. Almanı gētįri bu kız ėwde. Diyer meŝelen o üç denēnį sen yème o üç dene zēhįrlidi. Gētįri ķoyanda ķiz birtegin yėr. Yėnde düşer keenneme ȭldű. Ölende o sēḥįreke gider. Şėy bu sindirelle baġda ķaçanda ķundurāsí düşer. Çoḫ nāzįk ķundura bu ķundurāní tapar. Geler diyer kimin ayāġína gelse hiç sehābį çiḫmez munun ķundarāsínın. Bu öler. Ye‘ni ȭlműyüp üregi siḫili. Gētįri bir tābúta ķoyarlar. Padişaha ḫeber gēlį en gözel ķiz ȭldű. Padişahın ōġlú geler baḫar. O ķundura ki fit munun ayāġí mālídı. Diyer munu men aparram ḥēkįm yāńına. O zaman yōḫúydu doḫtor. Aparar baḫarlar diyerler bu birşey yib ye‘ni zēhįrlenib hele ruḥ war ȭzűnde. Buġāzínda durub bilmem zēhįrlenipti. Dėrmen wėrerler ‘ilaç ėderler. Kiz āyínı. Āyínanda alar ȭzűn Melikin ōġlú. Melikin ōġlú alanda ōnún üregi çatlar. O sēḥįreke dolāní dolāní geler diyer ķuyyunu ķazan içine düşer. Sen beke dē̆dįy sen diyip aslan bu zēhrį wermesēydįy bu ne bu sindirelleni görērdį ne ėdērdį. İşte baḫ sen indi bikere ḫādíma olasay ki bu melik arwādí ōldú. Diri melikin ōġlú nēttį. Dāġín üstünde mene gēlįri bu ķıssa diri yan Antalyadadı bilmirem hardādí ķıssayeke bu şē̆yįn dāġín üzerinde bir ķasır wāríydı. Gētįrdi ēng üstüne ķōydú ȭzűn. Bı heyŝ diri o damdan çiḫārdí baḫārdí ögey nene işliri. Baḫ diri dē̆dį o sēḥįreke dolāníra dē̆dį ‘ibre munda nēdį? Ḫēssűd olma. Sen munun nancana gözellįġin ḥēssűdlediy bāḫ Allah ‘eynį Yüsėf Peġamber kimin nėce şėyden çıḫārttí ȭzűn melik ē̆ttį ķuyyudan. Bu da ‘eynįn ēlįy āltínda ḫadimeydi üskütüydü ona rāzí olmādíy. Zēhįr wē̆rdįy ȭzűne. Bes Allah’ın işi daha ḥıkmētį daha güzēldį daha ķāldírdı ȭzűn …. ķāsírdan we melikin arwādí ōldú. Sen cāníy çiḫti bele ķalasay. Diri gün dolāndī gün dolāndī bu arwad bele ḫeste ōldú zelil ōldú. Ögey nene gēldį yarwala yarwala ķizine dē̆dį. Beke mēnįmçi kişiy sēnįyçi tapan duḫtōrú mēnį de ėyyi ėder. Diri o reḥmēttį özįne dē̆dį günēhdį babam ḫētįriyçi babamın arwādíydı. Gētįrdi dire şėy ē̆ttį ȭzűn. Munda ‘eyni ḥıkme nēdį? İnsan gerek sene Allah bu ķeder rızķ wē̆rįp ḥessüdleme. Alla wē̆rįm sen tayaray āltíndan ōssún men nistirem. Gerek ḥassudluġ olmāsín. İşte budu

‘ibre. Buları bizimçi ḥakat ėdērdi̱ler sōnúnda ye‘ni munun sōnú budu. Men bitirim ḳıssalarım

4. Eski yemek adları ve atasözleri

Anlatan: Mehmet Hurşid Rahme

Yaş: 68

Meslek: Emekli Veteriner

Ēskı̱ yėmeġ adlārí bılamac, yāġda ḳāwúrulmuş un, şeker. Kerwan āşí, ḳurru ekmeg, soġan birez pirinç, me‘cin ya tamata suyu. Curbul, soġan birez pirinç, me‘cin ya tamata suyu be‘iz kimse bir nėççe yumurta ḳirer āşín içine. Soġan suyu, soġan, yāġ, ussu. Ḳaġanaġ, bir nėççe yumurta bir az una ḳātílır. Ḳāşíġdan birbirine ḳātíşını. Daġ ōlmúş yāġ içine az az sālínır ye‘ni tawa kabābí kimin. Tarḫana, tuş ōlmúş yōġúrt yarma yarma nēdi̱ cig buġda ḳābíġı alınan sora el degirmeniyle dārtílı. Sora parça parça gün ōgűnde sērı̱li kurumāġçín bu yemeġ de yāġíş yaġan gün çoḫ dātlí ōlú. Burġul, bişmiş buġda dēndi̱ç ay baba dēndi̱ç yē̄rdi̱ġ o gün ḥāḳḳína dēndi̱ç olsāydí kimse daha yėmeġ yėmēzdi̱ bes dēndi̱ç ḳuruyandan sora el dēgi̱rmeni ile dārtílı. Herişte, ḳēyyi̱m ḫēmi̱rden olan kündeler āḫlāw den tēḳrı̱ben yuḫa kimin āçílır, sora piçaġdan ince ince kēsi̱ldiġinden sora ḳurulur sora ataş üstünde ḳāwúrulu. Hatta kiflenmesin. Ṣēhi̱r pilāwí, dögme çig buġdāní nemliyennen sora dibeg dibeg nēdi̱ elli santim olan bir ḳāba aġācín içi ōyúlan şē̄ydi̱ içinde küskü bir metr uzunluġunda olan dēmi̱rden dōg̋űldüġde buġdānín ḳābúġu we peklenen sora yāġ …… ye‘ni bō̄yyű̄g pilaw kimin pilaw dėsew ‘ēyyi̱pti ha.

-Kōylű́dü diyerler.

He walla pirinç aslan pirinç çigdi, pilaw bişmişti.

Yarma kiftesi, yarmāní gėceden suyla ibini sora elden ḫēmi̱r kimin ōlú elden ye‘ni küçük kündeler ōlú içine et, kişmiş, nōḫút, soġan ḳōyúlu yumru yumru ōlú. Buda zılḫ āşínda dātlí ōlú.

Eski erkek adları, Ḳamber, Şahbaz, Wēli, Merden, Semin, Meyti, Reşid, Ḳulu, Ḫurşid,
21 Ekber, Ḥaḳwėrdi, Allawėrdi, İmamwėrdi, Taḳı, Saḳı, Kewser

Arwad adları, Dursun, Semengül, Emet, Durdu, Şesenem, Halmaḫan, Gurci, Fehme Fehime, Gulbaġ, Güllü, Pembegül, Narıngül, Gülsebbeḥ, Zekiyye, Gülḫan, Cıhangül.

24 Ḫesteliġler, ‘iska (sil), werem, yaman (saratan), Gögçe (tifo), ḳanza wanza (fılawanza), ḳızambuġ (ḥasbe), Çiçek (cidri).

Eski sözler

27 Nisānín çiskini iḥye ėder miskini.

Ye‘ni nisan āyının çiskini, kisse kisse ēkį̄n ne ōlú zer‘et ne ōlú ḳāḫar yuḫārí.

‘aḏar sümbülü yerden ḳadar.

30 Ḳorḫan göze çöp düşer.

Kördense gözler pilaw yiller.

Gē̄çį̄nin ḳōtúru bulāġín bāşíndan su içer.

33 Daġdan gelen bağdakin ḳāwar.

Gē̄çį̄nin ‘ameli azsa çebānin ekmēgį̄n yėr.

Çoban āc ōlú ġer ḳāḫar ōldűrü ōzűn

36 Tāwíġ nėce sēmį̄z olsa oncana gō̄tű dar ōlú.

Tāwíġ tāwíġdı bir su içer bir döner Allah’a baḫar.

Ō̄zű Allah’a baḫmaġ dō̄gű ēnsį̄n men bele mesel wurdum.

39 Dünye ḳōyún āġzí kimin.

Ye‘ni ḳış gėcesi bir az sıcaġ olsa

5. Atasözleri

Anlatan: Vildan Kassab

Yaş: 55

Meslek: Öğretmen

At ātĺını tanır.

Ātí almadan āḫúr yapar.

At ‘abasın bulbası çal çatlāsín.

At ‘alinin göt welinin.

Attan eşşeg nallandı kolbaġāyçí ḳāldírdı.

Attan ēndį eşşege mindi.

Attan düşmüyen ātlí olmaz.

Ātí at yānínda baġlasay ya teper ya ḳapar.

Bu neye gēlį̄ri. Ye‘ni birdeneni bir ‘adlıyaplını bişkin düzgün adam ḳoysay bir kötü adam yānína ondan ya teper ya ḳapar. Ōnún tabi‘atınnan ālíşı. Ya yoldan çıḫārdí ȫzűn yān düzler ȫzűn.

Ataştan bārúd bir yėrde olmaz.

Āc āyí oynamaz.

Āc ḳārnína ‘ecci sāḳḳíz.

Bāḫísay be‘izkere birdene ācdí çoḫ ācdí çay gētį̄rdi ȫzűçü āġír çay diyer āc ḳārnína ‘ecci saḳḳız. ‘ecci sāḳkíz war nebetidi yėmeġ çoḫ yėse ōnú yėsen me‘deye sırhet wē̄rį̄ ‘erepce diyerler …… ye‘ni ‘ecci sakḳız Türkmanca diyerig̈ ȫzűne toḫ ḳārnína yėsew me‘deye sirhet wē̄rį̄ ege sen ācsay ōnú wėrim sene me‘dewi deler.

Ācín toḫdan ḫebērį̄ yōḫtú.

Ācín ķārní toḫ ōlú gȭzű toḫ olmaz.

Ācí işletme toḫú terpetme.

Açma ķutunu ēşi̱tme kȭtűnü.

Aḫtaran tapar.

Adam adam ācíġına bir kēwi̱c duz yėr.

Kēwi̱c bȭyyűg ewwel ȭlçű ölçerdiler buġdāní teneke kēwi̱c diyerdiler kēwi̱c me‘yin herşeyi bilmem on iki bilmem girimbėş külēdi̱ kēwi̱cin.

Adam işlēmi̱yince dişlemez.

Sen ėwde ōtúrubsan para istisey bilisey mēni̱m işim yōḫtú ėwde ōtúrubsay ḫo iş ayāġíya gēlmi̱yeceġdi. Sen ġer ȭzi̱y gidesey iş aḫtarasay. Diri işlemiyen dişlemez. Ye‘ni sen gȅdi̱p işlemesey o parānín şȅyi̱ni yėmeġ lukma āġzíya dişlemesen.

Adāmín gȭtű çiḫsin ādí çiḫmēsi̱n.

Adāmí tāníyan kurt yȅsi̱n.

Ādí biçincidedi orāġí ķiriġdi.

Ādím ādím yol ōlú damla damla göl ōlú.

Babāmín ādí ḫıdır ēli̱mden gelen budur.

Bablı babıydan çemçe ķābíydan.

Badamça badam olmaz yētı̱mçe adam olmaz.

Bu neye gēli̱re görmemişe gēli̱re

Görmēmi̱ş gȭrdű gümüş öldú ķudurmuş.

Görmēmi̱şi āltína ķablasaw …… pēķi̱r tutar.

Bār wȅrmi̱yen aġācí kėserler.

Bār wėren aġaca ḫizmet ėderler.

Başa yāzílan gēlḭr.

Başa gelen çēkḭli.

Bāġ baḳḳālsíz çem çaḳḳālsíz olmaz.

Bāġ duwārsíz olmaz bāġ seḥēbsḭz olmaz.

Bāġíyda gül wāríyken gül üzüwe.

Bāġíyda gül tükēndḭ kül üzüwe.

Bāġí baġwan yėr ḳōyúnu çopan.

Bāġí wėr bāġwancıya yārísın da yėrse.

Bal yėmēdḭm beleme çāttím.

Bālíġ baştan ḳoḫar.

Cuḥa bez tapmaz.

Çay dāşíydan çay kuşu wurulu.

Çibin şirēlḭ yėre konar.

Çibin küçügdü ama me‘desi bȭyyűgdü.

Çıraġ dibinden şa‘le wėrmez.

Ye‘ni şȇyḭn bir fānúsın yanaşasında şa‘le wėrmez. Ama gėtsey uzāġína baḫasay şu‘lesi fazlādí işşiġi fazlādí.

Çem çaḳḳalsız olmaz.

Çembet çaḳḳal āġzíydı.

Çoḫ gėzen çoḫ bili çoḫ yāşíyan çoḫ bilmez.

63 Hāwúz bāşína daş ķōyúlu.

Habba habba ōlú kubba.

Habbāní kubba ēdi̱ri.

66 Hakātí uşaġdan al.

Bu ḫoş birşeydi. Ye‘ni issey biryere gidesey ferz ėle munun babāsí hab utāndí aw bir bele kōtű iş ēdi̱b. Bir adam ōldűrüb ėwde ķōnúşurlar uşaġ ālírı biliri. Ewwel Saddam
69 wāḫtí şēyi̱ ḫakatı uşaġdan alardılar. Uşāġín dilin alardılar. Gelērdi̱ler mesele babāsí hāríbdı. Üsküt gelērdi̱ler diyerdiler babay ėwde. Diyer he.

Helwe biş āġzíma düş.

72 Helwe dėmeġden āġíz şirin olmaz.

Hamam suyuydan bācílıġ tutunu.

-Munun me‘nesi nēdi̱?

75 Hamam suyuydan

-Bacılıġ nēdi̱?

Ye‘ni öz ōzűn ḫōş adam ėdi̱ri yoldāşlíġ ēdi̱ri.

78 Ḥaneg ḫaneg kürtler degeneg.

Ḥeywan ayāġíndan āsílı insan dilinden āsílı.

Ḫırabadan ḫıda çıḫmaz.

81 Ḫençer yarāsí saġālí dil yarāsí saġalmaz.

Ḫōrúz öz küllügünde baynar.

Ḫōrúz baynamasada sebbeḫ āçílı.

84 Ḫēr iste kōnşúya ḫēr gēlsi̱n bāşíya.

Ḫērḫiz güçlü olsa ew sehēbi̱ni suçlu çıḫārdí.

Ḫērḫizden ḳalan fālcíya wērı̱.

Daş degene bellidi yol gidene bēllı̱di.

Daş yērı̱nde āġírdı.

Dāşín bōyyűgü yāḫíndan gēlı̱.

Dāşí at sehēbı̱ ḳāldírı.

Daġ daġa ḳāwíşmaz adam adama ḳāwíşı.

Daġdaki baġdakin ḳawar

6. Masal

Anlatan: Vildan Kassab

Yaş: 55

Meslek: Öğretmen

Temsileyeke ēskı̱ şey ye‘ni eskiden nècēydı̱ hayātímız. Eee eskiden neden başlādıġ. Gèceler ̆ōtúrurdular zopa ēskı̱ zopa ‘aleddin zopāsí ōnín ̆istinde eleg wāríydı Tel ̆elēgi̱. O tel ̆elēgi̱nin istine dārrínı ḳoyārdíġ, yāndírırdıġ şey ėdērdi̱ġ ̆ōzűnü. Dārrí ordan bişērdi̱. Bu yol bişti̱ġce düşer yère. Uşaġlar ̆ etrēfi̱nde bu dārínı sēwi̱ne sēwi̱ne ḳāldírırdılar. Onnan sora yatmaġ fetrēsi̱ gelende yatmaġ fetrēsi̱ gelende uşaġları neyden yātírırdılar? Mataldan yātírdırdılar. Ee be‘zi matallar diyērdi̱ler uşaġ ege nerhetse bele birez biz demēri̱ġ ru‘ub bele bir ḳōrḫúluġ ḥatta kōrḫū girsin. Ḫērḫiz matālí diyendeler bu yol uşaġ şey ̆ėdērdi̱ yatārdí. Ye‘ni yātmíyan uşaġ. Eee be‘izkerede bele ḫoş matallar diyērdi̱ler ki indi mēni̱m yādímdadı hitleyden bitle ėkkiz ėkkizdiler. Bu hitlēyden bitlē diri bürgün nenēsi̱ gider bazara. Bazara gidende diyer tāwsi̱ye èder. Diyer hitlēyden bitlē men gēdi̱rem bazara siziyçi şey mèy ̆almaġa. Eger kimse gēldi̱yse ḳāpí çāldíysa ḳāpínı āçmíyasız. Sorāsíz ̆ōzűnnen ḳāpínı çalanda diyēsi̱z kimsēy. Bāḫtíyız mēni̱m sēsi̱mdi mensem açāsíz men dōgűlsem āçmíyasız. Bular da diyerler

eeee. Bu gider nenēsį gider bazara şėy mėy almaġa. Orda kurt gēlį kurt gelende biler hitlēyden bitle yālġízdı ėwde. Nenēsį göz ķōyúblar ye‘ni nenēsį çiḫsin gē̱tsį̄n ḥatta gēlsį̄n hitleyden bitleni yē̱sį̄n. Ķāpínı çalar diyer hitleyden bitle āçín ķāpínı bōynúzumda ōt gē̱ttį̄m men siziyçi süt gē̱ttį̄m. Ye‘ni kehennehu nenēsį̄di yan gē̱çį̄yden balalarıdı. Oġlaġ gē̱çį̄ nenēdį̄ neneye diyerler. Gē̱çį̄ balāsína diyerler oġlaġ bu gėçen kere bir temsiliye ē̱tmį̄ştiler Kerkikte. Eee ķurban bayrāmí üzerineydi men ḥatta onda yāzdím be‘zi mülahazatlar yāzdím ki diyiri bu ķōyúndu ķōyún ķāçtí ēlį̄mizden. Öz ķōyún dȭgű̄ ķuzudu. Ye‘ni farķ bilsinler ķōyún nēdį̄, ķuzu nēdį̄, gē̱çį̄ nēdį̄, oġlaġ nēdį̄, inēg nēdį̄, bizaw nēdį̄, inēg nenedi bizaw balāsídı. Muhim eee diyer bōynúzumda ōt gē̱ttį̄m men siziyçi süt gē̱ttį̄m. Ȭzű̄ diyer emcēgį̄mde süt gē̱ttį̄m. Bes men dėmēdį̄m munu şėyde tēmsį̄lde. Dē̱dį̄m bōynúzumda ōt gē̱ttį̄m men siziyçi süt gē̱ttį̄m āçín ķāpínı. Bular birbirin bōynúna dırmānírlar. Ye‘ni çıḫar bōynúna o birsi ķāpínın şē̱yį̄nden baḫar ḥalķasından baḫar. Baḫar bu nenēsį̄ dȭgű̄. Kurttu açmazlar ķāpínı. Diyer gėt gėt sen bizim nenēmį̄z dȭgű̄sey bizim nenēmį̄z ķerēdį̄ sen eeee ķırmızısey. Gider öz ȭzű̄n ķerēdį̄ boyādí gēlį̄. Diyer hitleyden bitle āçín ķāpínı bōynúzumda et gē̱ttį̄m men siziyçi süt gē̱ttį̄m. Baḫarlar ȭzű̄ dȭgű̄ ‘eynen. Diyerler gėt gėt nenēmį̄z dȭgű̄sey. Üçüncü kere gēlį̄ ķāpínı ķirer ķāpínı kirer hitlēyden bitlē yālġízdı hitleyden bitleni yėr. Nenesi gēlį̄ baḫar ėw birbirine wurulup hitleyden bitle yōḫtú. Bili munu kurt yip. Bu da gēlį̄ bōynúzuydan ķurtun ķārnína bir şėy çalar coķ çalar ķārnínı yırtar. Ķārnından hitleyden bitle çıḫar. Bu yol diyer hitlēyden bitlē hara gē̱tmį̄ştiyiz? Diyer hitleyden bitle diyer gē̱ttį̄ġ ‘ennem‿gile. Diyer ne yē̱dį̄yiz‿orda? Diyer dēndį̄ç. Dēndį̄ç ye‘ni biz dėmērį̄ġ dögme dēndį̄ci nēdį̄? Buġdāní ķeynēdį̄rler sererler ȭzűnü o dēndį̄ç ōlú. Ōnú bu yol şėy‿ōlú dögme ōlú ķābíġı āyrílı. Ġēr bu ķuruyandan sora bır ḫēfį̄f dögerler ȭzű̄n ķābíġı āyrílı annan hewserler. Hewserlemeġ nēdį̄? Ye‘ni biz ne diyerį̄ġ sāwírmaġ kimin hewserler. Bu diyer ne yē̱dį̄yiz? Dēndį̄ç. Diyer yāwí mēnį̄mçi gē̱tį̄rmediyiz? Diyer tettime ķōydúm tettim yāndí. Cēbį̄me ķōydúm cēbį̄m yāndí. Āġzíma āttím hēppį̄m yāndí. Mende gē̱ttį̄m birşey wėrmēdį̄ler mene.

Bele bir ye‘ni şėyler matallar wāríydı bizimçi reḫmētlį̄ nenem diyerdi. Birde ‘enne wāríydı. Ēskį̄ler nenēnį̄n nenēsį̄ne ‘enne diyerdiler. İşte bizde ķenne ķennēm‿gile gē̱ttį̄ġ bu yol ‘anne diyērį̄ġ. Diyērdį̄ şē̱yį̄n bir cücēsį̄ wāríydı bu cücēsį̄ çiḫer küllüglüġde zibilde küllüġlüġ. Küllüg nēdį̄? Şē̱yį̄n ewel ekmeg yapārdílar tēndį̄rde. Bu tēndį̄rin külü çıḫārdí. Bu külü tēndį̄rden çıḫārdílar tenekeyden tökērdį̄ler bir yere. Tökendeler

ȭzűn orāní nēydį̄ diyērdį̄ler küllüglüġ. Bunun me‘nesin wē̄rį̄re küllüglüġe gider. Cüce eee ayāġína bir tıkan batar bu yol yērį̄yebilmez. Gēlį̄ ‘ennesi çıḫardı ş̧ē̄yį̄ ee bu tıkāní
48 ayāġínnan atar tēndį̄re. Tēndį̄rde yāndírırlar. Bele bu matallar war yādímda ḳālmíştı.

Çay war duzun āḳsú çāyí. Bu yol bu duzun āḳsú çāyínın ḳırāġíndadı. He bir kȭydű bostanlıġ masafasına bilmem nancanadı. Diyiri dire bir ėw wāríydı. O ėwde haşa
51 üzlerden bir köpēgį̄ wārīydı. Ee ḳōdúġcaydı. Ḳōdúġ eş̧ş̧ēgį̄n balāsídı. Diri ḳōdúġcaydı bāġlíyıƀ ȭzűn zincirdende çāḫíp ȭzűn yere seḥēbį̄ ‘itımad ē̄dį̄p bu köpege köpeg bȭyyűgdü. Ḳurd nėce gelse parçalar ȭzűn. Ḳurd ta duwārín o bir terēfį̄nnen gēlį̄p
54 ē̄nį̄pti. Tōġlúġ tōġlúġ ş̧ē̄ydį̄ dişi ḳōyúndu. Ye‘ni ḳuzu bir illiġdi bir illiġden fazla dişi diyeller ȭzűne tōġlúġ. Bir tōġlúnu diri parçaladı yē̄dį̄. Yėnnen sora durmāndí duwardan atlāndí. Atlananda ş̧ėyeke köpegeke duwārín bu terēfį̄ndendi bāġlídı zincirinden düştü
57 istine köpēgį̄n istine. Düşende diri ȭdű patlādí ḳōrḫúsundan. Fe diri sebbeḥ sehēbį̄ ḳāḫtí ee ‘itimad ē̄dį̄p bu ş̧ėye köpege bāḫtí tōġlú yōḫtú ye‘ni ḳuzu ḳōyún yōḫtú parçalāníƀtı mununda ḳōrḫúsundan ȭdű partlıyıptı. Bu ye‘ni bir masāldí.

7. Masal

Anlatan: Haydar Mehdi Berber

Yaş: 46

Meslek: Öğretmen

Ótúrdu uşaġlar oġlanlar yētịştiler. Ee bȫyyűg ȫldúlar. İstēdị buları öz ‘aḳlına göre buları tēcrűbe ētsịn. Ye‘ni çāġírdı bȫyyűgü dēdị gē ōġlúm gē ben bu tāḫtí sene wėrrem. Bu ēlịmde olan memleketleri hükmü sene wėrrem. Men ölenden sora sēnịydi hüküm. Gē ārwad ālím sēnịyçi. Bu dēdị men hele istēmịrem. O yuza bu yuza dēdị istemesey ḳāwaram sēnị. Dēdị ḳāwísan ḳāw mēnị. Munu bele ḳōydú. Gēttị ortancıyı tuttu. ‘eyni ḥakētị dēdị. Ortancı dēdị dēdị menden bȫyyűg warsa men nişi meydan ālím. Men istēmịrem ḳoy menden bȫyyűg ētsịn. Onada dēdị ḳāwaram sēnị. O da rāzí olmādí. Gēldị küçüge. Küçügüde āldí bir terefe üsküt ye‘ni āyrí āyrí diyire özlerine kimse kimseden bilmēsịn. Herkeseye dire üsküt diyirem sene men sēnịyçi ḳoyacaġam sēnị mēlịk ėdeceġem. Bes nēdị gē arwad ālím sēnịyçi. Hatta şėy ikmal ōlsún ḥayātíy, diniy ondan sora wērịm sene. O da diyer menden ikki dene bȫyyűg war olar ālmíyınca men hiç alābịlmem we istēmịremde. Muhim birgün ōlú üçünüde herbirini ata aw ḳısraġa mindiri küçük bikez yėmeġ şėymey ḳoyar yola yola salar özlerin. Diyer ḳalmāyín memleketimde. Muhim bular üçü de yola düşerler gėderler. Yollar torpāġdí eee bahārdí ēkịnler ḳāḫíb gėt gėt gėt gėt yolda bȫyyűg ne diyer üçü yērịrler ḥaket ēdịrler ara yerlerinde. Bȫyyűg diyer bu yoldan bir dėwe gēçịb. Olar da baḫarlar diḳḳet ėderler ayāġínın yērị ḳālíb. Diyeller tamamdı dėwe gēçịb burdan. Ortancı birez sora ne diyer. Diyer bu dėwēnịn bir gȫzű kōrúymuş. Nėce kōrúymuş? Ēkịnin he bir terēfịnden yērịdiġce yib. Ege ki gȫzű olsaydı o terefdende yērdị. Yērị yērị üçüncü ne diyip. Üçüncü diyip bu dėwēnịn bir dişi gēdịgdi aw ḳiriġdi. Her diş wuranda üç dört tel ḳōpmúyub. Gider gėt gėt gėt işte istlerine gün batacaġ biryere ulāşírlar ki üç aġac war, ussu war. Geleġ burda ḳonāġín. Gėcēnị burda ḳalāġín. Yarınsı birde yōlúmuza düşēġịn. Ėnerler atlāríndan baġlarlar, ōtúrurlar. İsterler yėmeġ yēsịnler, şėy ētsịnler. Muhim bu esnada bȫyyűg diyer dėwe burda ḳōnúb. Ye‘ni ōtúrub. Baḫarlar yērị ḳālíbtı. Ye‘ni ōnún wāsfína göre tamamdı. Buda tamam çıḫıp. Ortancı ne diyer diyer munun bir terēfịnde yāġ wāríymış ekbēsịnde, bir terēfịnde şėy wāríymış doşşab. Nėce doşşab? Doşşaba çibin yiġişib, yāġa bilmem ḳārínça yiġişib ona göre istincad ēdib. O

ortancının hakātí. Küçüg ne diyip munun͡ istinde olan şāḫís arwādíymış arwad da hāmi̱leymiş. Nèce hāmi̱ledi? Nèce arwādídı? Diyip bāḫ ōtúrup afedesiz bilmem
30 yèmeġe aw ayāġ yōlúna ḳāḫanda ikki ēli̱n yere ḳōyúb kāḫíb. Munu istinceb͡ ē̱di̱p. Muhim yēri̱ yēri̱ sebbeḫ͡ ōlúb yola düşüble. Gèt gèt bir ātlí iraġdan gēli̱p heleg ter tȭkűrü reḥmet babāyíza reḥmet nenēyíze bele filan. Nēdi̱? ḫē̱rdi̱? Kura walla arwādím͡
33 itirmişem. Ne arwādíy͡ itiripsen. Dē̱mi̱ri de arwādím. Diyende dēwem͡ itirmişem. ‘eyni bu ḥakatlar dȭnűb ḥakatlar dȭnűb. Diyib bȭyyűg diyip dewēyi̱n bir gȭzű kōrúymuş? Diyib he. Ortancı diyib mesele dişi gēdi̱giymiş bele bele ‘eyni bu ḥakatlar dȭnűb birde
36 buları sōrúblar͡ ȭzűnnen. Eeee en ēḫi̱rde diyipti dèwe istindede bir arwad ḥāmi̱le wāŕıymış. Diyip diyip he işte mēni̱m dèwem buda arwādímdı yüküde budu. Hara gē̱tti̱? Walla görmēmi̱şiġ. Nèce cewābdí bu siz mene bele awsaf wē̱rdi̱yiz kehennehu ȭzi̱yden
39 yāşíyıbsız aw yēri̱yibsiz yolda. He buların yaḫāsína ilişib. Buları aparı hara? Öz memleketlerine apārí ȭzűn padişah yānína. Gözleri kapālí üçününde. Padişah yānína apārí şikat açar ellēri̱nnen. Diyer bular arwādímı kāpíplar aw ȭldűrüple. Nèce? El
42 muhim padişah bulardan tēḫḳi̱ḳ͡ èder. Bular diyeller wallah billah biz ḫāpsí wē̱rdi̱ġimiz me‘lumad zannandı. Ye‘ni ‘ēḳḳi̱limiz işlēttiġ zan͡ ē̱ttiġ. Gȭrdűgümüz eserlēri̱ şèy͡ ē̱ttiġ tēḫli̱l͡ ē̱ttiġ. Ye‘ni ȭzűmüz ne gȭrműşüġ we ne de ḫebēri̱miz war. Arwādí kāçíb aw
45 itirip aw nēdi̱ mesele bilmiriġ. Bu bizi zordan tühme ē̱di̱ri. Padişah ne diyer. Diyer tamam bügün mısāfírımsız ḳālín men sizi bōşúna yola salmam. Mısāfír kimin padişah buları ḳoyar ġurfaya. Diyer bulārçí yèmeġ gētiri̱n. Bulārçí yèmeġ gēli̱. Yèmēġi̱ yèller.
48 Yē̱di̱ġleri yèrde bȭyyűg͡ oġlan diyer diyer men zannedirem bu et köpek ētį dādí wē̱ri̱re. Ḥaket͡ ē̱di̱rler yē̱di̱ġce de işte. Yèmeġ ḳāḫar işte şarab gēli̱, şèy gēli̱, mèwe gēli̱. Muhim͡ ikrāmdí daha padişāhín͡ ikrāmídı içerler, yèrler. Ortancı diyer bu şarabdan ḳān dādí
51 gēli̱re. Ḳān ḳōḫúsu gēli̱re. Ne ḳāní? Beşer ḳāní. Buda ḳaḫar. Yèmeġ de gēli̱ ḳāḫar. Ōtúrublar hakat͡ ē̱di̱rler. Padişah da ḳulaġ͡ āsíra özlerine. Adam ḳōyúb diyib baḫ bular ne ḥakatı èderler beke ara yerlerinde mewzu‘ āçílı bu adāmín arwādín ḳāpíblar bir şèy
54 ē̱di̱bler baḫ bu yolla. Üçüncü bir ḫatar ḥakat diyer. Diyer bu padişah babası ōġlú dȭgű. Ye‘ni bicdi afedesiz. Öz ara yerlerinde ġurfada ōtúrublar. Muhim sebbeḫ ōlú. Padişah gēli̱ girer istlerine. Munlarda hāzírlanıblar padişah yola sālsín özlerin gē̱di̱rler. Padişah
57 diyer ḫāppíyızın bāşín allam. Gèce ne ḳōnúştuyuz yèmeġ istinde ḫāpsínı bilirem. Yalla bȭyyűg sen sēle. Eee bȭyyűg ḳorḫmaz. Diyer walla men dē̱di̱m ette köpeg ētį dādí wē̱ri̱re. Ye‘ni bir şèy war ȭzűnde diyer. Be sen ne dē̱di̱y? Diyer ortancı walla men
60 dē̱di̱m şarabdan ḳān ḳōḫúsu war. Be küçüg sen? Küçüg ḳōrḫtú sarāldí men bir şèy

dėmēmį̱şem. Diyer tamam, men ḥakatiyiz ḥāpsín ēş̱į̱tmişem. Men teḥḳiḳ ėderem. Tamam, çiḫti caizeyiz war tamam çiḫmēdį̱ ‘ikabıyız war bāşíyız allam. Gētį̱rin
63 Mēnį̱mçi āş ėdēnį̱. Āş̱ ėdēnį̱ gētį̱rirler. Hardan bu et? İşte filan ḳassābímızdı. Ḳassab gētį̱riler. Ḳassab ētį̱ hardan āldíy? Filan dawar besliyenimizdi. Bes ondan gētį̱rriġ. Dawar besliyēnį̱ gētį̱riler. Ōtú bāḫím. Bu dawar dünen kēs̱į̱len dawar hardan? O
66 dawarlarımızdandı. Tamam, nēçį̱ bu ḥakat diyildi? Bunca zamāndí sen bize ne yēdį̱risey? Wallā ḳuzu ētį̱ yēdį̱rdirem billāh diyer. Bāşíy wurram. Ḳilinci dayar buġāzína. Diyer dur. Diyer nēdį̱? Diyer munun bu dawārín nenēs̱į̱ doġandan sora ōzűnü
69 ōldű. Nene ōldű gebērdį̱. Nene geberenden sora bu ḳāldí süt̲ istiri. Eee āyrí doğan da yōḫtú. Men ḳāḫtím nᵉ̲ėttim. Bir köpēgį̱miz wāríydı o da balalamıştı ona ēmį̱zdirdim ōzűn ḳuzunu. Ona ēmį̱zdirib köpeg sütüyden bēslį̱yip ondan̲ ālíḇ ētį̱ne bu tamam çıḫdı.
72 Gētį̱rin mēnį̱mçi ṣarābçínı. Ṣarābçí hardan? Bāġímızdan. Filan baġdan. O baġwāní da gētį̱rin. Baġwan hardan? Walla filan aġācín̲ üzümünden ēttį̱m. Dünen filan üzümün̲ aġācín wēr̄dį̱m ṣarābçíya. Gēlį̱n bura ḳāzín. Dibin ḳāzdílar. Bāḫtílar birdene ōldűrübler
75 o aġācín̲ āltínda gōműbler. Ḳāní gēdį̱p̲ aġācín kōkűne. Üçüncü dėmēdį̱. Buları āyrí ḳōydú. Girdi nene istine ḳilincin çēktį̱. Nenēs̱į̱ yāşíra baba ōlűḇ. Dēdį̱ düzün disey yoḫsa ōldűrrem sēnį̱. Diyip ne düzü ōġlúm. Diyip men kimin ōġlúyam? Ne kimin
78 ōġlúsan sen padişahın̲ ōġlúsan. Daha nėce padişah̲ ōldúy. Ebed o yuza bu yuza bele tamam ‘eyni buġāzína dāyíyıp. Diyip dur̲ ōġlúm daha macālí ḳalmādí. Diyiḇ nēdį̱? Diyiḇ babay meni alannan sora bir nėççe il uşāġímız̲ olmadı. Ebelere gēttį̱m, filan
81 ēttį̱m, dermen̲ āldím, fayda ėtmēdį̱. Walla birgün babay çıḫanda awa. Walla mende çāġírdım şēy̲į̱ ḥarrası çāġírdım bēkçį̱ni işte sen ōldúy. Tırıp çēktį̱ ḳilinci nenesinin bāşín wurdu. Gēldį̱ bularа dēdį̱ siziy sōzűyüz tamamdı çiḫti. Bōyyűg oġlan mēnį̱m
84 yānímda ḳalar. O yuza bu yuza ebed dēdi mēnį̱m yānímda ḳālí. Memleketi ōzűne wėrrem. Bōyyűg oġlana ḳizin de wēr̄dį̱ memeleketi de wēr̄dį̱. Mühim tōy ėttį̱ler bitirdiler. Ki dene hāzírlandı biz gēdį̱riġ. Baba hara gēdį̱siz men daha ḥisab elēyį̱n
87 padişaham memleket bōyyűgüyem. Ebed ḳalmāríġ ḳōydíla gēttį̱le. Gėt gėt gėt bir āyrí memlekete olaştılar, bāḫtílar memleketti bazar. Dēdį̱ler gideġ birez bazara bir şėy̲ alaġ yėmēġį̱miz ḳālmíyıp. Gēttį̱ler bazara bāḫtíla bazar birbirine wurulup bu ‘elem ḳereye
90 bātíḇ o ōġlún wurru bu arwad̲ ōġlúna sayırı oysa ōġlúnun ḳōlúndan tutup memleketten ḳāçírı. Nēdį̱ mesele? Walla diyerler bu padişah bizimçi bir bele āçtí bir ōyún āçtí memlekette genç ḳalmādí. Nēçį̱? Walla dire men ḳizimi kim istirse wėrrem̲ ōzį̱nē. Bes
93 şertten o teppe bāşína çiḫer o ġurfadadı gēts̱į̱n ḳizi çıḫartsın̲ ālsín kizi. Eee ne mundan̲

asant ne war. Dire ne asant ne war. Kim çiẖiri teppe bāşında bir kilinç gēlịri bōynúna. Herkeşe de bir mekteb bir mez ātíb bir denesi padişah adāmídı kim istire gē ādín yaz
96 tewki‘ ēle mesuliyetiye istiye ölsey. Yarın gėt āw aẖşam gėt millet hāpsí günde teppe bāşína bele yiġişi ikki dene üç denenin bōynú ālínı. Walla bu padişah ḳizini wėreceġ bir gence kim olāşí el mühim. Bir gün ikki gün ḳālírlar bularda ‘elem kimin gē̄dịrler
99 teppe bāşína bāẖírlar dō̄nűrler. Üçüncü gün ortancı oġlan dē̄dị. Men gē̄dịrem ādím yāzím. Le hara küçüg dē̄dị delli ōlúpsay ölmeġe gē̄dịsey işte hā hā günde bir dene ki üç dene ō̄lűre. Ebed dē̄dị ḳebletmem men ya öllem millet kimin bu gencler kimin yen
102 bu milleti ẖılas ėderem bu ōyúndan ẖalas ėderem. Niyētịm bu milleti ẖılas ėtmēġdị. Gider ādín yazar yarınsı ‘eyni millet yiġişi çāġírırlar ādín baba rāzílıġıydandı hē ölsey ölsem öz mesuliyetime. Yalla buyrun bir nerdiwen ē̄dị̄bler teppe bāşína ḳeder çiẖ çiẖ
105 çiẖ çiẖ olaşı baba ḳilinç wurmaz ō̄zűn ḳāpínı açar kizi çıẖardı. Bu millet helhele ẖālas ōldúlar.

- Ḳilinç hardan gēlịrdi?

108 Ḳilinç ḳilinç işte bir ale ē̄dị̄bler yuẖarıda bir ale ē̄dị̄bler yuẖārída ora olaştıġıyda wurru. Ama bu adāmí nişi wurmādí? Muhim ēndịrdi gēldị gēldị. ‘elem etrēfịne yiġiştiler padişah da ōtúrub. Padişah dē̄dị ẖalālíy ōlsún kiz sēnịydi. Dē̄dị̄ler bes bize aynad seni
111 nēçịn wurmādí. Munca ‘elemin ḳānína girdi bu bu alet bu ḳilinç yāwí wurmādí. Dē̄dị siz men diḳḳet ē̄ttim kim çiẖiri wurru ō̄zűn. Bes günde o ẖādim ḳizçi yėmeġ apāríra o çiẖiri ē̄nịre önú wurmura. Birinci gün bāẖtím kinci gün diḳḳet ē̄ttịm bāẖtím ayāġín
114 birinci payaya basanda ikinciye bāsḿıra üçüncüye bāsíra bu ẖaldan yuẖārí çiẖiri. Mende dē̄dịm bele çiẖerem yan ōlmű̄şem yan bu milleti ẖalas ē̄tmịşem. Mende işte sizi de ẖalas ē̄ttịm. Muhim padişah da ḳizini wē̄rị ō̄zűnē. Oda orda ‘eyni hisab ėle Melik
117 ōldú.

-Ki kardaş melik ōldú.

Üçüncü ḳāldí. Üçüncü de bāş āldí gē̄ttị ḳalmādí. ‘eyni munun yānínda gėt gėt gėt ‘eyni
120 bir memlekete oġradı gēldị. Üç il yaşadı. Memlekette bir müşkile yōẖtú. İkki bō̄yyűg ‘eşret padişaha yāẖún ḳāẖtílar padişahın kizi sebēbịne ‘eyni dō̄gűştüle adam adāmí ō̄ldűrre. Herkeş dire bu kiz mēnịmdi. Padişāhín ẖissimleridi ‘emmileri uşāġídı kiz
123 istiller. Padişah n^{e}etti? Ḳāẖtí ‘aynı muna benziyen bir oyun āçtí. Bir on onbėş ġurfā̄ní birbirine āçtí. Ḳizi ēẖịre ḳōyúb. Giren kizi çıẖardan ‘eyni kiz ō̄zűnündü. Kim girri lēşị

çiẖiri. Kim girri lēşį çiẖiri. Bir gün bėş gün buda dēdį mende muna gireceġem. Muhim
126 buda ādín yāzdí gēttį girdi. Yērį gėt gėt gėt ġurfadan ġurfayā ķarānlíġdı bilmem ses war bilmem ne war ķōrẖúdura. Olaştı biryere bāẖtí bir perde çēkįlib. Perdenin ārdínda bu ķiz ōtúrub afedesiz çıpçılpaġ çıpçılpaġ ōtúrub. Bes bāẖtí nēdį ye‘ni diyeġin perde
129 dört metir iraġdadı burdan ora kimin yer yurt ķān içindedi. Dēdį ille bular burda kēsįliller. Ķiz çāġírra gel gel al mēnį gel al mēnį olāştíy gel al mēnį ẖalas ōldúy. Bu nᵉ ēttį? Gėtmēdį gėtmēdį. Dēdi men istēmįrem bu halda seni. Dōndű dön dön dön eẖir
132 ķāpíya olaşanda ķāpínı açanda padişah ķanşārínda durdu. Dēdį bütün gidenler içeriye girenler düz gēttįler kimse dönmēdį. Kim dönsēydį men ona wērįrem ķarārím buydu. Onada wėrdi. Walẖasıl oda ordan padişah öldú. Her üçü mektub yāzdí babalāríyçı
135 babalārína. Herbiri bir yėrde padişah ōlúb. Baba gēldį arwada dēdį. Bāẖ arwad sen mene diyirdiy gētį filanı padişah ėle he filançı bacım ķizin al men dēdįm ķoy buları tecrübe ēdįm bāẖím buların ‘eķillērį padişah ‘eķli ōlúp yoẖsa yo. Buyrun mektublārí
138 ōẖú. Nēdį? Herbiri bir padişah ōlúb. Padişahlıġ da awanta dōgű.

-Eẖirdeki ne sebepten girmēdį yānína?

Tab‘an nāmús sebēbįne. Dēdį men ālīlam bu ķiz çıpçılpaġ nėce girim yānína. Nāmús
141 sebēbįne girmēdį dōndű.

8. Evlenmek

Konuşmacı 1: Hicran Kazıoğlu, 64 yaş,

Meslek: Emekli

Konuşmacı 2: İrfan Veli Demirçi, 60 yaş, Okur-yazar değil

Meslek: Çiftçi

Konuşmacı 1: Nene seçērdį. Nene tēklif ėdērdį. Nene tēklif ėder kime bir arwad war o arwada ne diyerler ēlçį. O mēşúr arwādtí ki ėyyi ķizleri tānír. Ōnú çāġrírlar. Baba
3 ōğlúm kiz istiri ōğlúmçu bir kiz …… Gėzer diyer bēlį bir ķiz tāptím filanın ķiz. Gėder nene neneye te'rif ėder. Nene gider. Nene gider bāḫsín bu ķiz me'rifetlidi me'rifetsizdi. Mısafır diye gider. Ussu ussuzam ussu istirem ķāpínı çalar ussu
6 wėrēydįyiz mene bilmem ne aw iḫlaw istirem aw mimmem ne maşa istirem bir ḥacattan ōtúrurdu. Ķizi çāġírdı diyerdi nene āḫ bāşím gidişire bikez bāşíma baḫāydíy. Nēdį? Bitti. Ķiz gelērdį. Bāḫsín ķiz igitti yoḫsa yo. Ķiz bāşínı şėy ėdērdį bitmit
9 ōldűrürdü. Ay ay bēlįm.

-Ķiz diyerdi?

Konuşmacı 1: Nene diyiri oġlānín nenēsį gēdįp ķizi tecrübe ētsįn. Eeee gėt bikez
12 mēnįmçi su gētį. Gidērdį bāḫsín topāldí yoḫsa yō. Ee öpērdį ōzűn baḫārdí āġzínın kōḫúsú war yoḫsa yo. Bu ḥāpsí nene gēdįp ussu içmeġe ḥāpsín buları teķim ėder. Ḥāpsí ḥareketten bir mahanaydan …… Bāḫtí topāllíġın yērįtti ōzűnü ōpűştü āġzíndan ķōḫú
15 gēlmįre, igitliğine bāḫtí bāşí şēydį ussu istedi ķaça ķaça küpden ussu gētįrdi ķonāġçín. Ėyyidi bitti daha.

-Begendi ōzűn.

18 Konuşmacı 1: Begendi ōzűn diyer oġluna babaya diyer baba ėyyi ķizdi bele bele bele

-Oġlanın ḫebērį yoḫ.

Konuşmacı 1: Oġlanın ḫebērį yoḫ he gōrműyüptü de ōzűn he görmez de ōzűn. Bu
21 ēlçįliġ bitti daha. Ķalar nişānlíġ. Nişānlíġ gėcēsį bir gėce ėderler bir gėce de giderler nişānlíġına.

-Be istemeġe nèce giderler?

Konuşmacı 1: İstemeġe istemeġe nèce gideŗdi̯ler?

Konuşmacı 2: Şèy meselen istirler begēndi̯ler ķizi gēlsi̯nler ālsínlar ōzűn. Yazda meŝele çayḫanada oġlānín babası ķizin babasını görērdi̯. Meŝelen istirem ķiziy filāní. Diyerdi meŝele buyrun gēli̯n. Oda bir nèççe deneni yiġişṭirerdi apārírdı ēwi̯ne. Gēlmi̯şiġ sēni̯y ķiziyi aw baḫçāyízden gül ķupartmaġa.

Konuşmacı 1: Gülden ewwel ķāzúġ kuparmaġ wāríydı. Duwāríyızdan bir ķāzúġ ķupartmaġa gēlmi̯şeġ. Diyerdiler ķāzíġımız yōḫdí. Sora diyērdi̯ler baḫçāyízdan gül ķupartmaġa gēlmi̯şiġ. Daha onda bilērdi̯ler gēli̯pler ēlçi̯liġe. Adam diyērdi̯ beli ōġlúy gȫrműşem èyyidi èyyi bostānçídı èyyi felleḫti èyyi biçinçidi.

Konuşmacı 2: Aw meŝelen tānímırsa diyērdi̯ birez beklēyi̯n men cawab verrem size. Sōrún sōrúşturun.

-Mesele ḫinnede nᵉolardı, tōyda?

Konuşmacı 1: İşte daha bu nişānlíġ wèrērdi̯ler. Gèderdiler bikere nişānlíġa gidērdi̯ler. Ki terefe begēndi̯ birbirini …… ēttı̯ler. Üzüg apārírdılar nişānlíġ. Bikez ḫurdawat ķizçi eşye meşye apārírlar. Ķizi nişanlardılar barmāġína üzüg olārdí daha ķiz daha kimseye yaḫlaşmaz bu ķize. Ķiz nişanlandı daha tōy günü teʻin olardı.

Konuşmacı 2: Kēbi̯n?

Konuşmacı 1: Kēbi̯n afedesiz kēbi̯n Mullada kēsi̯lirdi Mulla gelērdi̯ èwe Mulla yeʻni şiḫin camʻi yāní.

Konuşmacı 2: Kēbi̯nçi ḥēkim gēli̯rdi ewwel. Ewwelkere rēsmi̯ yeʻni şèy gȫrűrdü. Meŝelen ellilerde altmışlarda eee burda arwad meḥkemeye gètmeġ ʻēyyi̯biydi meḥkemeye, merkeze, şurtaya gètmeġ çoḫ ʻēyyi̯biydi. Kēbi̯ni kèsmēġçi̯ ḥēķi̯mi èwe gētı̯rirler. Ḥēķi̯mle baş katibler ḥēķi̯m ēwi̯ne gelērdi̯ ķōnúġ, ķōmşú, ḫıssım aķrabalar da èwe gelērdi̯. Ḥekime ķōnşúdan ege üskembilleri yōḫúysa bir üskenbil gētı̯rirdiler. Mezleri yōḫúysa bir yāġ tenekesi gētı̯rirler ķoyardılar yāġ tenekēsi̯ üzerine ḥēķi̯m yazardı ….. Ķizi çāġírırdī. Ķizim ķablettiy bu ķeder āldíy, bu ķader yol, bu ķedēri̯n …..

Konuşmacı 2: Ḳiz ḳāpī ārdínda saḫlanırdı. Ḳiz ėwde ḥēkḭm girdi ḳardaşlar katıbda girdi ōzḭyden yāzsínki girerdi ėwe. ėwde dōr‘atebeydi yan göz wāríydı, köşk wāríydı ėwḭn içinde. Ḳāpílar da tāḫtādanıydı bōyyűgüydü. Ḳiz ḳāpínın ārdína saḫlanırdı, durardı, utānírdı. Ye‘ni ḥēkḭm gōrsűn ōzűn āw katib görsün. Adamlar burda eee diyērdḭ ḳiz içērḭ filan istire ḳeblettiy. Dėmēzdḭ cawab çiḫmēzdḭ ōzűnne. Üç kere dörd kere yalla yalla ille şıpşıplardılar ōzűn şėy ėderdiler ōzűne sele he sele he. Yalla he alçaġdan birkere he bitti daha işte. Daha tewki‘ öldú filan öldú. Gōrűnmezdi kimse görmēzḭydi özin ḥatta küreken görmēzdḭ. İlle tōy gėcēsḭ. Annan sora ünden mununçu meŝelen döşşeg, yorġan, cēcḭm, süccede messelen bular ḥāzírlıġ tōy şēyḭdi.

-Ne diyerdiler?

Konuşmacı 1: Önden, ünden yen öndendi yan ündendi bügünün çehizeyisidi. Bügün çehiziye dirler o wāḫít ünden weya önden. Ünden yėmeġ içmeġ apārírdılar buġda, un, yāġ işte budu ya öndendi yen ünden iḫtiafat war üzerine.

Konuşmacı 2: Birgün ewwel gėdērdḭler bu ḥāzír olan eşȳenḭ ee ḥāpsín bāġlíyıplar şecera diyerdiler özűne meselen ki üç yorgan birbirine bāġlíyıplar cēcḭmdi, yumru yāstíġlar, koşalar, döşşegleri eee bāġlíyıplar. Munu gētḭrirdiler gēlḭrdiler. Be‘zi yāḫín olsaydı herkeş birşeyi bāşína ālírdı gētḭrirdi. Hēlhēleyden çāpḫíndan me‘niyden gētḭrirdiler. Sora sora öldú sayara. Sayara apārírdılar ḳoyārdílar. Birgün ewwel tōydan gētḭrirdiler. Muna ėwde kürekēnḭn.

-Sayara olmadan ewwel?

Konuşmacı 1: Sayara olmadan ewwel attāníydı. At üstündeydi. Biz ata olaşmādíġ. Attan gētḭrirdiler. Arḫāsína bir uşaġ mindirirmişler.

-Peki, tōyda ne yėmeġleri ėderdiwiz, ne oynārdíwız, ne ėdērdḭwiz, ne asbābí girērdḭwiz?

Konuşmacı 2: Duzun girişi zubun çeket ḥāpsí zubun çeket girērdḭ. Yōḫúydu. Ye‘ni bizim aslan ‘iraḳın özelliġle Türkmanın girişi zubun çekētḭydi. Çerrawi ḥatta küreken munnan girērdḭ.

Konuşmacı 1: Āṯḫí atārdí ḳirmizi āṯḫí.

Konuşmacı 2: Yėmeġ nᵉ̑ėdērdi̱ġ. Pirinç ėdērdi̱ler meŝelen bamya öz ye‘ni öz yēr̄li̱ mehēlli̱ inteclerinden herkeş. Baġ bostan çōḫúydu. Herkeş öz intācín baḫ ne gētı̱rip ėdērdi̱ yėmeġ. De‘wet ėdērdi̱ ziyafet ėdērdi̱ler tōy günü günorta. Eee millet gēli̱rdi yėmeġ yēr̄di̱. Küreken de ḳāpída durup çiḫenler de herkeş mubarak ōlsún Allah ḫēr̄li̱ ētsı̱n ōpűşürdü. Kürekenden gėdērdi̱. İkindi gelirdi kürekeni taraş ėdērdi̱ ….. . Annan sora apārírdı kōnşúnun ēẅı̱nde gene ‘eynen dāwíl zırna munu şėy yeḫērdi̱ yeḫēni̱rdi. Birde dawıl zırnaydan bunu gētı̱rirdiler. Tarāşída ‘aynen dāwíl zırnaydan ėdērdi̱ler. Annan sora ikindi wāḫtí gėdērdi̱ler gēli̱ni gētı̱rmeġe. Gēli̱ni gētı̱rincene bu küreken dama çiḫērdi̱. Eee sāġdíc diyėrdi̱ler ōzűne. Kōskűne burdan rafta ḳoyārdílar eee ḳirmizi aw yāşíl aw sārí filan nāríncı gelende çiḫērdi̱ ōzű ilk ewwel gēli̱rdi gēli̱nnen. Meŝelen çōḫú ewel gėtmēzdi̱. Küreken gėtmēzi̱ydi. Gidērdi̱ler gēli̱ni gētı̱rirdiler. Küreken ōzű beklire gēli̱n gelmeden ewwel olaşmadan ewwel ōzű çiḫērdi̱ dama. Küreken çiḫērdi̱ dama. Eee gēli̱n girērdi̱ hawişe eee tab‘an ‘aba ōrtűb̈. Gēli̱nin hiçbir yēr̄i̱ gōsűkmeziydi. Ḳēli̱n ‘abaydı. Sırmālí ḳirmizi ‘aba gēli̱n ‘abāsí diyērdi̱ler. Ōnú girerdi. Bāḫísay pırtıḳal atārdí miski atārdí aw şeker sepērdi̱. Meŝelen küreken birtek gēli̱n girdiġiyden ėwe bāḫísay ki üç tene arḫadaşlar ātírı kürekeni yāzíya çiḫire …… memlekētı̱n bele yāzísında çıḫārdílar ōtúrurdular mıġrıb ōlúrdu ……. .

-Peki, tōyda ne oynārdíwız, ne ėdērdi̱wiz?

Konuşmacı 2: tōyda heley tepērdi̱ler āw birtek çāġírçı gēli̱rdi. Me‘ni çāġíran ‘eyni memleketten meselen sēsi̱ ḫōştú me‘ni billi …. Eeee yēddi̱si günü de yēddi̱si günü de hefte ėdērdi̱ler. O wāḫít şey yōḫúydu bāḫísan … aw meŝelen birubu‘ dinar wēr̄i̱rdi.

-Bu tōyún heftēsi̱ ġer?

Konuşmacı 2: tōydan sora bir hafta sora hediye armaġanlar apārírdılar gēli̱nçi yiġişirdiler gēli̱ne wēr̄i̱rdiler.

9. Masal

Konuşmacı 1: İrfan Veli Demirçi, 60 yaş, Okuryazar değil

Meslek: Çiftçi

Konuşmacı 2: Hicran Kazıoğlu, 64 yaş,

Meslek: Emekli

Konuşmacı 1: Kim şeleşēbi̱li. Diyer dön gērį̄ kim diyēbi̱li ōzűne dē̄di̱ men dönderrem. Dē̄di̱ nėce?

Keşkēwi̱l dāġí seydalan

Sōzűmde yōḫtí yalan

Rızḳ birdi ki olmaz

İstersey yüz daġdalan

Dē̄di̱ dōnűn gērį̄. Daha bitti rızḳımız yōḫtú. Dōnűn gērį̄. Şėy eee birgün birsi durmuşuḫ şėy eee o eski ḳa'ıdlardan gēli̱. Nēydi̱ ādí? ……. Yo yo yo oların babaları şėy eeee wallahi yādím ḳālmíyıp he durmuşuġ diri bir arwad gēli̱ gē̄di̱re. Diyip bunun üzün annan açaram. Nėce üzün açasan sen arwādín. Nėce? Kim açābi̱li arwādín üzün. Eee dē̄di̱ men açaram. Arwad bērį̄ gēldi̱. Dē̄di̱;

Baḫçānín burcu bārí

Bu gelen kimin yārí

Peçēsi̱n örter gėçer

Ya kōrdű ya da sāġdí

Dire āçtí peçēnį̄ dē̄di̱ men koram sēnį̄ …….

Konuşmacı 2: Ewwel ḳāzí ḥesen tōy ē̄di̱rdi. Ḳāzí ḥesen ḫoryat ōḫúrdu. Bir gözel sēsi̱ de wāríydı. Gözel uslubuda wāríydı ōzi̱nde. Bu o wāḫtínda işte 'ereḳ mereḳ içerlerdi

çoḫ içerlerdi. Bu tōy ēdi̯re gēli̯n istine girdi. Mıġrıb öldú, gėce öldú bikez gėçlēşti̯ ḳāpíını çāldílar. Çiḫ bilmem ne çiḫmire.

Konuşmacı 1: Küreken?

Konuşmacı 2: He küreken. Küreken tōy ēdi̯re. Ḳazı ḥesen tōy ēttı̯.

Konuşmacı 1: Küreken ḳāzí ḥesendi?

Konuşmacı 2 : Ḳāzí ḥesendi. Bu gėç çiḫti. Bu gėç çıḫıca dēdi̯ler bu zor ēttı̯. Birdene dēdi̯ zordan işimi gȭrdűm. Arḥadāşín birsi barmaġdan kāsíġına çalar. Diyer mēni̯ çāġíraydıy ġiyrētsi̯z mēni̯ çāġíraydıy. Şaḳḳa ėderler. Bu oġlan daha sāncílandı düştü sancılandı düştü. Bes bunca dēmi̯şti.

Ēli̯m ēli̯nde ḳāldí

Gȭzűm gēli̯nde ḳāldí

Ōdú men ḳōydúm gēttı̯m

Kemer bēli̯nde ḳāldí

Daha ne dēdi̯ ḥaḳḳına tutmuştu arwādí. Bir ḳızı öldú ādín ḳōydílar kemer. Ȭzű gēçi̯ndi.

Konuşmacı 1: Malalla o wāḫı̯t fāḳi̯rlara ye‘ni bȭyyűg meselen şėy wēri̯rdi arpa buġda wēri̯rdi. İlde meselen bataḳa temmuniye wėrērdi̯.

-Malalla wēri̯rdi?

Yo Malalla ȭzű gēdi̯rdi ālírdı milletten barabar. Ȭzűde munca muwatınıydı şėyden ālírdı. Osmānlí wāḫtí diri o il ḥāḳḳına buġda muġda ḳalmāmíştı yōḫúydu. Eee pāmbíġ ḳozāġí pāylírdılar. Ḳozaġ bilisen nēdi̯? Ḳozaġ o şēydi̯ ki pāmbíġtan ḳoz kimin ōlú hele āçmíyıp pāmbíġ yeşildi bele. Hele āçmíyıp. Munnan pāylírdı ‘eleme padişah ḳozaġ pāylírdı. Malalla olāştí dēdi̯.

Ḳozaġa

Ḳoç burunlu ḳozaġa

Arpa buġda tükēndį̄

İşimiz ķāldí ķozaġaya

Ķozaġa ye‘ni birinci ….. ye‘ni filan diyeġ murekkebdi ķōzdí. Ķoç burunlu ye‘ni aġāní ye‘ni şėy ēdį̄re dik ķozaġa. Arpa buġda tükēndį̄ işimiz kāldí ķozaġa.

10. Atasözleri

Konuşmacı 1: Sabah Asker Mehdi, 60 yaş

Meslek: Emekli mühendis

Konuşmacı 2: Hatice Mehmed Leylanlı, 50

Meslek: Öğretmen

Konuşmacı 1: Bes birden bāşlíyan bir on mesēlį̄miz war he diri;

Bir ‘abam war ataram harda gēldį̄ yataram.

Ye‘ni nēdį̄ munda mesele ḥikme ‘aba ye‘ni gō̄rű̇bsey bir ķere çerşēfdį̄ girisey sitirdi. Ye‘ni men bir yėrde ataram. Eee muhim dō̄gű meselen munun etrēfį̄ bine ōlsún munun etrēfį̄ kāşį̄yden yāpílsın munuydan. Basata men hayatta basata sėwerem şert dō̄gű mēnį̄m gereg munca param ōlsún. Diri bir ‘abam harda çālíşıram çālíşıram harda gēldį̄ sehētį̄m allam. Düşünmem munun filanı war filanı war sahhat ķan‘at sitir we ‘afiyet we basatat.

Ekmeg wėr āca gėtme hace

Din aḫlāķtí. Nėce aḫlāķtí? Muhim dō̄gű birtek günde gē̄ttį̄ cami‘e. Muhim dō̄gű il on iki ay dōķķúz ay ōrúc ōlúḃtu. Mühtēcį̄n ihtiyācí olan adāmín işin yērį̄tmeġ. Ba‘z kere fēķķį̄r dō̄gű ihtimal bir zengin adāmdí otomobili ‘atıl ōlúḃtu. Eee meselen bizim tapmacalarda ē̄şį̄dipsiz tab‘an.

Uzun uzun uzāní gēlį̄n kimin bezēnį̄. (ye‘ni ḫurma aġacıdı)

Ķābíġı war içi yōḫ köteg yėr suçu yōḫ.(Mundada dāwíldı)

Konuşmacı 2: Bāşína çala çala yērịr.(Miḫdi)

Eeee o birsi nēdị.

Bāşína çalmasay yērịmez.(Miḫdi)

Küçikine ḳazan yāġlí pilaw.(ḳōz)

Konuşmacı 1: Bazarda bir dene ėwde bin dene.(Nār)

Sen gidesey birtek dene gētịrisey açasan dene bin muncana çiḫer sēnịyçi

Konuşmacı 2: Baġda yeşil bazarda ḳere ėwde ḳirmizi.(çay)

Kȭprű üstünden gėçer ayāġí yōḫ.(Cenin)

Nenēnịn ḳārnínda bala

Konuşmacı 1: Ȫzűn ōgűt wėren mulla ōzű götweren mulla.

Bir ēlịn nēsị war ikki ēlịn sēsị war. [5.07]

Konuşmacı 2: İkki ḫōrúz bir çiftliġde yaşamaz.

Wāḫtsíz ḫōrúz baynādí.

Nēdị? Baḫasay bir müçteme‘da ōtúrubsay mecliste. Dil üstünde ḥakat ēdịsey. Diger ayrı mawzu‘ atar. Ye‘ni naḫoşdu hiç yērị dȭgű bir ḳurru ḥakat āttí.‘eyni wāḫítsız ḫōrúz kimin baynamaġ.

Konuşmacı 1: Ḫōrúzu çoḫ olan sebbeḥi gėç āçílı.

Birtek ḫōrúzuy olsa günde birtek kere ḫōrúzlar. Birbirin ardından şėy ėder. Tamam, birsi āltída birsi yēddịde. İḥtimal birincini ēşịtmesey dawḫsāy iḥtimal ēn ēḫịri ēşịtsey sebbeḥi gėç āçílı. Ye‘ni erte ḳāḫmasay gėc kāḫasay.

Konuşmacı 2: ikki ḫōrúz küllügde yaşamaz.

Dēdi munu rabt ēttịler ‘ulemeler. Olmaz arwad ikki kişiye wārsín. Erkek ōlú dört tene ālsín, ikki dene ālsín. Şer‘ān hiç olmaz gelmez ḳıyas bir arwad ikki kişiye wārsín.

39 Ye‘ni meŝelen uşaġ olsa kimdendi. Amma bėş arwad ālsín dörd arwad ālsín erkek birdi. Çünkü ….. budu ye‘ni her meŝelinde şē̱yi̱ war.

Her seḵḵēli̱n bir tarāġí war.

11. Horyat

Anlatan: Şakir Ahmed Köyoğlu, Kasım Said Şinevoğlu

Yaş: 70, 50

Eğitim: Ortaokul 1, Ortaokul 1

Meslek: Emekli, Bakkal

1

Bir oraġ
Bir biçinçi bir oraġ
Seslen millet oyānsín
Bir el, bir bel biz olaġ

2

Dāġílı
Suyu sepsey dāġílı
Bir millet bir olmasa
Sōnúndada dāġílı

3

Gün doġar doġmaz ōlú
Partlantı şehid ōlú
Mazārlíḫta ḳalmādí yer
Bilmem sōnúmuz nōlú

4

Ḫarabadí
Yamānín ḫarab ādí
Bawġuş ḳōndúġu yer
Daima ḫarabādí
Ḫarab ne kadar ėyyiliġ yapsa
Ėyyiliġi ḫarabadí

5

Dēgi̱rmene
Del apar dēgi̱rmene
Ensemden çoḫ ḳōnúşma
Her sōzűy dēgi̱r mene

6

Duz olmasa
Daş durmaz düz olmasa
Kerkikde elden gider
Beyramda duz olmasa

7

Egse feleg
Biçerem egse feleg
Yüz yapsay he dāġídı
Ki günde egse feleg
Şert ēttı̱m ḳānín içim
Sēni̱yden egse feleg

8

Duzuma
Suyu salma duzuma
Ḳālíbsa bir gün ‘ümrüm
Oda ḳurban duzuma

9

Duz çimen

Sen gülüsen duz çimen

Bēşįgdeki balāmí

Ķurban wėrrem duzçu men

12. Taziye (Ölüm merasimi)

Konuşmacı 1: İrfan Veli Demirçi, 60 yaş, Okuryazar değil

Meslek: Çiftçi

Konuşmacı 2: Hicran Kazıoğlu, 64 yaş,

Meslek: Emekli

Konuşmacı 1: Ēttį̄ler ō̱zűn yėddi gün sora ēttį̄ler ō̱zűnü üç gün

-Sēnį̄w wāḫtíw o wāḫít genclig̱ wāḫtí nėççe günüydü?

Eeee üç gün gėce gündüz o̱túrurdu. Üç gün sebbeḥten gėceye ḳeder

-Sēnį̄y mahālį̄y nėççe günüydü?

Üç günüydü

-Nėççe mualidsey

Eeee ėlli sēkkį̄z

-Elli sēkkį̄z heleyse sēnį̄y mahālį̄y yēddį̄ günüydü?

Yo üç günüydü

-Yo yēddį̄ günüydü sora üç gün

Şey yētmį̄şlerde

Konuşmacı 2: Men yēddį̄ güne olāştím. Yēddį̄ güne olāştím men. Yēddį̄ gün sebbeḥ o̱ aḫşam gėcēydį̄.

Konuşmacı 1: Āḫí yēddį̄ gün bes gėceler o̱túrardılar. Üç gün sebbeḥden gėceye ḳeder bes gėceler o̱túrurdu. Be‘zi ḳirḫine ḳeder de aḫşam o̱túrurdu. Bes gėceler meselen ḳo̱nşú, ḫıssım, ‘akraba, arḫadaşları meselen ta‘izye sehēbį̄ o̱túrurdular. Maḳam o̱ḫúrdular. Meselen o̱ ehlibeytin ….. o̱ḫúrdular. Sora oldu bes günortadan sora. Birez

zuruf eeee emniyet tamam olmādíġı için bes günortadan sora başlādí ta‘izye indiye ķeder.

-Ye‘ni Duzda indi sebbehler ōtúrmazlar?

Yoḫ bes günortadan sora

Konuşmacı 2: Üç gün de yėmeġ wēr̤irler günde ki wāḫít üç wāḫít yėmeġ wēr̤irdiler.

-He ne yėmēġ̤ ėdeler meselen yėmeġ memeġ nederler?

Ewwel yėmeġ çōḫúydu ye‘ni yēddi̤ şekil, yēddi̤ tühr yėmeg̤ ōlúrdu

-Ne yėmeġleri?

Pirinç üzeri pirinç, bamya, bādíncan, ķabaġ, helwe, letige, dögme, yarpaġ bu yēddi̤ yėmeġ gerek olāydí üçüne ķeder. Üçünde de ‘eynen diyerdiler yėmeġ yēddi̤sinde de yėmeg̤ ėdērdi̤ler. Ķirḫinde de ‘eynen yėmeġ ėdērdi̤ler da‘wet ėdērdi̤ler. İlinde de ‘eynen yėmeġ. İli ḥēpsi̤ yēddi̤ydi gereg yēddi̤ yemeg̤ ōlsún. Her nefēr̤in ōgűnde yēddi̤.

-Gelende ḫıssım ķāwím ēl̤inde hediye gētr̤irdi?

Gelenler de wācb gētr̤rerdiler ….. kimi bir teneke yāġ gētr̤idi, kim bir ferde pirinç

-Ne diyerdiler ōzűne?

Yasanālíġ. Kimi bir teneke yāġ kimi bir ferde pirinç kimi para wēr̤irdi, kimi ķōyún ķuzu gētr̤irdi, kimi inēg gētr̤irdi, dawar gētr̤irdi. Hāpsí şėye bāġlíydı ‘ılaķasına bāġlíydı.

Konuşmacı 1: Ķirḫindende sora ķirḫinden sora meselen eee yāḫín kimseler ķōnşú kimseler eee arḫadaşlar aslan gidērdi̤ bir gėce ōzű ‘ailesi ēwi̤nde ōtúrurdu ya gidērdi̤ ḫētr̤ ālírdı. Ḫētr̤ ye‘ni gideġ ḫētr̤liġ alāġín ķēhr̤ini alāġín.

-Ķōnşú monşu televizyon melevizyon açmāzdí tōy yōḫúydu?

Konuşmacı 2: …… tōy ėtmeġ yōḫúydu

-Nėççe gün?

42 ķirẖine ķeder

-Ķirẖine?

Ķirẖine ķeder tōy ėtmeġ yōẖíydı ġērį̄blerle ye‘ni ġērį̄bler üsküt tōy ėdērdį̄ dāwúl
45 zırnāsíz.

Konuşmacı 1: Hatta bu mehelle ẖāẖí āw ẖissimlar ‘emmisi uşāġí dāyísı uşāġí meselen istire tōy ētsį̄n. Āltí ay sora aw bir il sora ili çiẖenden sora. Bāẖísan gidērdį̄ler ōnún
48 ēwį̄ne işte ōzűyüz bilisiz bu biz tedarükteydiġ tōy ēdį̄rdiġ adaẖlamuştuġ her işimiz bitmişiydi bes ……. İndi istireġ tōy ėdēġį̄n. Nediyisiz rāzílıġ wēr̄sįz tōy ėdēġį̄n ōlű seẖēbį̄ne te‘izye seẖēbį̄ne. Sora ye‘ni eee o il ẖāķķína kim gē̄çį̄nibse ẖatta gėce
51 sebbeẖler eee sühürde ramazanda dāwúl çālínsaydı o te‘izye ēwį̄nin kanşārína gelende ēwį̄nin ķāpísına gelende dāwúl zırna batal ėdērdį̄ çalmāzíydı iẖtiramen ye‘ni

-Yėẖemeġ şē̄yį̄?

54 Konuşmacı 2: Yėẖemeġ meselesi ẖēpsį̄ beleşiydi. Yėẖērdílar ķurudurdular. Arwad arwad yeẖērdį̄ erkeg erkeg yeẖērdį̄ cami‘de ōssún ėwde ōssún. Çōẖlúġ he ėwdēydį̄. Çōẖlúġ ėwlerdeydi. Bir sēķį̄f āltínda yėẖērdį̄ler ōzűn. Arwādí arwad erkegi erkeg
57 yėẖērdį̄. He beleş battaw yėẖērdį̄ler para almāzdí. Türbe ķazanlar da wārdí ‘eynen beleş battaw. Gidērdį̄ türbe ķazārdí. İndiye ķeder beleştide. İndiye ķeder beleş battawdı para almazlar. Bes yēẖį̄yenin ōlűnün üzügün alārdí. Ōlűnün barmāġínda üzüg olsa o
60 ōzűnündü. Ōlűnün üzügü yēẖį̄yen adāmíndı weya yēẖį̄yen arwādíndı.

Konuşmacı 1: Sora yēẖį̄yendeler muteneşif ķoyārdílar. Ewwel bu yerler ẖēpsį̄ çamırıydı, torpāġíydı o bu mutenefiste bir āçíġlıġ wāríydı ussu ēnsį̄n ordan. O āçíġlıġį̄n
63 āltínda o dēlį̄gin āltínda afedesen bir çuķķur ėdērdį̄le. Belden ķazārdíla birbirine çuķķur yer. Hatta yėẖenen su ora gē̄tsį̄n yiġilsin. Ōnúda bāẖísay birde dōldúrdular ōzűn birde ‘eynen yē̄rį̄nde dōldúrdular. Birde bikere gėtmēzdį̄ yère ussu. Mesele ‘arbaya
66 çiẖsin yère bele. Şėy wāríydı özlerinde diyērdį̄le olmaz bele ussu gē̄tsį̄n yère. Tewkį̄n ōẖúrdular beleş. Birde meselen birtek ölsēydį̄ men gȫrdűm munu. Eee bu ōlű mesele Allahın emrin bitirdi. Munun meselen eee etrēfį̄ yiġişirdi yāẖíyıncalar filan ēdį̄nceler
69 birtek dama çıẖārdí. Temcid ōẖúrdu. Men gȫrdűm reẖmētlį̄ ‘ali Merden çiẖērdį̄ çiẖti damda eee temcid ōẖúrdu.

Konuşmacı 2: Medhiye ye‘ni

Konuşmacı 1: Medhiye ye‘ni ehlibeytin şi‘irlerinden ōḫúrdu

Ey aġalar, Ey paşalar

Gēlin ita‘at eylēyin

Bu da gėçer

-O şi‘iri bizimçi ōḫú ege bilirsew. Bilisen o şi‘iri o şēyi?

Walla az ḳālíb

Ey aġalar. Ey paşalar

Gēlin ita‘at ēyliyeġ

İgitliġdi gėçer birgün

Ebdes al namaz eyle

Fuda wanda niyaz eyle

Günāhín çōḫtúr az eyle

İgitliġdi gėçer birgün

Eeee bele şėylerden. Yādímızda ḳālmíyıp walla birşeyler. He walla yadda ḳālmíyıp. Ḥatta cami‘lerde ōḫúrdular gündüzler. Cum‘a günleri günorta ḳur‘an ōḫúnurdu andan sora tēmcid ōḫúnurdu. Türkmanca medhiyeler ōḫúnurdu ondan sora azan wēr̄inirdi.

13. Genel konuşma

Anlatan: Büşra Şükür Merden

Yaş: 55

Meslek: Öğretmen

-Mesele duzda ewwel hayat nèceydi köy hayātí meselen mektebe nèce gidērdi̱wiz?

Duzda ewel hayat. Ye‘ni basit çoḫ bir hayātíydı işte. Eee meŝelen diyeġ beyramlarda beyrāmí gētı̱reġ baḥsedeġin. Beyramlarda işte ‘elem beyramdan ögce külçe ėdērdi̱ler. Ḥeb ėwde ḳāwírırdılar. Nōḫút ḳumda ėdērdi̱ler, ḳāwírırdılar. Eee nōḫúd hēbi̱ ḳāwírırdılar. ėwde çerezētı̱ ėwde ėdērdi̱ler, külçe ėdērdi̱ler. Ewwel külçe ḥuḳḳaydan ėdērdi̱ler işte. Gözel beyram sebbeḥi ‘alem fasılya, letke, pirinç ėdērdi̱ler. Eee işte birbirlerin ziyarat ėtmeġ uşaġlar nene baba yānína gelmeġ, ee ḥıssım ḳāwúm. Ye‘ni çoḫ ewwel çoḫ āyrí şikildi sılatılrahim wāríydı. Yōḫíydı ara yerde mubayiller ye‘ni. Ye‘ni üçüncü gün birinci gün buydu. İkinci gün İmam Ahmede gidērdi̱ler arwad erkek. Üçüncü gün Murta ‘aliye çihērdi̱ler. ‘eynen buda arwad erkek çihērdi̱. İşte bu beyram beyrāmímız bu şikiliydi. Eee nèce diyer işte ye‘ni ḳōnşúlar ye‘ni ḥıssımda ḳōnşúda birbirlerine çoḫ gelmeġ gètmeġ wāríydı. Ye‘ni be‘zi ḳōnşú wāríydı ḳōnşúda yatārdí. Ye‘ni biz meselen ōzűm ālíram gelērdi̱m biz ōtúrardılar tēfizyona baḫārdíla bizim tēfi̱zyonumuz wāríydı. Ye‘ni yatārdílar bizde sebbeḥ ḳaḫārdílar, gidērdi̱ler ḳōnşúda. Ye‘ni bele hāppímız bācí ḳardaş kimin yaşārdíġ. Bes indi yoḫ. Eeee ramazan, ramazanda da işte ramazan ye‘ni günleri meŝelen gözel gözel yèmeġler ėdērdi̱ler, halawiyetler ėdērdi̱ler. İşte iftarda adam adamı çāġírardı. Ye‘ni çoḫ kimse birbirin çāġírardı. Ye‘ni yālgíz yèmēzdi̱ler iftarı. İşte gèce de ‘eyni adam adama gètmeġ. Sebbeḥe ḳadar orda ḳalmaġ. Dāwúl zırna wāríydı gelērdi̱. Bu da ramazandı.

-Peki sit beke bāşíwdan bir şèy gēçi̱p bir mawzu‘ bir matal bāşíwdan bir hadıs gēçi̱p mesele issen anladasan ōzűn

Ye‘ni ēski̱dem

-Yen bir matal ēşi̱dipsen bir ḳıssa bir mewzu‘ yani bāşíwa gēli̱p?

Yo. Bes meselen biz Saddam wāḫtí çēktįġ. He Saddam meḥeli ḳardāşím ‘idam öldú. İndi ye‘ni hakat ēdįrem bularçı mēnįm mēnįm te‘inimden terefe. Te‘inim çiḫti…….. eee çāġírdı emin mēnį muḥabarat. Dēdįler te‘iniy gēlįb bes biz muafaḳa gerek bizden ölsún. Bizde wėrmērįġ. Ye‘ni ille sen bizimle işlesen. Dēdįm tamam men siziyden işlirem. Dēdį yoḫ hawiye ėdesen gelesen gidesen bizimle istēdiġimiz wāḫít. Dēdįm o zaman düşünnem. Dēdį gėt düşün. İşte ėwe de gēldįm. O zaman bizi sürürdülerde ye‘ni apārírlar ōzűn. Eşyelerimiz herbirin bir yana ḳōymúşuġ bele. Ḥatta gelendeler hāzírıġ. Eeee işte daha o wāḥít mēnįm de istiyēnįm wāríydı. Ye‘ni rāzí da dōgűldüm. Bes dēdį gereg ye‘ni ölsún gerek. Burdan emin sēnį istire ordan sürürler bizi sen ‘azzab ḳızsan. İşte bu haketlerden gēttįm sēyyįde nenemden. Dēdįm seyyid e‘mmi o bu filan istire mēnį hāḫsí seyyid. Dēdį bu.

-Seyyid sēçtį?

Seyyid sēçtį dēdį bu ėyyidi. Cama‘at gēdįrler ḫārįce mēnį istirler seyyidin heketine önú sēçtįm. İndi de āyríldım adāmímdan. Uşaġlarım ḳaḫar ötúru seyyidi söger bügün. ye‘ni bu şikil ēttįġ. Gēttįġ wārdím. Men ora gėtmeden ayāġím açmāmíşam hele. O zaman gēlįn ayāġín açar ye‘ni o zaman gēldįm bāḫtím nenem gilin sürüpler. Ye‘ni bir şikil gēldįm yiglemeġden. Bāḫím nedi ne dōgű. Daha walla ‘etem gile gēttįm. Dēdįler yo döndērdįler ōzűn babay sicin ölúp dēdįler. Saddam sicin ēdįp. Döndērdįler daha bu şikil hebele mesat çekērdįġ

-Daha te‘in öldúw ye‘ni?

Hāní? Daha tōy ēttįm. Ḫālísa gēttįm. On dörd il orda ḳāldím. On dörd ilden sora adāmímı çoḫ seleşirdi Saddam istine. Önú bikere ḳāḫtílar ta‘kib ėtmeġe. Bikere önú gētįrdim, gēldįm duza. Bir ay sorası suḳut öldú. Suḳut olandan sora resen men cephede yāzíldım. Sora bir ma‘hedde āçíldı mu‘allimet gēttįm. İkki il o ma‘hedede. Resen cephede mēnį te‘in ēttį. Adāmím işte öldú ‘eynen. He işte ondan sora öġlúmuz şehid öldú. Girim bėş yāşíndaydı şurtaydı işte.

-Mesele bāşíwdan bir şėy gēçįpti ‘aynen o wāḫíd? Sēnįw ewwelden hayātíw nėcēydį günlüġ hayātíw nederdiw?

Walla o ḫōş günleriydi

-Ne oynārdíwız mehellede uşaġken?

Olar çoḫ ḫoş günüydü. Çinki nèce ewwelen gözel ḳaḫārdíġ. Sebbeḥ ḳōnşú ḳōnşúdan o gēlı̣rdi bilmem ne istiri bu gēlı̣p bilmem nēstı̣ri o gēlı̣p yèmeġ ē̆dı̣p wèrer bu gēlı̣p wèrer ḳardaş bācí tēkı̣ ‘eyni. İkki ḳāpímız wāríydı ikkiside āçíġ ḳōnşúmuz da ‘eyni bele. Onnan sora günorta mehēl yē̆rdı̣ġ içērdı̣ġ. Yādíma gēlı̣ri o wāḫít çoḫ hōşúydu. Nenēmı̣z yātírdardı bizi zordan gerek. Sonda ellerinde hebele sıraydan yatārdíġ. Munu haket ēdı̣m sēnı̣yçi. Sıraydan yatārdíġ. Onnan sora mēnı̣m hiç yuḫum gelmez. Ḥazèderdim günorta öynúyum. Nedērdı̣m? Ḳāḫardım nenēmı̣n bāşí āltíndan kiligi çıḫārdírdım, gidērdı̣m, açārdím. Dāmímız wāríydı hēwı̣ş o damda çiḫērdı̣m, baḫārdím. Ḳōnşúlar damları yōḫúydu. Bizim nenēmı̣z gilin dāmí wāríydı. Bazara ḳoymāzdí gidēġı̣n. Olar yo ikki ‘ēmi dayı biryerde ōtúrardı. Bikere baḫārdím bular öynúru. Nērdı̣wenimiz war binērdı̣m o ḳeyyeler üstüne ènērdı̣m. O ḳōnşú ḳızı burda mu‘allimedi sayārígġ dōgűşerig birbirimizden diyērı̣ġ biz bacıyıġ. Ènērdı̣m, oynārdím, dolānírdım, mota yē̆rdı̣m bilmem ne. Diyērdı̣m se‘et nèççe. Diyērdı̣le üç buçuġ. Diyērdı̣m az ḳālíp dört ōlsún. Yalla birde çıhārdím, nērdı̣weni ḳoyārdím, gidērdı̣m kiliglerdim yatārdím. Aḫşam isti kindi olardı ḳōnşú ḳōnşúya gètmeġ. Çay meŝelen külçe ēdı̣bsen ke‘ek çöreg gēldı̣. Gözel ōtú hoş gēldı̣ bilmem ne ikindiye kimin bilmem mehellede ‘elem mıġrıbe kimin̆ ōtúrardı. Onnan sora gècede ayrı ḳāpída çıḫārdíġ. Ye‘ni çoḫ gözel bir hayātíydı.

-He kēfı̣ydi?

Kēfı̣ydi kef. Gidērdı̣ġ bahar gelērdı̣ bir Cum‘a ōtúrmazdıġ̆ èwde. Bir hefte İmam Zeyne‘abdine gidērdı̣ġ. Yatārdıġ sēkkı̣z süssem ne gözel. Eee bir ḥefte şèye İbrahim Samına gidērdı̣ġ ḳitardan. Ayāġdan gidērdı̣ġ maḥattaya bu nenelerimiz eşye kōyúp gözel ḳāldírardıġ ora. Onnan sorada orda gidērdı̣ġ yatārdíġ [8:28] Eeee bir ḥefte gidērdı̣ġ şèye küçük Şiḫmuhsune yo bōyyűg Şıḫmuhsun wārdí çölde dāġlíġ teppēlı̣ġ ora gidērdı̣ġ. Ye‘ni tēḳsı̣m ētmı̣ştiġ. Bir ḥefte gidērdı̣ġ Baġdada

-Ēlı̣wizde ne aparārdíwız meselen gidendewiz?

Ēlı̣mizde dolmādí işte yādíma gēlı̣ri baharda dambalanla pirinç̆ èdērdı̣ġ önú apārírdıġ. Dolmādí işte biryānı̣di işte kifte, kabābdí bulardı işte. Ye‘ni bir hafta ōtúrmazdıġ. Bu

haftelerki oyan buyana gɛ̄tmi̱riġ bāġímız war bu terefde Duzda o baġda ōtúrardıġ [9:09]

14. Horyat

Anlatan: Kewser Saḳı Boġan

Yaş: 74

Meslek: Emekli

1

Sel gēldi̱, Su bulāndí
Dünye terse dolāndí
War ḫarab ḫuyun tutu
Günde bir reng boyāndí

2

Sel gēldi̱, baġa girdi
Dāġí budāġí ḳırdı
Yuḫumda gȭrdűm çaḳḳal
Çime ḳurt ētı̱n yirdi

3

Sel gēldi̱ yol iz itti
Eşkar itti diz itti
Ḳere günde dost soran
War ise āzdí ḳitti

4

Sel gēldi̱ indi dağdan
Umud kēstı̱m Çardaġdan
Pük bāşín dert belēsı̱n
Sor yōrġún el ayāġdan

5

Sel geldi yȇrı̱ ḳāzdí
Bir ḳere yāzí yāzdí
Çoḫ war temeh gēlı̱nce
Baba yōlúndan āzdí

6

Sel gēldi̱ çaya dȭktű
Köteli ārḫí sȭktű
Temeli kül yāpílar
Yıḫıldı yere çȭktű

7

Sel gēldi̱, dere gȇçtı̱
Duwarın āltín ēştı̱
Ehlibeyt muhibleri
Şehitliġ yōlún sēçtı̱

8

Sel gēldi̱ dāmí yıḫtı
Halebi, Şamı yıḫtı
Yurt sėwmekte
Irakta Türkmen birinci çiḫti

9

Sel gēldi̱ çāşírtmayın
Fırsātí ḳāçírtmayın
Mal günde birisinindi
Gelende āşírtmayın

10

Sel gēldi̱ çāġīr dōstú
Dostlardan āġīr dōstú
War tekye düşmāní
Çēkı̱p üstüne pōstu

11

Sel gēldį̄ āġír durun
Bir çara yōlún bulun
Dertten derte tuş ōlú
Saġ sola sōḫún burun

12

Sel gēldį̄ dalġa dalġa
Sataştı sola saġa
Zamānín aġānín köle
Kölēnį̄ ėder aġa

15. Tuzhurmatı tarihi ile genel konuşma

Anlatan: Mehmet Zeynabdin Umran Kassab

Yaş: 60

Eğitim: İlkokul mezunu

Meslek: Muhtar

Mufassalan bir münaḳaşaya gireġ hatta gözel birşeye açaġ hatta buna. Eee ḫurmātínın tērịḫi bèşbin il war. Hatta İmam ‘eli de bura gēlịpti bir zaman bir ḳāzịyesi şḗyị̄ war ḳāzịyesi war burda. Salam ōlsín. Burda bir küçüg şèy diyim sene hatta bak fayda göresey ōzűnnen. Birgün İmam ‘ali selamunselam burdan gḗçịrmiş bāḫíb bir arwad yiġliri burda. Yiġlirmiş üz gōzűne çālíb diyib nēyị̄ydi? Diyip munun birtek ōġlú war Şah yānínda burda bir şah wāríymış şèyde Tuzḫurmatıda. Bu şahake ‘eleme zulm ēdịrmiş. Nēdịpti? Şey ēdịpti. Munun ḳeyniōġlúnu kürekeni ōldűrüp şahake. Kimin bōynúna ḳōyúb? Bu oġlāńın bōynúna ḥarrasıymış yānínda bu oġlan. Ŏzű ōldűrüb ōzűn bes munun bōynúna kōyúra ōzűn. Munu sicine ātíblar istirler ‘idam ētsịnler. Bu oġlānı birtek oġlānı. Bu arwat ta hatawar ēdịre o yuza bu yuza gḗdịri mēnịm oġlum èwdēydị bu şikil dōgűldü. Yo. İmam ‘ali diyip ōzűne gē apar mēnị hara bu şah yanına bāḫím nēdị. Bu işte istemirem uzādím. Gētịripler şāhín yānína ōzűn. Bākíblar ‘eli ayrı…. bir adāmdí. Yōlçú bir yōlçú diyērịġ yōlçúdu gēlịp.

-Tabi tanımırlar ‘alini İmam ‘alidi?

He tānímırlar diyipti ōzűne. Sen nēyçị munu ‘idam ēdịsey diyip. Mēnịm kürekenim ōldűrdü. Diyer sen müteekidsey bu kürenekeniy ōldűrüp. He diyer. Dḗdị gētịrin bāḫím ōlűnü çıḫārdín. Çıḫārtíllar ölünü ki rük‘at namaz ḳildi. Ki rük‘at namaz ḳilende. Dḗdị ilahı muna bir nutuḳ wèr. O ōlű uyāndí dḗdị mēnị şāh ōldűrdü bu ōldűrmüyüp. Dḗdi nēyçị sen nèce munu bele ḗttịy. Dḗdị men ‘eli bin Talibem dḗdị …… sēnị bu şikil èderem. Eee ne bāşíyız āġírdım. Geldi dḗdịler ōzűne sen olmasay bu ōldűrdüġümüz sen nēyçị munun bōynúna ātísay ōzűn. İslam olmādí ōzűnüde ōldűrdü. Şāhí da ōldűrdü. Ḥāpśını islamiyete gētịrdi. Mundan teḳriben Peġamber meḥēlịydi.

-Bèşşüz il ewwel.

Hette mene bir merca‘iye Ayetullah dēdį hatta burda gōmű́bler ōzlerin. Kisinde o hem şāhí hem kürekēnį. Çimontadan sab ēdį́bler ōzű́n yere gōmű́bler. Bu baḫçada gōmű́bler ōzű́n. Bu bir tērį́ḫiydi ōnún ōġlún wērdį ēlį́ne saf ēttį ōzű́n. Bir tērį́ḫiydi peġamber meḥēlį. Peġamber mehēlį́nin ….. bu tērį́ḫi duzun. Eeeee yāhídılar wāríydı mesihiler wāríymış burda çoḫ yāşíyı́blar. Tēḳrį́ben babāmíz haket ėdērdį bizimçin. Munnan āltmíş il ewwel yētmį́ş il ewwel bıḍḍabıt yāhídılar burdaydı indiye ḳeder ….. eserleri ḳālí́btı. Ma‘aşetleri milletteniydi işte bes milletten ėyyiydiler. Bes nēdį işte ḥāḳídıydılar sora yāhídı seḥb ēttį burdan gēttį bōyyűgleri çāġírdı özlērį́n toplāndílar İsraili tekwin ēttį́ler. İsraili tēkwį́n ēttį́ler indiye ḳeder kālí́blar işte bu şikil başlarımıza bele gētį́rdiler işte tērį́ḫleri war birtek hinne ‘eli wāríydı burda.

-Yahıdı ġer?

Yo hinne ‘ali bizim şėy Mihyeddinin ḳardāşí Necm meḥēlǐ ‘emisiydi. Bu bir ‘ēntį́ke bir adāmíydı ēlį́nde bele ėdērdį. Akbar yāhídıları wurārdí. Kürtleri wurārdí. Eeeee …… bir ‘ēcį́b bir tērį́ḫi wāríydı munun.

Bizde matal war. Eger turastan seleşmeġ istirdi bizim. Turāsímızdan selēşį́m sēnį́yçin. Bizim eee üç dört gōlűmüz wāríydı ussu ārḫímız āḳsú ārḫí gelērdį gėçērdį ḫurmatunun wasatınnan. Bunun āḳsú suyu gėçērdį duzun wasatınnan. O zamanla bu teḳriben yüz ilin hekatıdı. Buda üç dört gōlűmüz wāríydı. Gelin gōlű wāríydı bizde annan sorasına Hurşid aġa baḫçāsí gōlű wāríydı eee küçük bazar gōlű wāríydı. Buların göllerin ādí wāríydı. Bizim turāsímız arwadlarımız.Eee sebbeḥ ertenenden ḳaḫārdílar …….. alardılar ellerine gidērdį́ler ussu gētį́rdiler. Biz şer‘a diyērį́ġ. şer‘adan ussu gētį́riller. Eee şer‘adan ussu gētį́riller bular. bikere gēlį́n gelsēydį şera‘ya. yēngį gelen gēlį́n. yiġişirdiler bāşína sual cawab ėdērdį́ler ōzűyden şer‘ada. Bikere birdene istiri arwad sēçsį́n. Ewwel at minērdį́ler ewwelkiler at minērdį́ler gelērdį́ler bāḫ meselen bir sebbeḥ erte yō aḫşama yāḫín kindi ussu çekendeler ḳizler gelērdį́ler uzaġdan baḫārdílar. Ḳizi begendiyse ehletine yollardılar bu ḳizi istērdį́ler. ‘eyibiydi birdene çiḫēydį ḳiz ōgűne. Ġiyret nāmús wāríydı ewwel. Ḳizin de dabbāní gōzűkseydi ōnún hāppí nāmísı gidērdį. Ḳoymāzdí dabbāní gōzűksün ḳizin. Ussu aparanda ussu gētį́rende. Buları turas ēdį́rem resim de ēdį́rem özlerin. Eee bular bizim türaslarımızdanıydı. Sora bulārín tōyları nėcēydį. Tōyda gēlį́ni mindirirdiler ata. Attan gidērdį. ātí bikere ēkį́min …… nēyį́ war parça baġlardılar munun ḳōlúna çoḫ parça baġlardı. Arḫāsína bir oġlan mindirerdiler.

Uşaġ küçüg. Bir küçük uşaġ mindiriler ōzűne. Nēyçį? Dēsįnler ilki oġlan ōlsún. Bikere bėş āltí dana at. At minerler mēşhúruydular atta mēşhúruydu. Hasan aġa at minērdį eee
57 Reşat MullaHami Meyti at minērdį, kor Hesen at minērdį. Eee on onbėş nefer wāríydı at minen atları wāríydı. Munun gēlįn ōgűnde bikere ġār ėderdiler. Türkmanca ġār diyērįġ. Ġār ėderdiler ōgűnde ķaçārdí o yuza bu yuza ķaçārdí bir heybet wėrērdį bir
60 gözelliġ wėrērdį. İnsanda ata minmeġ bir turāstí bir gözel birşeydi. İnsanda ıġra ėder. İmam ‘ali selamunselam ķāwlí war. Diyer en gözel yer haradı ātín beli. Bikere bu tōyda bular nedērdįler. At ķawārdílar. O gēlįni gētįrirdiler ėwe. Bikere daha gēlįni gētįrennen
63 sora uşāġí oġlan ķōydúlar arḫāsína hatta bir ōġlú ōlsún ilki oġlan. Ėnende ōnún ḥıssımlarından attan ėnende ēlįn tutardı ēndįrirdi. Bikere kürekende yaḫlaşmāzdí ōzű dam istindeydi. Dama çiḫērdį gēlįn ėwe girende. Bikere o zaman pırtıķal çalārdílar
66 bāşína aw çıglet bir şėy. Çalārdílar istērdįler gēlįne dēgsįn. ėwede girende gözel bir şerbe ķirērdį.

-Sebeb neydi gēlįne dēgsįn?

69 Hā sebeb dēgsįn ye‘ni. Men bele heykelliyem gürcem arwad ēlįm āltında hermahel arwad ķālsín. Heybetin erkēklįġin görsēdįre. Bu şikil heybetin görsēdirdi. Bikere bāḫ be‘izkere bāşí ķırınıb gēlįnin. Pırtıķal aw alma degērdį bāşína gēlįnin. Bikere o girende
72 ėwe bir şerbe ķirērdįler. Eeee ōgűnde ķirerdiler ōzűn. Nēyçį? Şerşuru gētsįn baba ēwįnnen gōzűn kēssįn babāsínın ēwį şerbe kimin ķirildi gēttį bitti buradı ēwį. Daha kizdi gēlį bura bitti. İşte ‘ēyyįbiydi gēlįn bir hefteye ķeder kimseni gōrsűn. Babāsí
75 ēwįne gėtmēzdį. Eeee indi bügün gēlį yarın gider ēwįne. He bu turaslar wāríydı. Asbablārímızda bizimde gēlįn asbābí aw şėylerimiz Türkman asbablarımız gēlįn asbābí zubun girērdį. Uzun asbab girerdi. Annan sora siḫme girērdį. Siḫme wāríydı
78 ewwel dāríydı girerdi ōzűn. Bāşínı baġlardı şėyden eee şėy diyērįġ ōzűne boyama, rüşkül. Annan sora arwadlarımız girsēydįler şėy girērdįler ķōtúrmac. Kewēnįlerimiz wāríydı mēnįm ķannem kewēnįydi. Kewēnį ne dėmēġdį? Kewēnį bir arwad mesele
81 dünya çoḫ gōrűb ‘eķillidi ėyyi āş pişirērdį. Eee bu …. ķannem wāríydı Allah reḫmet ētsįn siziykiyden barabar. Munun tērįḫi mēşúruydu. Ḥāppí tōyların ōzű şēyįn ėdērdį. Yemēġįn āşín edērdį. Ķabiliyetliydi çoḫ ziregiydi. ‘elem çoḫ sėwērdį ōzűn. Eee ḫēr iş
84 olsāydí bu her işe ķaḫārdí. Bikere bu āş ėdenler bikere ewwel yēddį gün yēddį gėce dāwíl çālínırdı. İndiki kimin tōylar yōḫúydu. Tōylar eee yēddį gün yēddį gün dāwíl çālínır. Ye‘ni bügün gēlįrdiler tōy ėtmeġe. Üç gün ewwel her gencler elllērįne bir aġac

ālírdılar. Ḳaba ağaç alārdílar çalārdílar ḳāpíların. Eee günorta günortalıġa aḫşam şama dew‘etlisiz. Ḳāpíını çalārdílar aġacdan. Üç dört genc ḳāpí be ḳāpí gėzērdi̱ler ḳāpíları çalārdílar aġacdan günorta günortalıġa aḫşam şama gēli̱siz. Bikere dāwíl çālínırdı üç gün aw dört gün o ḳābi̱liyete göre. Eee ḳēdi̱r ḳıymet wāríydı. Gerēgi̱n bir ē̄wi̱ şeleşmeseyde dew‘et ėdēydi̱y ō̄zű̄n. ‘eyibiydi dew‘et ē̄tmi̱yesey. Bikere bular gelērdi̱ler ki gün üç gün gencler bikere nedērdi̱ler. Kürekeni ḥamama apārírdılar. Ḥamam da ewwel yōḫúydu. Eee nedērdi̱ler. Yāḫíyandalar özlerin nederler wurārdílar ō̄zű̄n, ussu sepērdi̱ler istine.

-Oġlanın?

Oġlanın he. Bu şikil şeyler ėdērdi̱ler ō̄zű́yden. Ḥatta oġlan daha gencliġden gē̄di̱ri eeee özlerinnen āyríldı. Ōníyçı wura wura gētı̱rdiler ō̄zű̄n şaḳḳaydan. Eee ḥamama giridirler ō̄zű̄n sürtüşürler ō̄zű́ne he. Bikere dama çiḫendeler ki sāġdícı ōlúrdu kürekenin. Bir saġda durar bir solda. Saġda duran arwādí ōlsún gereg arwādlídı solda duran.

-Adama ‘ait?

Yōḫ genc ōlsún. O sāġdíç birinci …….. O genc bilmire meselen. O arwādlí gō̄rű́btü. O sāġdíç ōlú. Muna ögrēdi̱lip bu şikil girendey bu şikil me‘mele ėdesey gēli̱nnen. Üzün açanday duwaġ diyerler duwāġín açanday. Gerēki̱n mesele bu şikil tasarruf ėdesey istēmi̱re o mewḏu‘a girim. Eee annan sora o genç hatta munnan ögrēni̱rdi. Eee oda bir şey bir ḫibre ālírdı. Çoḫ ona yaḫlaştırmazdılar ō̄zű̄n seleşmeġde. O arwādlí selēşi̱rdi çoḫ ō̄zi̱yden. Bular annan sora yarın gelērdi̱ arḫadaşları. Üç dört arḫadaş kürekēni̱n. Munu gēli̱rdiler ėwde ya dāwíldan ḳāpída durārdílar çalārdílar ya çāġírırdılar ō̄zű̄n çıḫārdírdılar yāzíya gē̄zdi̱rmeġe. Üç gün üç gėce işlemēzdi̱ küreken işe gėtmēzdi̱. Buları gē̄zdi̱rirdiler memlekette gē̄zdi̱rirdiler küreken pek asbab girērdi̱. Sāġdíçları ō̄zi̱yden şaḳḳaydan memlekette gėzērdi̱ler. Ye‘ni bugün küreken ōlúb üç gün küreken ōlúbtu. Bikere gēli̱n de işte o zaman bikere herkē hēdi̱ye gētı̱rdi gēli̱nci o āltín gētı̱ri bu kek ….. küçük bir ḥalka gētı̱rirdiler. Herkeşe öz ḳabiliyetine göre ḫıdmet ėdērdi̱ yollardı gēli̱ncin. Eeee gēli̱nde bikere daha başlardı yē̄ddi̱ günden sora nenēsi̱ dew‘et ėdērdi̱ ō̄zű̄n nene babāsí gēli̱n gidērdi̱. Diyerdiler ayāġín āçtí. Gēli̱n gēli̱nin ayāġí yē̄ddi̱den sora ilk baştan birinci nenēsi̱ babāsí ē̄wi̱ne girērdi̱. İkinci resen ḳardaşı ėdērdi̱ meselen aw o birleri dew‘et ėdērdi̱ler. Bulārí günde bir ḫıssım aḳrabāsí munun dew‘et ėdērdi̱ özlerine bāḫ bir ay gidērdi̱ ki ay gider gēli̱ni görmeġ. Bu gēli̱ni göreġ

nanca gözēldį. ‘elem dõgűşürdü şāwķ ālírdı. Gēlįn bele gözēlįydi bele heykelliydi işte millet ara yērįnde bu gözel ḥakatlardan ōlúrdu. Eeee gēlįnde birinci kere gėtsēydį ussu gētįrmeġe yēddįden sora gētįrirdi. ‘eynen gēlįn asbābíydan gidērdį ussu gētįrmeġe şer‘eden. Bikere millet yiġişirdi baḫārdí ōzűne şu filanın gēlįnidi. Üz gōsűkmezdi. Burdan bele baġlardı ōzűn ewwel şėy wāríydı bele müşkü annan sora boyama wāríydı. Bir boyama wāríydı çoḫ gözēlįydi bāḫím bikez yādíma düşsün. Ōnú baġlardılar bāşí bōyyűg güzel bikere gēlįrdi ussu dōldúrurdu ķızlardan şaķķa ėdērdį çįḫerdį gēlįn. Munun üstüne çoḫ me‘nilerde war ……. Bular işte bular turâsímızdı gözel turaŝlarımız wāríydı. Ewel ķēdįr ķıymet çoḫ ķuwwātlíydı. İndi o ķālmíyıp o gözel turaŝlarımız ķālmíyıp. Ewwel bir lezzet wāríydı ‘elemde iḫtiram nēfįs wāríydı. ‘ēyyįbiydi bir dene birdeneye yalan dēsįn birdene bir deneden borc istesēydį filan ōnú gerek ödüyeydiy. Millet ḥaķķeten bir birin sėwērdį ……..

-Be üstad tōylarda ne yėmēġį ėdērdįwiz o wāḫíd?

(14.35) Tōyların yėmēġį ekŝērįyet. Reḫmētlį ķannem diyērdį özlerin. En çoḫ bamya āşí ėdērdįler. Fasılya ėdērdįler, burġul ėdērdiler dögme diyērįġ. Eee noḫutlu dögme ėdērdįler et ķoyārdílar istine. Birde en çoḫ tēşrįb ėdērdįler. Dawar kėsērdįler tēşrįb ėderdiler. Dorġamaç. Ekŝeriyet ewwel dorġamacıydı. Ewwel ķarwana wāríydı. Ķarwana diyerdiġ özlerine. Sinilere ķōyúlu ķarnawa diyērįġ ōzűne. Onlarda yēyįnirdi elden yēyįnirdi ķāşúġdan yiyinmēzdį çoḫ elden yēyįni. Dawarlar kēsįnirdi dāwíllar çalārdí. Dawıla şėy diyērįġ meyter çālínırdı zurna çalārdí. [15.35] Daha heley bizde heleyler wāríydı heleyde bizde ķirme wāríydı

-He mesele tōyda ne oynārdíwız ne ōyúnları?

En çoḫ bizim ḫurmatı ōyúnlarından ķirme ōyúnu. Birde şėy sese diyērįġ ōzűne sese oynārdíġ ōzűn. Bikere āġír āġír oynārdíġ. Üç öge gider üç gērį. Üç üç diyerler ōzűne. Buda heleylerde işte bularıydı. Zubun çeketten ōlúrdu. Baş çeken. Baş çekēnį ḥakat ēdįm sēnįçi. Baş çeken gerek ḫēpsįnden bilgili ōlsún. Bilsin şēydį nėce oynānί annan sora gerek gürc ōlsún. Başta wērįnmez ġērsįne. İlle ruḫsat alasay ōzű wērį. Alsay ēlįnden ‘eyipti …… ‘eyiḃ birşeydi. Ruḫsāt alasay ōzűnnen wėrēbilsen bāşí. Yāġlíġıy gerekte girim dörd sa‘at çewre ēlįyde ōlsún. [16:43]

16. Horyat ve sohbet

Anlatan: Ali Marufoğlu

Yaş: 1927-2018 (eski kayıt)

Eğitim: Ortaokul 2

ķara basan diş görer
Bal istiyen niş görer
Kara günde āġ akça
Dem gününde iş görer
-Niş nedi?
Niş zumruktu.

[10:27] İlandan sōrdúm tek tek dōġúsan yātmísan yumurta üstünde istemirem kōķúmüz kēsi̧ssin.‘ekrebden sōrdúm nişi neneyiz yisen diri oda öz nenēsi̧n yēmi̧şti. Çünkü ‘ekreb çatlar. Çātlíyınca ķārnından çıḫan balalar nenēni̧ yėrler …….. Eşşegden sōrdúm nişi uzun uzun ‘anķırısan dēdi̧ aḥmaķların mene benzettiklerin ‘aklına gülürem. En ‘eķķil haywan eşşegti. Ķetirden sōrdúm nişi dōġmúsan diri çēktiġim cafāní uşāġím çekmēsi̧n. Ceyrandan sōrdúm sen seri‘sen yoḫsa tazı? Dēdi̧ ecel bili.
Kulaġ āstím ķāzíya
Diyiri baḫ bu yāzíya
Ecēli̧ gelen ceylan
Awlāní ķor tāzíya

Ķırlanķıçtan sordum nişin ciwcüwlerinin ayaġını yuwaya bağlarsın. Ķilden bağlar ayaġların yuwaya. Diyiri gezegen olmasınlar sümsüg olurlar.

Āġír baş āġír gerek
Rızkı wėren tandırıdır
Bu ķāpí yoḫ o ķāpí
Sümsüglerin kārıdır.

Sümsüg yani nefiske diyerig özüne harda bir şey görer kaçar ora.

Bizim oġlan seyran ister

Baġ begenmez bostan ister
Dāwúlcuya ḳuruş wėrmez
Zırnāçídan hayran ister

Ewwel hayran çaldırırdılar.

Cömartların yāḫín yārí
Beleş tōylar hawaları
İçki ḫāḫín meze ḫāḫín
Tōy ēwi̯nden fincan ister

Mezre gider hürmet içün
Sözde ḳadır ḳıymet içün
Yėmez ḳuzu ḳāwúrması
Ya tāwíġ, ya ceylan ister

Harda görse beleş pilaw
Dizin çöker diyer helow
Faḫfırıya rāzí olmaz
Ḳanşarında ḳazan ister

Mewlitlerde hāzír ōlú
Sıfrasında nāzlí ōlú
Üzüm, alma, ḳāwín, ḳārpíz
Arḫasından ‘ayran ister

Baḫ ēwi̯nde ne yėr yėmeġ
Ḳızdırı bir parça ekmeg
Nāḫsí gün çoḫ comart olsa
Bir kellede soġan ister

Aḫtārísan dur aḫtar
Dalma deryada gir aḫtar
Wefālí demem yoḫ

57 Bir içinde bir aḫtar

Köpēgḫn erkeginden sōrdúy nişi dişiye ḳiymisen ne dēdḭ gerçeg erkek köpek dişisiyle hiç dōgűşmez her ne ōlúrsa ōlsún. Diyire za‘ıflere el uzatmaġ igitliġe yāḳíşmaz.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SES BİLGİSİ

3.1. ÜNLÜLER

Irak Türkmen Türkçesi Tuzhurmatı merkez ağzında derlediğimiz metinlerde tespit ettiğimiz ünlüler şunlardır: /a, ā, e, ē, ė, ē̤, ı, í, i, i̱, o, ō, ö, ō̤, u, ú, ü, ű /

a: Türkçede yaygın olarak karşımıza çıkan normal a:

baġ 8/80 “bağ”	*taḫta* 1/30 “tahta”	*uçar* 3/19 “uçar”
ḳulaġ 7/52 “kulak”	*topal* 3/25 “topal”	*yawaş* 2/15 “yavaş

ā: Türkçe kelimelerde kullanılan ve uzun telaffuz edilen a sesidir:

āḫúr 5/2 “ahır”	*bāḫtíġ* 2/41 “baktık”	*ḳālíb* 3/9 “kalmış”
āldíy 8/49 “aldın”	*ḳāḫtím* 2/22 “kalktım	*yāḫín* 8/66 “yakın”

e: Türkçede yaygın olarak karşımıza çıkan normal e:

ekmeg 3/29 “ekmek”	*eşşeg* 3/35 “eşek”	*sepsey* 11/2/8 “sepsen
erkeg 1/3 “erkek”	*igne* 2/6 “iğne”	*teppe* 7/104 “tepe

ē: Türkçe kelimelerde kullanılan ve uzun telaffuz edilen e sesidir:

ētį̱ 3/32 “eti”	gēlį̱ 3/34 “gelir”	*mēnį̱* 7/130 “beni”
gēlį̱n 3/3 “gelin”	*kēstį̱m* 14/4/18 “kestim”	*sēçtį̱* 14/7/35 “seçti”

ė: Boğumlama noktası /i/ ile /e/ arasında bulunan bir ünlüdür:

dėsew 1/20 “desen	*ėwde* 3/21 “evde”	*şėy* 3/15 “şey”
ėden 2/29 “eden”	*gėce* 8/21 “gece	

ē: Kapalı /ė/nin uzun telaffuz edildiği ünlüdür:

dēdį 3/16 “dedi” *ēttįġ* 2/16 “ettik” *yēyįn* 3/32 “yiyin”

ēnsįn 4/38 “insin” *gēçįp* 7/16 “geçmiş”

ı: Türkçede yaygın olarak karşımıza çıkan normal ı:

çıḫar 2/11 “çıkar” *sıcaġ* 4/40 “sıcak” *yırtar* 6/32 “yırtar”

ḳış 4/40 “kış” *kız* 3/68 “kız”

í: Türkçe kelimelerde kullanılan /ı/ ile /i/ arası kısa telaffuz edilen ı sesidir:

āçtí 7/123 “açtı” *ālíşı* 5/10 “alışır” *ḳālíb* 1/17 “kalmış”

āldíy 8/49 “aldın” *ḳāḫtím* 2/22 “kalktım” *ḳānı* 7/75 “kanı

i: Türkçede yaygın olarak karşımıza çıkan normal i:

bitti 8/21 “bitti” *içine* 3/7 “içine” *ister* 3/4 “ister”

girdi 7/126 “girdi” *indi* 13/25 “şimdi” *mindi* 5/6 “bindi”

į: Türkçe kelimelerde kullanılan /i/ ile /ı/ arası kısa telaffuz edilen i sesidir:

çēkįli 5/44 “çekilir” *gēlį* 2/30 “gelir” *wėrdįm* 3/40 “verdim

ēlįmde 7/3 “elimde” *tērįḫi* 15/82 “tarihi” *yērį* 1/20 “yeri”

o: Türkçede yaygın olarak karşımıza çıkan normal o:

ḳoç 9/45 “koç” *ḳoyar* 7/13 “koyar” *soġan* 4/3 “soğan”

ḳolların 2/10 “kollarını” *oynamaz* 5/13”oynamaz *topal* 3/25 “topal”

ō: Türkçe kelimelerde kullanılan ve uzun telaffuz edilen o sesidir:

ḳōḫú 8/14 “koku” *ḳōrḫú* 6/7 “korku” *ōlú* 2/27 “olur”

ḳōnúb 7/24 “konmuş” *ḳōyúlu* 5/63 “koyulur” *ōyúlan* 4/12 “oyulan”

ö: Türkçede yaygın olarak karşımıza çıkan normal ö:

çöreg 13/69 “çörek” *göze* 4/30 “göze” *köle* 14/12/59 “köle

görmeġ 15/117 “görmek” *gözel* 15/1 güzel” *töker* 3/11 “döker”

ȭ: Türkçe kelimelerde kullanılan ve uzun telaffuz edilen ö sesidir:

bȭyyúg 3/9 “büyük” kȭs*kún* 1/11 “göğsün *ȭgút* 10/25 “öğüt”

dȭnún 9/7 “dönün” *ȭgúme* 3/13 “önüme” *tȭkúrü* 7/32 “döküyor”

u: Türkçede yaygın olarak karşımıza çıkan normal u:

ḳuş 3/7 “kuş” *ucuz* 2/56 “ucuz” *uşaġ* 6/6 “çocuk”

tutar 5/40 “tutar” *un* 4/1 “un” *uzun* 10/14 “uzun

ú: Türkçe kelimelerde kullanılan /u/ ile /ı/ arası kısa telaffuz edilen u sesidir:

bōynúna 6/25 “boynuna” *ḳōyúlu* 4/18 “koyulur” *yōḫtú* 6/58 “yoktur”

dōstú 14/10/47 “dostu” *ōlú* 11/3/12 “olur” *yōrgún* 14/4/20 “yorgun

ü: Türkçede yaygın olarak karşımıza çıkan normal ü:

düş 5/71 “düş-” *gündüz* 12/3 “gündüz” *üstüne* 2/52 “üstüne”

düşün 13/29 “düşün” *kül* 1/15 “kül” *üzü* 2/16 “yüzü”

ű: Türkçe kelimelerde kullanılan /ü/ ile /i/ arası kısa telaffuz edilen ü sesidir:

çēkkűç 2/22 “çekiç” *kȭkűne* 7/75 “köküne” *ȭzűn* 15/91 “kendisini”

gȭrűb 15/81 “görmüş” *ȭrtűb* 8/91 “örtmüş” *sȭzűy* 11/5/27 “sözün”

3.1.1. Uzun Ünlüler

Tuzhurmatı merkez ağzında, Kerkük Türkmen Türkçesinde görülen ünlü uzunluğu Türkçe kelimelerde de yaygın bir şekilde görülmektedir. Arapça ve Farsça kelimelerde görülen ünlü uzunluğu kaynak dilin özelliği olup, anlam ayırt edici görev üstlenmektedir. Uzun ünlülerin yaygın olarak kullanılması bu ağzın tipik özelliklerinde biridir.

Tuzhurmatı merkez ağzında hiçbir fonetik nedene bağlı olmayan bu ağıza özgün uzun ünlüler bulunur. Bu ünlü uzunlukları Ana Türkçeden itibaren olduğu kabul edilen birincil ünlü uzunluğudur:[2]

A.T.	**KerTkm**
āç	*āc* 5/13 “aç”
āgır	*āġír* 15/141 “ağır”
āgız	*āġíz* 5/73 “ağız”
āş	*āş* 3/33 “aş”
bālık	*bālíġ* 5/52 “balık”
ōy-	*ōy* 4/12 “oymak”
tāt	*dāt* 4/7 “tat”
yāg	*yāġ* 4/6 “yağ”

Ayrıca ikincil uzun ünlüler de yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. İkincil uzun ünlüler, Tuzhurmatı merkez ağzında kelime içinde geniş ünlülerden (a, e, o, ö) sonra gelen dar ünlülerin (ı, i, u, ü) kullanımı durumunda ortaya çıkar; dar ünlüller kısa telaffuz edilirken diğer hecedeki geniş ünlüler uzun telaffuz edilir:

ā: Uzun a

āçílır 4/11 “açılır” *yāzílan* 5/43 “yazılan” *ķālíb* 1/17 “kalmış”

āldíy 8/49 “aldın” *bāşíy* 7/67 “başın”

ē: Uzun e

ēlį̄y 3/85 “elin *gēlį̄n* 3/3 “gelin” *ētį̄* 3/32 “eti”

gēldį̄ 10/2 “geldi” *mēnį̄* 9/25 “beni”

[2] Aşağıda örnekleri verilen kelimelerin Ana Türkçedeki uzun ünlülü biçimleri şu kaynaktan alınmıştır: Talat Tekin, *Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler,* TDA Dizisi içinde 1. Baskı, Ankara, Simurg Yayınları, 1995, 172-186.

ō: Uzun o

dōldúru 3/6 “doldurur” *ḳōrḫú* 6/7 “korku” *ōlú* 4/36 “olur”

ḳōḫú 8/13 “koku” *ḳōyúlu* 5/63 “koyulur” *ōyúlan* 4/12 “oyulan”

ȭ: Uzun ö

bȭyyűg 3/9 “büyük” *kȭskűn* 1/11 “göğsün *ȭgűt* 10/25 “öğüt”

dȭnűn 9/7 “dönün” *ȭgűme* 3/13 “önüme” *tȭkűrü* 7/32 “döküyor

3.1.2. Kısa Ünlüler

Tuzhurmatı merkez ağzında uzun ünlüler yanında kısa ünlüler de bulunmaktadır. Bu olay çeşitli sebeplerden dolayı ünlülerin normal boğumlanma süresinden kısa bir sürede boğumlanarak kısa telaffuz edilmesiyle gerçekleşir. Bu kısalmalar, genellikle geniş uzun ünlülerden sonra gelen dar ünlüler de meydana gelmektedir.

ı: Kısa ı

āldıy 8/49 “aldın” *ḳālıb* 1/17 “kalmış” *ḳānı* 7/75 “kanı”

i̱: Kısa i

ēli̱mde 7/3 “elimde” *gēli̱* 2/30 “gelir” *wērdi̱m* 3/40 “verdim”

ú: Kısa u

bōynúna 6/25 “boynuna” *dōstú* 14/10/47 “dostu” ōlú 11/3/12 “olur”

ű: Kısa ü

bȭyyűg 3/9 “büyük” dȭnűn 9/7 “dönün” ȭrtűb 8/91 “örtmüş”

3.1.3. Kapalı e (ė)

Türkçede aslî ünlü olarak kabul edilen bu ses, “i” ile “e” sesleri arasında bulunan bir ünlüdür:

cēcı̱m 8/65 “çeçim, nakışlı üst örtüsü” *ėder* 2/30 “eder”

ėle 5/67 “eyle”

bėş 7/125 “beş”

ēşi̱tme 5/22 “işitme”

ėwde 10/22 “evde”

gėce 8/21 “gece”

gėçer 9/14 “geçer”

gėt 7/31 “git”

gėzen 5/62 “gezen”

nėce 15/19 “nasıl”

sėwmekte 14/8/39 “sevmekte”

şėy 1/15 “şey”

wėr 5/50 “ver”

yėmeġe 3/8 “yemeğe”

yėre 12/67 “yere”

3.1.4. Ünlü Uyumu

3.1.4.1. Kalınlık-İncelik Uyumu

Türkçenin temel kuralı olan kalınlık-incelik uyumu, Tuzhurmatı Merkez ağzında da bulunmaktadır. Hatta Türkiye Türkçesinde değişerek uyumuna aykırı kullanılan kelimeler, Tuzhurmatı merkez ağzında uyuma paralel kullanılmaktadır:

kardeş > *kardaş* 2/25

hani > *hāní* 13/44

elma > *alma* 3/66

Alıntı kelimelerde:

Bunun yanında Tuzhurmatı merkez ağzında yer alan hem alıntı kelimeler hem de bu kelimelere gelen ekler kalınlık-incelik uyumuna uymaktadır. Örneğin:

Ar. ‘aḳrab > *‘ekreb* 16/9 “akrep”

Ar. ‘alam > *‘elem* 7/89 “alem”

Ar. aşīrat > *‘eşret* 7/121 “aşiret”

Ar. ‘atrāf > *etrēf*+ 2/6 “etraf”

Ar. da‘wat > *de‘wet* 3/5 “davet”

Ar. diḳḳat > *diḳḳet* 7/16 “dikkat”

Ar. dunyā > *dünye* 3/63 “dünya”

Ar. faḳīr > *fēḳḳi̱r* 10/12 “fakir”

Ar. ġarīp > *ġērį̇b* 12/44 “garip”

Ar. ḫabar > *ḫeber* 3/72 “haber”

Ar. ḫafīf > *ḫēfį̇f* 6/36 “hafif”

Ar. ḥalwā > *helwe* 5/71 “helva”

Ar. ḫancar > *ḫençer* 5/81 “hançer”

Ar. ḳadr > *ḳēdrį̇n* 3/51 “kadir”

Ar. mahalla > *mehelle* 13/70”mahelle”

Ar. ma‘rifat > *me‘rifet* 8/4 “marifet”

Ar. musāfır > *mısāfír* 7/46 “misafir”

Ar. raḥmet > *reḥmet* 7/32 “rahmet”

Ar. silāḥ > *sileḥ* 2/23 “silah”

Ar. *taḥḳīḳ* > *tēḥḳį̇k* 7/42 “tahkik”

Ar. taḥlīl > *tēḥlį̇l* 7/44 “tahlil”

Ar. ta‘rīf > *te‘rif* 8/4 “tarif”

Far. āteş > *ataş* 4/11 “ateş

Far. bāġçe > *baḫçā*+ 8/28 “bahçe”

Far. dāne > *dene* 10/20 “tane”

Far. darmān > *dermen* 7/81 “derman”

3.1.4.2. Düzlük- Yuvarlaklık Uyumu

Tuzhurmatı merkez ağzında düzlük- yuvarlık uyumu tamdır.

ET. takagu > takıgu > tāwíġ 16/37 “tavuk”

ET. kaġur- > ḳāwír- 13/5 “kavurmak”

ET. kāġūn > ḳāwín 16/46 “kavun”

ET. aḏut > ayut > avut > āwíc 1/15 “avuç”

ET. çamur > çāmír 1/31 “çamur”

Alıntı kelimelerde

Far. ḫarbuz > *ḳārpíz* 16/46 “karpuz”,

Ayrıca bazı kelimelerde Kerkük ağzında dudak uyumu bozulurken, Tuzhurmatı merkez ağzında düzlük-yuvarlaklık uyumuna uygun kullanılmaktadır:

TH	**Krk**	**ET**	**TT**
ḳāşíġ 4/4	*ḳaşuġ*	kaşuk	kaşık

āltín 14/7/33	*altun*	altu:n	altın
yālġíz 6/30	*yalġuz*	yalŋu:s	yalnız
yāstı́ġ 8/66	*yastuġ*	yastuk	yastık
dēdi̱y 3/78	dedüv	dedin	dedin
barmaġ 3/58	bormaġ	barmak	parmak
yāḫín 12/36	yaḫun	yakın	yakın
yāstíġ 8/66	yastuġ	yastuk	yastık

3.1.5. Ünlü Değişimleri

Kelime içindeki ünlüler, ünsüzlerin etkisiyle veya benzeşme nedeniyle bazı değişikliklere uğrayabilir.

3.1.5.1. Kalın Ünlülerin İncelmesi

a>e değişimi

ET. āçıġ > *‘ecci* 5/14 “acı”

ET. kalın > *ḳēli̱n* 8/92 “kalın”

ET. kaḏış > *kēyi̱ş* 2/23 “kayış”

Alıntı Kelimelerde:

Far. ābdest > *ebdes* 12/81 “abdest”

Ar. ‘aḳreb > *‘ekreb*+ 16/9 “akrep”

Ar. ‘alem > *‘elem* 15/83 “alem”

Ar. ‘ayn’ın > *‘eynen* 12/65 “aynen

Ar. da‘vet > *de‘wet* 3/5 “davet”

Ar. etrāf > *etref* 2/5 “etraf”

Ar. ġadr > *ġedir* 3/49 “gadir”

Far. gunāh > *günēh*+ 3/90 “günah”

Ar. ḥākim > *ḥēkim* 8/43 “hakim”

Ar. ḥakḳ > *ḥeḳ*+ 3/17 “hak”

Ar. ḥayevān > *heywān*+ 3/11 “hayvan”

Ar. helāk > *helek* 3/34 “helak”

Ar. ḳahr > *ḳēhrin* 12/38 “kahır”

Ar. maḥkeme > *meḥkeme*+ 8/44 “mahkeme”

Ar. sabāḥ > *sebbeḥ* 15/43 “sabah”

Ar. sāḥib > *sehēb*+ 5/90 “sahip”

Ar. şart > *şert* 10/5 “şart”

Ar. taraf > *teref*+ 13/25 “taraf”

Ar. tārīḫ > *tērihˇ*+ 15/2 “tarih”

ı>i değişimi:

ET. kılıç > *ḳilinç* 7/105 “kılıç”

ET. yılan > *ilan* 16/7 “yılan”

ET. yıl > *il* 2/51 “yıl”

ET. çık > *çiḫ* 7/105 “çık”

ET. kız > *ḳiz* 7/110 “kız”

u>ü değişimi:

ET. ūç > *üc* 1/4 “uç”

ı>e değişimi:

ET. yıka- > *yeẖe*- 12/54

Alıntı Kelimelerde:

hırsız > *ẖērẖiz* 5/85

3.1.5.2. İnce Ünlülerin Kalınlaşması

e>a değişimi: Tespit edilen örnekler sadece alıntı kelimelerde bulunmaktadır:

Far. āteş > *ataş* 3/10 "ateş"

Ar. cevāb > *cawab* 8/33 "cevap"

Ar. vefā > *wafa* 3/49 "vefa"

Ar. mezār > *mazar*+ 11/3/14 "mezar"

Ar. beyāż > *bayaz* 2/32 "beyaz"

Far. leglek > *laḳlaḳ* 3/4 "leylek"

Far. berāber > *barabar* 15/82 "beraber"

Ar. selām > *salam* 15/3 "selam"

Far. çāre > *çara* 14/11/53 "çare"

Ar. eẕān > *azan* 12/87 "ezan"

Ar. mevsim > *māwsi̱m*+ 1/26 "mevsim"

3.1.5.3. Ünlü Daralması

a>ı, i değişimi: Tespit edilen örnekler sadece alıntı kelimelerde bulunmaktadır:

Ar. ẖalās > *ẖılas* 7/100 "kurtuluş"

Ar. ġayret > *giyret* 9/26 “gayret”

Ar. maġrib > *mıġrıb* 8/95 “mağrip”

portakal > *pırtıḳal* 15/71

e>i değişimi:

Ar. şekl > *şikil* 13/38 “şekil”

o>ı değişimi:

portakal > *pırtıḳal* 15/71

o>u değişimi:

ET. kopar- > *kupar-* 8/28 “koparmak”

ET. boğuz > *buġaz* 7/68 “boğaz”

Alıntı Kelimelerde:

Fr. docteur > duḫtor+ 3/89 “doktor”

3.1.5.4. Ünlü Genişlemesi

i>a değişimi:

Far. tirāş > *taraş* 8/83 “tıraş”

u>o değişimi:

ulaş- > *olaş-* 7/88 “ulaşmak”

Alıntı Kelimelerde:

Far. kūy > *ḳoy* 3/30 “köy”

Far. kūr > *kor* 15/57 “kör”

ü>ö değişimi

Alıntı kelimelerde:

Far. küteng > *köteg* 10/15 “kötek”

3.1.5.5. Düz Ünlülerin Yuvarlaklaşması

e>ö değişimi:

ET. bedük > *bōyyűg* 7/7 “büyük”

ET. tegül > *dōgű* 6/21 “değil”

ı>u değişimi:

ET. tırman- > *durman*- 6/55 “tırmanmak”

i>ü değişimi:

ET. tilkü > tülkü 3/3 “tilki”

e>ü değişimi:

Ar. seḥūr > *sühür* 12/51 “sahur”

3.1.5.6. Düzleşme

u>ı Dudak ünsüzlerinden sonra, a-u konumundaki u’lar ı olur. Bir örnekte ilk hecede dudak ünsüzü b’den sonra da aynı durum görür.

ET. kāġūn > *ḳāwín* 16/46 “kavun”

ET. aḏut > *āẃıc* 1/15 “avuç”

çamur > *çāmír* 1/31 “çamur”

ET. kavuş- > *ḳāwíş*- 5/91 “kavuşmak”

bulamaç > *bılamac* 3/9

Alıntı Kelimlerde: a-u → a-ı değişimi yabancı kelimelere de yansır:

Far. sūrnā > *zırna* 8/84 “zurna”

Ar. nāmūs > *nāmís* 15/50 “namus”

Far. ḫarbuz > *ḳārpíz* 16/46 “karpuz”

Ar. tabl > *dāwíl* 8/84 “davul”

u>i bu örnek belki en eski şeklin korunması (Moğolcaya geçen en eski şekilde ilk hecede dar ünlü vardır)

ET. buzāġu > *bizaw* 6/22 “buzağı”

ü>i

ET. edgü > ėyyi 3/89 “iyi”

Far. küfte > *kifte* 13/81 “köfte”

o>a

ET. kov- > *ḳāw-* 7/5 “kovmak”

ondan > *annan* 1/1

ö>e

ET. sözle - > *sele-* 8/56 “söyle”

böyle > *bele* 1/7

3.1.6. Ünlü Düşmesi

Türkçe kelimelerde ikinci hecede bulunan vurgusuz dar ünlü, kelimeye ünlü ile başlayan bir ek geldiğinde düşer.

Tuzhurmatı Merkez ağzında da ünlü düşmesi sıkça görülür. Kimi zaman ön seste de özellikle orta hecelerde görülen bir olaydır.

3.1.6.1. Kelime Başında Ünlü Düşmesi

Tuzhurmatı Merkez ağzında çok az rastlanan bir olaydır. İlk hecedeki düz dar i ünlüsünün düştüğü durumlar olur:

iki > *ki* 1/20

ikindi > *kindi* 13/68

3.1.6.2. Kelime İçinde Ünlü Düşmesi

burada > *burda* 2/41

orada > *orda* 2/11

getirir > *gētrį* 3/9

3.1.6.3. Ünlü Birleşmesi Sebebiyle Gerçekleşen Ünlü Düşmesi:

Ünlü bir kelime ile biten sözcükten sonra, ünlü ile başlayan kelime gelirse ünlülerin biri düşerek ünlü birleşmesi gerçekleşir.

ne olur > *nōlú* 11/3/15

ne ettim > *nēttįm* 2/28 " ne yaptım"

ne istirem > *nistirem* 3/92 "ne istiyorum"

3.1.6.4. *için* Edatında Ses Düşmesi

Irak Türkmen Türkçesinde herhangi bir kelime "için" edatı ile tamlama kurulduğu zaman *için* edatının başındaki /i/ ünlüsü düşer, tamlanan ile birleşerek ünlü uyumuna girmektedir (Haydar: 1979:180).

senin için > *sēnḭyçi* 1/8

kız için > *kizçi* 7/112

hatırı için > *ḫētḭriyçi* 3/90

onun için > *ōníyçı* 15/97

kurumak için > *kurumāġçín* 4/7

alan için > *alāngí* 2/57

bunlar için > *bulārçí* 7/47

sizin için > *siziyçi* 6/11

babaları için > *babalāríyçı* 7/134

3.1.6.5. *iken* Zarf Fiilinde "i" düşmesi

iken zarf fiili her hangi bir kelime ile birleşik yazılınca /i/ ünlüsü düşmektedir. Zaman içerisinde bu edat ek olarak kullanılır:

çocuk iken > *uşaġ-ken* 13/54

3.2. ÜNSÜZLER

Irak Türkmen Türkçesi ağızları, ünsüzler bakımında diğer Türk dilleri ile paralellik gösterir. Sadece bazı ünsüzlerde, ağız özelliklerine uygun olarak farklı alla-fonlar bulunmaktadır. Yapılan derlemelerde tespit edilen farklılıklar, mümkün olduğunca yazıya da yansıtılmaya çalışılmıştır. Bu durumda, Tuzhurmatı ağzında temelde 19 ünsüz ve bu ünsüzlerin alla-fonlarıyla toplamda 28 ünsüz bulunmaktadır: /b, ḃ, c, ç, d, f, g, ġ, h, ḥ, ḫ, k, ḳ, l, m, n, p, r, s, ŝ, ş, t, v, w, y, z/

Irak Türkmen Türkçesinde, Eski Türkçeden itibaren kullanılan /ng/ sesi, teklik ve çokluk 2. kişi iyelik eklerinde /y/ ya da /w/'ye değişir. Bu ayrım bölgelere göre değişiklik göstermektedir. Hatta Irak Türkmencesinin ağızları bu sese göre tasnif

edilmektedir.[3] Çalışma konumuz olan Tuzhurmatı Merkez ağzı /y/ ünsüzü tarafındadır. Örnek:

evinde > *ēwi̯yde* 3/52

başına > *bāşíya* 5/84

olmadın > *olmādíy* 3/85

elinde > *ēli̯yde* 15/146

canın > *cāníy* 3/87

oldun > *ōldúy* 7/82

ayağına > *ayāġíya* 5/29

bağında > *bāġíyda* 5/47

ağzına > *āġzíya* 5/30

ettin > *ēttı̯y* 2/59

senin > *sēni̯y* 8/28

oğlun > *ōġlúy* 8/31

helalin > *halālíy* 7/110

3.2.1. Ünsüz Değişimi

b->m- değişimi: Tek heceli kelimelerde b- ile başlayan kelimelerde son ses –n ise b> m değişimi görülür.

ET. ben~men > *men* 2/28 "ben"

ET. bin- ~ mim-> *min-* 3/36 "binmek"

ET. bu > *munca* 1/30 "bunca"

[3] Detaylı bilgi için *Giriş 3. Irak Türkmen Türkçesi* bölümüne bakınız.

b->p- değişimi: Şu kelimelerde b→ p değişimi görülür.

ET. bakır > *pēkį̇r* 5/40 “bakır”

ET. bıçak > *piçaġ* 4/9 “bıçak”

k>g değişimi: Şu kelimelerde k→ g değişimi görülür

Kelime başında:

ET. keçi > *gēçį̇* 6/18

ET. kel- > *gel-* 3/26 “gelmek”

ET. kit- > *gėt-* 2/8 “gitmek”

ET. kerek > *gerek* 3/51 “gerek”

ET. kirçek > *gerçeg* 16/58 “gerçek”

Kelime sonunda: Söz sonundaki –k’ler esas olarak –g’ye dönüşür.

ET. kürgek > *küreg* 1/1 “kürek”

ET. beḏük > *bōyyúg* 1/27 “büyük”

ET. ekmek > *ekmeg* 4/1 “ekmek”

ET. eşgek > *eşşeg* 3/35 “eşek”

ET. erkek > *erkeg* 12/56 “erkek”

ET. yüzük > *üzüg* 12/60 “yüzük”

ET. dibeg(?) > *dibeg* 4/12 “dibek”

ET. ingek > *inēg* 6/22 “inek”

çörek > *çöreg* 13/69

pAlıntı kelimelerde

köpek(?) > köpeg 6/49

t>d değişimi:

Kelime başında t- > d- olur:

ET. tat > *dātlí* 4/7 “tatlı”

ET. tāş > *daş* 5/88 “taş”

ET. tırŋak > *dırnāġí* 3/58 “tırnak”

Kelime sonunda bazı kelimelerde -t > -d olur:

ET. kūrt > *ķurd* 6/53 *“kurt”*

k>ẖ değişimi:

Türkçe kelimelerde

Kelime içinde -ķ->-ẖ- değişimi

ET. okı- > *ōẖú-* 7/138 “okumak”

ET. yaka > *yaẖa-* 7/39 “yaka”

ET. yakın > *yāẖín* 5/89 “yakın”

ET. kokar > *ķoẖar* 5/52 “kokar”“

ET. saklan- > *saẖlan-* 8/51 “saklanmak”

Kelime sonunda -ķ>-ẖ değişimi

sıcak > *sicaẖ* 1/23

çok > *çoẖ* 2/30

kalk- > *kāẖ-* 2/15

çık- > *çiẖ-* 2/59

bak- > *baẖ-* 3/49

kork- > *korẖ-* 4/30

yok > *yoẖ* 8/20

tok > *toḫ* 5/19

Alıntı kelimelerde sadece tek örnekte bu değişiklik görülür:

Ar. waḳt > wāḫít 8/62 “vakit”

Ar. ḫalḳ > ḫāḫ+ 12/46 “halk”

k>ġ değişimi:

Kelime sonunda

ET. orġak > *oraġ* 1/27 “orak”

ET. barmak > *barmaġ* 1/10 “parmak”

ET. bıçuk > *buçuġ* 13/66 “buçuk”

ET. kulġak > *kulaġ* 16/13 “kulak”

oğul+gak > *oġlaġ* 6/18 “oğlak”

sıcak > *sıcaġ* 4/40

kabak > *ḳabaġ* 12/26

ET. balık > *bālíġ* 5/52 “balık”

ET. aḍak > *ayāġ* 14/4/20 “ayak”

ET. yėmek > yėmeġ 8/62 “yemek”

ŋ>g ŋ>ġ değişimi:

ET. öŋ > *ög* 15/141 “ön”

ET. öŋce > *ögce* 13/3 “önce”

ET. yalŋu:s > *yālġíz* 13/18 “yalnız”

ç>ş değişimi:

şaşırt- > çāşírt- 14/9/42 “şaşırtmak”

ş>s değişimi:

Far. herkes > *herkeş* 7/122 “herkes”

3.2.2. Ünsüz Benzeşmeleri

3.2.2.1. İlerleyici Benzeşmeler

nd>nn benzeşmesi:

terēfi̱n+den > terēfi̱-nd-en > *terēfi̱-nn-en* 6/53 “tarafından”

ȭzű̇n+den > ȭzű+nd+en > *ȭzű́+nn+en* 2/28 “özünden”

ellērı̱n+den > ellērı̱+nd+en > *ellērı̱+nn+en* 7/41 “ellerinden”

mun+dan > mu+nd+an > *mu+nn+an* 8/77 “bundan”

gēlı̱n+den > gēlı̱+nd+en > *gēlı̱+nn+en* 8/88 “gelinden”

gētı̱ren+den > gētı̱re+nd+en > *gētı̱re+nn+en* 15/62 “getirenden”

ēwı̱n+den > ēwı̱+nd+en > *ēwı̱+nn+en* 15/73 “evinden”

men+den > me+nd+en > *me+nn+en* 2/29 “benden”

on+dan > o+nd+dan > *O+nn+an* 2/18 “ondan”

lr>ll benzeşmesi:

/l/ ünsüzü ile biten fiillerin geniş zaman 1. teklik çekiminde “-Ar” ekinin ünlüsü düşer ve l-r>l-l benzeşmesi meydana gelir. Derlenen metinlerde sınırlı sayıda örneğe rastlanmaktadır:

çal-ar-am	>	ça-lr-am	>	*ça-ll-am* 3/22 “çalarım”
al-ar-am	>	a-lr-am	>	*a-ll-am* 10/7 “alırım”

3.2.2.2. Gerileyici Benzeşmeler

rl>ll benzeşmesi:

isti-r-ler	>	isti-rl-er	>	*isti-ll-er* 7/123 “istiyorlar “
di-yer-ler	>	diye-rl-er	>	*diye-ll-er* 6/55 “diyorlar”
yi-r-ler	>	yi-rl-er	>	*yi-ll-er* 4/31 “yiyorlar”
kēs-i̯l-ir-ler	>	kēs-i̯l-i-rl-er	>	*kēs-i̯l-i-ll-er* 7/130 “kesiyorlar”
gēt-i̯r-ir-ler	>	gēt-i̯r-i-rl-er	>	*gēt-i̯r-i-ll-er* 15/44 “getiriyorlar
çıh̯-ar-tır-lar	>	çıh̯-ar-tı-rl-ar	>	*çıh̯-ar-tı-ll-ar* 15/17 “çıkartıyorlar”

ls>ss benzeşmesi:

ol-sun	>	o-ls-un	>	ō-ss-ún 1/4 “olsun”
gel-sem	>	ge-ls-em	>	ge-ss-em 3/55 “gelsem”

3.2.3. Ünsüz Düşmesi

-l>Ø

Kelime sonunda -l ünsüzü aşağıdaki örneklerde düşer:

ET. kel	>	*ge* 7/2 “gel”
ET. tegül	>	*dō̄gű́* 6/21 “değil”

-ŋ->Ø

Kelime içinde -n- sesinin düşmesine tek örnekte rastlanır: Aslında bu değişim –ŋ- > -g- > Ø değişimi olarak gerçekleşmiştir:

sonra > *sora* 1/7 “sonra”

-n->Ø

Kelime içinde -n- sesinin düşmesine tek örnekte rastlanır:

onlar > *olar* 13/54 “onlar”

-l->Ø

kalk-ar > *ḳāḫar* 4/28 “kalkar”

ET. kel-tür > getir- > *gētį* 7/136 “getir”

Alıntı Kelimelerde

Ar. ḫalḳ > *ḫāḫ+* 12/46 “halk”

-h>Ø

Sadece bir alıntı kelimede görülür:

Ar. Allāh > *Alla* 3/91 “Allah”

-y->Ø

Kelime içinde /y/ sesinin düştüğü örneklere, hem Türkçe hem de alıntı kelimelerde rastlanır:

böyle > *bele* 1/11 “böyle”

ET. sözle- > söyle- > *sele-* 8/56 “söylemek”

Alıntı Kelimlerde: burada belki y düşmesi söz konusu değil, imla/asıl durum vb. ile ilgili, krş. Arap harfli aslı.

Far. peyġāmber > *peġamber* 3/84 "peygamber"

y->Ø

Dar ünlü komşuluğunda bulunan söz başı /y/ sesi düşer, /y/ sesinin düşmesiyle birlikte ilk hecede bulunan art ünlü /ı/ sesi ön ünlüleşir:[4]

ET. yıl > *il* 2/51 "yıl"

ET. yılan > *ilan* 16/7 "yılan"

ET. yiğit > *igit* 8/8 "yiğit"

ET. yüz > *üz* 15/5 "yüz"

ET. yüzük > *üzüg* 12/59 "yüzük"

ET. yürek > *üreg* 3/72 "yürek"

ET. yit- > *it-* 14/3/12 "yitmek"

-y>Ø: Kelime sonunda da /y/ ünsüzünün düştüğü tek örnek bulunur:

ET. buġday > *buġda* 4/6 "buğday"

-n>Ø

Sadece *için* edatının sonunda düştüğü görülür:

ne için > *nēçį* 7/66 "niçin"

gelin için > *gēlįnçi* 3/33 "gelin için"

kız için > *ḳizçi* 7/112 "kız için"

hatırı için > *ḫētįriyçi* 3/90 "hatırı için"

[4] Her ne kadar Tuzhurmatı ağzında *yumurta* kelimesinde kelime başı y- korunsa da Dakuk ağzında ve Bayat köylerinde yu- düşer ve kelime *murta* olarak telaffuz edilir.

onun için > *ōníyçı* 15/97 “onun için”

alan için > *alānçí* 2/57 “alan için”

bunlar için > *bulārçí* 7/47 “bunlar için”

sizin için > *siziyçi* 6/11 “sizin için”

babaları için > *babalāríyçı* 7/134 “babaları için”

-r>Ø

Söz sonunda -r ünsüzünün düştüğü örnekler oldukça fazladır:

ET. kalır > *ḳālí* 1/24 “kalır”

ET. bindirir > *mindiri* 7/13 “bindirir”

ET. olur- > oltur- > otur- > ōtú 7/65 “otur-”

ET. nedir > nēdi̯ 6/21

Alıntı kelimelerde:

Far. eger > *ege* 3/65 “eğer”

3.2.4. İkizleşme

Hem Türkçe hem alıntı bazı kelimelerde ünlü ikizleşmesi mevcuttur:

-b->-bb-

ET. taban > *dabban* 15/50

Alıntı kelimelerde:

Ar. sabāḥ > *sebbeḥ* 5/83 “sabah”

-c->-cc-

ET. acıġ > *‘ecci* 5/14 “acı

-ç->-çç-

ET. neçe > *nėççe* 4/4 “kaç”

-

-k->-kk-

Aslında burada bir ünsüz ikizleşmesinden bahsetmekten çok Eski Türkçede ikiz ünlü olan kelimelerin korunduğunu söylemek mümkündür.[5]

ET. ikki > *ikki* 1/4 “iki”

ET. ikkiz > *ėkkiz* 6/9 “ikiz”

ET. sekkiz > sē*kk̨iz* 12/7 “sekiz”

-ḳ->-ḳḳ-

şaka > *şaḳḳa* 9/26 “şaka”

ET. sakal > *seḳḳel* 10/41 “sakal”

ET. çukur > *çuḳḳur* 12/63 (<ET.) “çukur”

ET. tokuz > do*ḳḳuz* 10/11 “ dokuz”

sakız > *sāḳḳíz* 5/14 “sakız”

Alıntı kelimelerde:

Ar. ‘aḳl > *‘ēḳḳi̧l* 7/42 “akıl”

Far. şegal > *çaḳḳal* 5/61”çakal”

Ar. faḳir > *fēḳḳi̧r* 10/12 “fakir”

[5] Genel olarak bu kelimelerin Türkçede tek ünsüzle olduğu kabul edilirken Clauson ise ünsüzlerin ikiz olduğunu kabul eder. Eski Türkçe biçimleri verirken genel olarak Clauson’un sözlüğünden yararlanıldığı için burada ikiz almayı tercih ettik.

-p->-pp-

ET. töpü ~ töpö > teppe 3/42 “tepe”

-r->-rr-

ET. teri: (d-) > *dērrį* 2/37 “deri”

ET. kuruğ > *ķurru* 4/1 “ kuru”

-s->-ss-

Alıntı Kelimelerde:

Ar. ẖism > *ẖıssım* 12/16 “akraba”

Ar. ķasab > *ķassab* 3/45 “kasap”

-ş->-şş-

ET. eşgek > *eşşeg* 3/35 “eşek”

ET. töşek > *döşşeg* 8/59 “döşek”

Alıntı kelimelerde:

Far. doşab > *doşşab* 7/26 “pekmez”

-y->-yy-

ET. beḏük > *bȫyyűg* 7/1 “büyük”

ET. kuyuġ > *ķuyyu* 3/77 “kuyu”

ET. eḏgü > *ėyyi* 3/89 “iyi”

ET. kaya > *ķeyye* 13/64 “kaya”

Alıntı kelimelerde:

Ar. ‘ayb > *‘ēyyiḃ* 15/74 “ayıp”

3.2.5. Yer Değiştirme (Metatez)

ET. bulgur > *burġul* 4/7 “bulgur”

ET. köküs > *kösk* 1/13 “göğüs”

ET. togra- > *dorġa-* 15/134 “doğramak”

ET. toprak > *torpaġ* 7/14 “toprak”

ET. yalvar- > *yarwal-* 3/88 “yalvarmak”

ET. yapurġak > *yarpaġ* 12/26 “yaprak”

ET. körset- > *görsed-* 15/70 “göstermek”

Alıntı Kelimelerde:

Ar. ‘avret > *arwad* 8/44 “avrat”

3.2.6. Hece büzüşmesi

Hece büzüşmesine sadece birkaç örnekte rastlanır:

ağı > aw

buzağı > *bizaw* 6/22

Alıntı kelimelerde

Aşağıdaki örnekte farklı bir durum söz konusudur. /ayı/ ses grubu büzüşerek /e/ olur. Telaffuzda bu ses [e:] uzundur: [ẖe:rli] Burada büzüşme ile birlikte ikincil ünlü uzunluğu ortaya çıkar:

hayır+lı > *ẖērlį* 8/82 “hayırlı”

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. ŞEKİL BİLGİSİ

4.1. İSİM (AD)

4.1.1. Çokluk eki (+lar)

adam+lar 8/54 “adamlar”

aġa+lar 12/78 “ağalar”

ēskį+ler 3/11 “eskiler”

gėce+ler 12/15 “geceler”

genc+ler 15/86 “gençler”

göz+ler 4/31 “gözler”

ķardaş+lar 8/51 “kardeşler”

kōnşú+lar 13/11 “komşular”

matal+lar 6/41 “masallar”

uşaġ+lar 13/7 “çocuklar”

yāstíġ+lar 8/66 “yastıklar”

yėmeġ+ler 13/16 “yemekler”

yol+lar 7/14 “yollar

4.1.2. İyelik Ekleri

Tablo 1: İyelik ekleri

TEKİL	**1. kişi**	**+m**
	2. kişi	**+y**
	3. kişi	**+I, +sI**
ÇOĞUL	**1. kişi**	**+mIz**
	2. kişi	**+yIz**
	3. kişi	**+lArI**

1. Teklik Kişi İyelik Eki:

baba+m 3/21 “babam”

balā+m+í 11/9/48 “çocuğumu”

bāş+í+m 8/7 “başım”

bēl+i̯+m 8/9 “belim”

cēb+i̯+m 6/39 “cebim”

iş+i+m 5/28 “işim”

ḳarār+í+m 7/133 “kararım”

ḳardāş+í+m 13/24 “kardeşim”

niyēt+i̯+m 7/102 “niyetim”

ōġlú+m 7/2 “oğlum”

para+m 10/6 “param”

uşāġ+ím 16/12 “çocuğum”

2. Teklik Kişi İyelik Eki:

Irak Türkmen Türkçesinde 2. Teklik ve çokluk kişi iyelik eki /v/ ve /y/ olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Tuzhurmatı merkezi Türkmen Türkçesi /y/ grubuna girmektedir. Y grubunda isimlerden sonra +y, +ıy, +iy, +uy, +üy ekleri getirilerek 2. Teklik ve çokluk kişi iyelik eki çekimi yapılmaktadır.

baba+y 13/41 “baban”

bāş+í+y 7/67 “başın”

cān+í+y 3/87 “canın”

din+i+y 7/10 “dinin”

ḥalāl+í+y 7/110”helalin”

*ḥayāt+í+y*7/10 “hayatın”

ḳōnşú+y+a 5/84 “komşuna”

kuzu+y+u 3/33 “kuzunu”

ōġl+ú+y 8/31 “oğlun”

sō̄z+ű́+y 11/5/27 “sözün”

3. Teklik Kişi İyelik Eki: (+ı/u, +sı/su)

akrabā+sí 15/116 “akrabası”

ālt+í+n+a 2/20 “altına

arḫā+sí+n+a 15/63 “arkasına”

ayāġ+í+n+a 3/26 “ayağına”

babā+sí 5/69 “babası”

baḫçā+sí 15/42 “bahçesi”

barmāġ+í 2/20 “parmağı”

buġāz+í+n+a 7/79 “boğazına”

dāyí+sı 12/46 “dayısı”

dırnāġ+í 3/57 “tırnağı”

ḳān+í 7/75 “kanı”

ḳundurā+sí 3/70 “kundurası”

matāl+í 3/25 “masalı”

nāmís+ı 15/50 “namusu”

taḫtā+sí 1/30 “tahtası”

yaḫā+sí+n+a 7/39 “yakasına”

1. Çokluk Kişi İyelik Eki:(+mIz,+mUz)

bāġ+í+mız 13/82 “bağımız”

bāş+í+mız+a 2/17 “başımıza”

beyrām+í+mız 13/11 “bayramımız”

gōl+ǘ+müz 15/41 “gölümüz”

hayāt+í+mız 6/1 “hayatımız”

iş+i+miz 12/48 “işimiz”

ḳāpí+mız 13/56 “kapımız”

ḳōnşú+muz 13/56 “komşumuz”

kōk+ǘ+müz 16/8 “kökümüz”

nene+lēr+į+miz 13/75 “annelerimiz”

ōġl+ú+muz 13/48 “oğlumuz”

rızḳ+ı+mız 9/7 “rızkımız”

uşāġ+í+mız 7/80 “çocuğumuz”

yėmēġ+į+miz 7/89 “yemeğimiz”

yōl+ú+muz+a 7/22 “yolumuza”

2. Çokluk Kişi İyelik Eki : (+yIz, +yUz)

babā+yíz+a 7/32 “babanıza”

baḫçā+yíz+dan 8/28 “bahçenizden”

bāş+í+yız 7/62 “başınızı”

duwār+í+yız+dan 8/29 “duvarınızdan”

nenē+yįz+e 7/32 “annenize”

sōz+ǘ+yüz 7/83 “sözünüz”

3. Çokluk Kişi İyelik Eki: (+ları, +leri)

ad+lārí 4/1 “adları”

‘ekil+lērį 7/137 “akılları”

eser+lērį 7/43 “eserleri”

gün+lērį 12/88 “günleri”

mēktúb+ları 7/137 “mektupları

tērįḫ+leri 15/33 “tarihleri”

4.1.3. Aitlik Eki (+ki)

bēşįgde+ki 11/9/48 “beşikteki”

siziy+ki 15/82 “sizinki”

daġda+ki 5/92 “dağdaki”

yuḫārída+ki 3/64 “yukarıdaki”

indi+ki 3/1 “şimdiki”

4.1.4. İsim (Ad) Çekim Ekleri

4.1.4.1. Yalın Hali

at 5/4 “at”

ip 2/26 “ip”

baġ 5/46”bağ”

ḳōyún 4/39 “koyun”

bal 5/51 “bal”

ḳuş 3/7 “kuş”

daġ 3/37 “dağ”

sebze 1/20 “sebze”

ekmeg 3/29 “ekmek”

teppe 3/42 “tepe”

insan 3/48 “insan”

tōḫúm 1/6 “tohum”

4.1.4.2. İlgi Hali Eki (+In/+Un, nIn/+nUn)

aġāc+ín	4/12	“ağacın”	*çādír+ın*	2/47	“çadırın”
arḫadāş+ín	9/25	“arkadaşın”	*dāġ+īn*	3/80	“dağın”
āş+ín	4/3	“aşın”	*dāş+ín*	5/89	“taşın”
ayāġ+í+nın	7/17	“ayağının”	*ēl+įn*	10/26	“elin”
babā+m+ín	5/35	“babamın”	*ēw+į+nin*	12/52	“evinin”

gēçi̱+nin	4/34	“geçinin”	*oġlān+ín*	8/11	“oğlanın”
gēli̱n+in	8/91	“gelinin”	*ōġlú+nun*	7/90	“oğlunun”
ḳāpí+nın	6/25	“kapının”	*ōlű+nün*	12/60	“ölünün”
ḳōnşú+nun	8/84	“komşunun”	*padişāh+ín*	3/73	“padişahın”
memlekēt+i̱n	8/95	“memleketin	*parā+nín*	5/30	“paranın”
mühtēc+i̱n	10/11	“muhtacın”	*tēndi̱r+in*	2/51	“tandırın”

4.1.4.3. Yükleme Hali Eki

Tuzhurmatı merkez ağzında üç çeşit yükleme hali eki bulunmaktadır. Bunlar (+ı, +u, +n, +nı, +nu)

+I/ +U

Tuzhurmatı merkez ağzında ünsüzle biten kelimelerden sonra gelmektedir.

adām+í	3/66	“adamı”	*bayāz+ı*	2/47	“beyazı”
ād+í	5/33	“adı”	*dāġ+í*	14/2/8	“dağı”
aġāc+í	5/41	“ağacı”	*dōst+ú*	14/10/48	“dostu”
āt+í	5/2	“atı”	*oġlān+í*	15/9	“oğlanı”
badıncān+í	1/1	“patlıcanı”	*tıkān+í*	3/27	“dikeni”
bāġ+í	5/50	“bağı”	*üzüg+ü*	12/60	“yüzüğü”

+n

Tuzhurmatı merkez ağzında 3. Teklik kişi iyelik eki alan kelimelerde yükleme hali ekinin “n” şeklinde görülmektedir.

ād+í+n	7/95	“adını”	*bēl+i̱+n*	2/34	“belini”
arwād+í+n	7/53	“avratını”	*dil+i+n*	5/69	“dilini”
ayāġ+í+n	7/113	“ayağını”	*ēl+i̱+n*	15/64	“elini”
bāş+í+n	7/57	“başını”	*etrēf+i̱+n*	2/2	“etrafını

gȫz+ű+n 15/73 “gözünü” *üz+ü+n* 9/10 “yüzünü”

ķān+í+n 11/7/38 “kanını”

+nı, +ni

Tuzhurmatı merkez ağzında ünlü ile biten kelimelerden sonra geldiği görülmektedir.

almā+ní 3/67 “elmayı” *ķāpı++nı* 8/5 “kapıyı”

buġdā+ní 4/12 “buğdayı” *ķundurā+nı* 3/70 ”kundurayı”

cafā+ní 16/12 “cefayı *şarābçí+nı* 7/72 “şarapçıyı”

4.1.4.4. Yönelme Hali Eki:(+(y)A, (y)+A)

aġac+a 5/42 “ağaca”

āġzím+a 6/39”ağzıma”

ayāġín+a 3/25 “ayağına”

babalārín+a 7/135 “babalarına”

bādíncan+a 1/9 “patlıcana”

barmāġín+a 8/38 “parmağına”

bazar+a 6/10 “pazara”

bēlį̄m+e 3/15 “belime”

bōynún+a 6/25 “boynuna”

buġāzín+a 7/68 “boğazına”

çādír+a 2/26 “çadıra”

eşşeg+e 5/6 “eşeğe”

ēwį̄n+e 8/27 “evine”

gēlį̄n+e 8/102 “geline”

gög+e 3/18 “göğe”

göz+e 4/30 “göze”

ḥēkį̄m+e 8/44 “hâkime”

içi+n+e 4/3 “içine”

ķōnşúy+a 13/68 “komşuya”

mehkemey+e 8/44 “mahkemeye”

men+e 6/40 “bana”

neney+e 8/4 “anneye”

oġlan+a 7/85 ”oğlana”

ȫgű́n+e 3/11 “önüne”

padişah+a 3/71 “padişaha”

un+a 4/4 “una”

üzüw+e 5/48 “yüzüne”

yėr+e 6/4 “yere”

yol+a 7/14 “yola”

4.1.4.5. Bulunma Hali Eki: (+DA)

baġ+da 10/22 “bağda”

bahar+da 13/80 “baharda”

barmāġín+da 12/59” parmağında”

bāşín+da 3/47 “başında”

bazar+da 2/18 “pazarda”

bēlį̇n+de 9/31 “belinde”

beyram+da 11/6/32 “bayramda”

bōynúzum+da 6/17 “boynuzumda”

buġāzín+da 3/75 “boğazında”

ēlį̇m+de 7/3 “elimde”

ėw+de 3/21 “evde”

hayat+ta 10/5 “hayatta”

için+de 4/13 “içinde”

insan+da 15/60 “insanda”

ķāpí+da 13/70 “kapıda”

kōnşú+da 13/12 “komşuda”

köy+de 3/30 “köyde”

kum+da 13/4 “kumda”

māwsį̇m+de 1/26 “mevsimde”

memleket+te 15/109 “memlekette”

ramazan+da 12/51 “ramazanda”

saġ+da 15/99 “sağda”

tōy+da 8/97 “düğünde”

yāġ+da 3/10 “yağda”

yėr+de 10/4 “yerde”

yol+da 3/62 “yolda”

yuḫum+da 14/2/9 “uykumda”

4.1.4.6. Ayrılma Hali Eki: (+DAn)

āġzín+dan 8/14 “ağzından”

āltín+dan 3/20 “altından”

atların+dan 7/23 “atlarından”

ayāġín+dan 5/79 “ayağından”

baġ+dan 7/72 “bağdan”

bāşím+dan 3/39 “başımdan”

ceyran+dan 16/12 “ceylandan”

daġ+dan 4/33 “dağdan”

dostlar+dan	14/10/48 “dostlardan”	*mun+dan*	3/47 “bundan”
duwar+dan	6/55 “duvardan”	*şarab+dan*	7/50 “şaraptan”
ētį̄n+den	3/45 “etinden”	*teppe+den*	3/43 “tepeden”
ķārnín+dan	6/32 “karnından”	*uşaġ+dan*	5/69 “çocuktan”
ķōlún+dan	7/90 “kolundan”	*uzaġ+dan*	1/31 “uzaktan”
kōnşú+dan	8/47 “komşudan”	*yaz+dan*	3/66 “dışarıdan”
ķuyyu+dan	3/85 “kuyudan”	*yol+dan*	2/11 “yoldan”

Irak Türkmen Türkçesinde “n” ünsüzü ile biten sözcüklerden sonra gelen ayrılma ekinin “d” harfi ünsüz benzeşmesine uğrayarak “n” ünsüzüne dönüşür.

ayāġín+nan	6/48 “ayağından”	*men+nen*	2/29 “benden”
ellērį̄n+nen	7/41 “ellerinden”	*ōzűn+nen*	2/28 “özünden”
ēwį̄n+nen	15/73 “evinden”	*terēfį̄n+nen*	6/53 “tarafından”

4.1.4.7. Eşitlik Hali Eki: (+ca)

bişţik+ce	6/4	“piştikçe”
mun+ca	1/30	“bunca”
ķōdúġ+ca	6/51	“kodukça”

4.1.4.8. Vasıta Hali Eki:

Irak Türkmen ağızlarında “ile” son çekim edatı ekleşme ve ses benzeşmesi sonunda +DAn,, +TAn, +nAn, olarak kullanıldığını görmekteyiz. (Haydar, 1979:205)

aġaç+dan	15/88 “ağaçla”	*çādír+dan*	2/11 “çadırla”
babam+dan	2/14 “babamla”	*dāşíy+dan*	5/54 “taş ile”
barmaġ+dan	1/11 “parmakla”	*diliy+den*	3/12 “dili ile”

el+den	2/22 “el ile”	*piçaġ+dan*	4/10 “bıçakla”
ķāşíġ+dan	4/4 “kaşıkla”	*sütüy+den*	7/71 “sütü ile”
küreg+den	1/2 “kürekle”	*un+dan*	3/11 “un ile”

4.2. SIFAT (ÖN AD)

4.2.1. Niteleme Sıfatları

āc *āyí*	5/13 “**aç** ayı”	***ķirmizi*** *gül*	3/60 “**kırmızı** gül”
bayaz *kuşaka*	3/4 “**beyaz** kuş”	***ķurru*** *ekmeg*	4/1 “**kuru** ekmek”
bȭyyűg *legen*	3/9 “**büyük** leğen”	***küçük*** *uşaġ*	15/55 “**küçük** çocuk”
cig *buġda*	4/6 “**çiğ** buğday”	***nāzi̱k*** *ķundura*	3/70 “**nazik** ayakkabı”
gözel *ķiz*	3/72 “**güzel** kız”	***sırmālí ķirmizi*** *‘aba*	8/92
ḫōş *adam*	5/77 “**hoş** adam”	***topal*** *oġlan*	3/25 “**topal** oğlan”
ķaba *aġac*	4/12 “**kaba** ağaç”	***üsküt*** *tōy*	12/44 “**sessiz** düğün”
ķēli̱n *‘abaydı*	8/92 “**kalın** siyah örtü”	***yāġlí*** *pilaw*	10/19 “**yağlı** pilav”
ķere *günde*	14/3/14 “**kara** günde”	***yumru*** *yāstíġlar*	8/65 “**yuvarlak** yastık”

4.2.2. Belirtme Sıfatları

4.2.2.1. İşaret Sıfatları

Tuzhurmatı merkez ağzında Türkçede olduğu gibi “bu” ve “o” sıfatları aslında birer işaret zamirleridir. Ancak “şu” işaret zamiri bulunmamaktadır.

1. “bu”

bu *bāşímdan gēçtiġin* 3/39

bu *mehelle ḫāḫí* 12/46

bu *gēlịni* 3/35

bu *oġlan* 9/26

bu *ḳurnaz tülkü* 3/4

bu *turp* 1/30

2. “o”

o *aġācín* 7/75

o *ėwde* 6/50

o *arwada* 8/1

o *hēccị laḳlaḳ* 3/22

o *bayaz kuşaka* 3/4

o *tel elēgịn* 6/3

4.2.2.2. Sayı Sıfatları

4.2.2.2.1. Asıl Sayı Sıfatı

āltí *ay* 12/47 “**altı** ay”

ki *kuş* 3/7 “**iki** kuş”

beş *gün* 7/125 “**beş** gün”

sekkiz *süssem* 13/74 “**sekiz** yatak”

doḳḳuz *ay* 10/11 “**dokuz** ay”

üç *aġac* 7/21 “**üç** ağaç”

dörd *arwad* 10/39 “**dört** kadın”

yėddi *gün* 12/1 “**yedi** gün”

girimbeş *küledi* 5/26 “**yirmi beş** kilo”

4.2.2.2.2. Sıra Sayı Sıfatları

birinci *nenesi* 15/115 “**birinci** annesi

kinci *gün* 7/113 “**ikinci** gün”

üçüncü *dėmēdị* 7/75 “**üçüncü** söylemedi”

4.2.3. Soru Sıfatları

hardādí *ḳıssayeke* 3/81 “bu masal **nerdedir**”

nāḫsí *gün* 16/51 “**hangi** gün”

nanca *gōrįsey* 3/18 “**ne kadar** görüyorsun”

nėce *hāmįledi* 7/29 “**nasıl** hamiledir”

4.2.4. Belirsizlik Sıfatları

be‘zi *kōnşú wāríydı* 13/12 “**bazı** komşu varıydı”

be‘zi *matallar diyērdįler* 6/6 “**bazı** masallar söylerdiler”

bir *adam gēlį* 3/34 “**bir** adam gelir”

bir *ėw wāríydı* 6/50 “**bir** ev varı

bütün *insan* 3/48 “**bütün** insan”

filan *baġdan* 7/72 “ **falan** bağdan”

filan *ḳassābímızdı* 7/63 “**falan** kasabımızdır.

her *diş wuranda* 7/20 “**her** diş vurduğunda”

her *nefērįn ōgúnde* 12/29 “**her** kişinin önünde”

4.3. ZAMİR (ADIL)

4.3.1. Kişi Zamirleri

1. Tekil kişi: *men* 2/28, 3/44, 4,38

2. Tekil kişi: *sen* 3/60, 5,18, 6/26

3. Tekil kişi: *o* 1/22, 3/4, 6/50

1. çoğul kişi: *biz* 2/8, 3/3, 8/71

2. çoğul kişi: *siz* 3/26, 7/112

3. çoğul kişi: *olar* 2/11, 7/11, 13/54

Kişi Zamirlerinin Hal Ekleriyle Çekimleri

Tablo 2: Kişi zamirlerinin hal ekleriyle çekimleri

	Yalın	**Yükleme**	**Yönelme**	**Bulunma**	**Ayrılma**	**İlgi**	**Vasıta**	**Eşitlik**
		+I, +Nı, +n	+(yA)	+DA	+DAN +nen	+In, +Iy	+Dan, +nAn	+CA
men	men	meni	mene	mende	mennen	menim	menden, mennen	mence
sen	sen	seni	sene	sende	sennen	seniy	sennen	sence
o	o	onu	ona	onda	onnan	onun	-	onca
biz	biz	bizi	bize	bizde	bizde	bizim	bizimnen	bizce
siz	siz	sizi	size	sizde	sizden	siziy	siziyden	sizce
olar	olar	oları	olara	olarda	olardan	oların	olardan	olarca

İlgi Hali Eki

mēnim 5/28, 6/9, 10/6

sēniy 12/4, 3/52, 8/28

ōnún 5/10, 7/25, 15/50

bizim 6/27, 10/12, 15/35

siziy 7/83

Yükleme Hali Eki

mēni 3/44, 9/25, 7/5

sēni 3/5, 7/5, 13/32

ōnú 13/37, 7/113, 8/2

bizi 2/59, 3/23, 7/45

sizi 7/46

Yönelme Hali Eki

mene 3/29, 6/40, 7/38

sene 2/27, 3/16, 7/2

ona 3/50, 7/70, 15/105

bize 7/66, 7/110

size 8/33

Bulunma Hali Eki

mende 6/40, 7/81

onda 8/31, 2/8, 6/19

bizde 2/15, 6/42, 13/14

Ayrılma Hali Eki

mennen 2/29

onnan 13/57, 6/5, 2/12

Eşitlik Hali Eki

Metinlerimizde eşitlik hali eki alan kişi zamirleri bulunmamaktadır.

Vasıta Hali Eki

Metinlerimizde vasıta hali eki alan kişi zamirleri bulunmamaktadır.

4.3.2. İşaret Zamirleri

bu 1/7, 2/9, 3/4

bular 6/13, 7/41, 8/59

o 3/13, 4/8, 5/30

olar 2/11, 7/16, 13/55

Irak Türkmen Türkçesinde “şu” ve “şular” işaret zamirleri bulunmamaktadır.

İşaret Zamirlerinin Hal Ekleriyle Çekimleri

Tablo 3: İşaret zamirlerinin hal ekleriyle çekimleri

	Yalın	**Yükle.**	**Yönel.**	**Bulun.**	**Ayrıl.**	**İlgi**	**Vasıta**	**Eşitlik**
		+I, +Nı, +n	+(yA)	+DA	+DAN	+In, +nIn	+Dan, +nAn	+CA
Bu	bu	munu	muna	munda	mundan	munun	munnan	munca
Bular	bular	buları	bulara	bularda	bulardan	buların	bulardan	bularca
O	o	onu	ona	onda	ondan	onun	-	onca
olar	olar	oları	olara	olarda	olardan	oların	olardan	olarca

İlgi Hali Eki

munun 1/13, 2/9, 3/71

ōnún 2/50, 5/10, 7/25

buların 7/39, 15/42, 7/137

oların 9/8

Yükleme Hali Eki

munu 1/5, 3/73, 6/24

ōnú 6/35, 8/2, 15/124

buları 7/1, 8/13, 15/51

Yönelme Hali Eki

muna 1/14, 2/10, 3/10

ona 7/70, 2/56, 15/105

bulara 7/83

Bulunma Hali Eki

munda 3/21, 10/3, 3/83

onda 2/8, 3/9, 6/19

bularda 7/98

Ayrılma Hali Eki

munnan 8/77, 9/39, 15/28

onnan 1/29, 2/12, 13/57

bulardan 3/1, 7/42

4.3.3. Soru Zamirleri

1. **Kim**

kim 7/92, 12/50, 9/1

kimin 3/22, 7/77, 9/13

2. **Ne**

ne 2/18, 3/6, 4/28

nēyį 15/53

neye 5/9, 5/38

3. **Hara (nereye)**

hara “nereye” 6/33, 7/40, 15/11

hardan “nereden” 7/63, 7/72

hardādí “nerededir” 7/81

Bu zamirlere başka ek ve kelimeler eklenerek sebep durum ve nicelik sormak için türetilen zamirler.

nėççe “kaç” 4/4, 13/66, 7/80

nėce “nasıl” 1/30, 7/18, 8/24

nanca “ne kadar” 3/18, 15/118

nēdį “nedir” 1/20, 3/9, 6/21

nişi “ne için” 7/6, 16/8, 3/61

4.3.4. Belirsizlik Zamirleri

beke “belki” 3/89, 7/53

ḫāpsí “hepsi” 7/42, 8/72

ḫēppį “hepsi” 2/59

ḫēpsį 1/25, 12/9

herbiri 7/135, 13/30

herkeş 8/67, 7/122

kimse 2/30, 4/3, 6/11

kimseden 7/9

kimseler 12/36

kimseye 8/38

şėy mėy 6/14

4.3.5. Dönüşlülük Zamirleri

Tuzhurmatı merkez ağzında dönüşlülük zamiri “öz” sözcüğü ile karşılanır.

ȫzűm 2/51, 13/13

ȫzű 3/12, 6/23, 8/90

ȫzűmüz 2/45, 7/44

ōzűyüz 12/48

Dönüşlülük zamirlerinin hal ekleriyle çekimleri

ōzűne "kendisine" 3/15, 7/84, 8/56

özlerine "kendilerine" 3/31, 7/8, 15/117

ōzűnde "kendisinde" 3/75, 7/59

ōzűnü "kendisini" 1/4, 6/3, 8/14

4.4. ZARF (BELİRTEÇ)

4.4.1. Yer Yön Zarfları

gėtsey ***uzāġína*** 5/58 "**uzağına** gitsen"

arwad ***bērį*** *gēldį* 9/11 "kadın **beri** geldi"

bu haldan ***yuḫārí*** *çiḫire* 7/114 "bu yol ile **yukarı** çıkıyor"

çiḫēydį ķiz ***ōgűne*** 15/49 "kızın **önüne** çıksaydı"

dėdį dōnűn ***gērį*** 9/7 "**geriye** dönün dedi"

o aġācíṇ ***āltında*** gōműbler 7/75 "o ağacın **altında** gömmüşler"

oyan buyana *gētmįreġ* 13/82 "**o taraf bu tarafa** gitmiyoruz"

yāzíya *çiḫire* 8/94 "**dışarıya** çıkıyor"

4.4.2. Zaman Zarfları

aḫşam *isti* ***kindi*** *olardı ķōnşú ķōnşúya gėtmeġ* 13/68 *"* **akşam** üstü **ikindi** olduğunda komşu komşuya giderdi"

beyramdan ***ögce*** *külçe* ėdērdįler 13/3 "bayramdan **önce** kurabiye yapardılar"

sebbeḫ *ḳaḫārdílar* 13/14 "**sabah** kalkardılar"

bugün *küreken ōlúḃ* 15/110 "**bugün** damat olmuş"

dünen *filan üzümün‿aġācín* w*ē*r*ḏi*m 7/73 "**dün** o üzümün ağacını verdim"

erte *ḳāḫmasay* ***gėc*** *kāḫasay* 10/35 "**erken** kalkmazsın **geç** kalkarsın"

ewwel *ōlçű ölçerdiler* 5/25 "**evvel** ölçü ölçerdiler"

gėce gündüz‿ *ōtúrurdu* 12/3 "**gece gündüz** otururdu"

indi *ėden yānímda ōzű́n istifade ēḏi*r*e* 2/28 " bunu **şimdi** yanımda yapan yararlanıyor"

ḳiş *wāḫtí nēdērḏiġ* 1/23 "**kış** vakti ne yapardık"

4.4.3. Azlık-Çokluk Zarfları

bikez *bāşíma baḫāydíy* 8/7 "**biraz** başıma baksaydın"

bir illiġden ***fazla*** *dişi diyeller ōzű́ne tōğlúġ* 6/54 "bir yaşından **fazla** dişiye toğluk derler"

bir ***munca*** *taḫtāsí war* 1/29 "**bu kadar** tahtası var"

çoḫ *kimse gēlį* 2/30 "**çok** kimse gelir"

*diyērḏi*m ***az*** *ḳālíp* 13/67 "**az** kalmış söylerdim"

ensemden ***çoḫ*** *ḳōnúşma* 11/5/26 "arkamdan **çok** konuşma"

göreġ ***nanca*** *gözēldį* 15/117 "görelim **ne kadar** güzeldir"

munca *'elemin ḳānína girdi* 7/111 "**bu kadar** insanın kanına girdi"

yāġ içine ***az az*** *sālínır* 4/5 "yağ içine **az az** bırakılır"

4.4.4. Durum Zarfları

az ***sıcaġ*** *olsa* 4/40 "azıcık **sıcak** olsa"

bōşúna *yola salmam* 7/46 "**boşuna** yola salmam"

bu kere ***ēnnį́*** *ōlú.* 2/27 "bu sefer **geniş** olur"

çıpçılpag̱ *ōtúrub* 7/128 "**çırçıplak** oturmuş"

çoḫ ***dātlí*** *ōlú* 4/7 "çok **lezzetli** olur"

dēdį́ler bu ***zor*** *ēttį́* 9/24 "bu **zorla** yaptığını söylediler"

helek *ōlú* 3/34 "**helak** olur"

ḳāní ***bele*** *aḫar* 3/58 "kanı **böyle** akar"

sē̄wį́ne sē̄wį́ne *ḳāldírırdılar* 6/4 "**sevine sevine** kaldırdılar"

yāḫín̆ *olsaydı* 8/66 "**yakın** olsaydı"

yālg̱íz *yėmēzdį́ler* 13/18 "**yalnız** yemezdiler"

yumru yumru *ōlú* 4/18 "**yuvarlak yuvarlak** olur"

4.4.5. Soru Zarfları

bilisey ***nėce*** *wurārdíy* 1/30 "biliyon mu **nasıl** vururdun"

nėce *kōrúymuş* 7/18 "**nasıl** körmüş"

nėce *hāmį́ledi* 7/29 "**nasıl** hamiledir"

4.5. EDAT (İLGEÇ)

4.5.1. Seslenme Edatları

ay *baba dēndį́ç* 4/8

be *sen ne dēdį́y* 7/59

ey *ag̱alar,* ***ey*** *paşalar* 12/73

le *hara küçüg dēdį* 7/100

4.5.2. Soru Edatları

hāní *ķuzum* 3/32 "**hani** kuzum"

hāní *tıkāním* 3/28 " **hani** dikenim"

hara *gētmişţiyiz* 6/33 " **nereye** gitmiştiniz"

hara *gēttį* 7/37 "**nereye** gitti"

hardan *āldíy* 7/64 "**nereden** aldın"

nanca *gōrįsey* 3/18 " **ne kadar** görüyorsun"

ne *ķāní* 7/51 "**ne** kanı"

4.5.3. Gösterme Edatları

işte *mēnįm dėwem* 7/37

oda *olāştíġ* 2/15

4.5.4. Cevap Edatları

bēlį *bir ķiz tāptím* 8/3 "**evet** bir kız buldum"

diyerler ***eeee*** 6/13 "**tamam** söylerler"

ebed *ķalmāríġ* 7/87 "**asla** kalmayız"

he *walla* 4/22 "**evet** vallahi"

tamam, *men hakatiyiz hāpsįn ēşįtmişem* 7/61 "**tamam**, ben bütün sözlerinizi duymuşum"

yo yo *hebele elden* 2/22 "**yok yok** öyle el ile"

yoḫ *bes günortada sora* 12/21 "**yok** sadece öğleden sonra"

4.5.5. Cümle Başı Edatları

çünkü *bu çoḫ ġadrēdi̱p* 3/17 "**çünkü** bu çok haksızlık etmiş"

ġer *iḥtıram ēdi̱m* 3/52 "**zira** saygı gösteriyim"

hatta *kiflenmesin* 4/11 "**hatta** küflenmesin"

hele *āçmíyıp* 9/39 "**hele** açmamış"

ille *ruḫsat alasay* 15/144 "**illa** ruhsat alasın"

resen *cephede mēni̱ te'in ēttı̱* 13/47 " beni **hemen** cephede atadı"

ye'ni *nėççe dene 'emeliyetten ḫalas ōlúb* 2/34 "**yani** kaç tane ameliyattan kurtulmuş"

4.5.6. Son Çekim Edatları

4.5.6.1. Sebep Edatları: +çIn, +çUn, +çI, +çU

Bu edat genellikle Tuzhurmatı merkez ağzında eski şekli gibi kelimeler ile bitişik yazılır. Bitişik halinin ünlüsü birleştiği kelime ünlüleriyle uyum sağlar (+çIn, +çUn). Ayrıca az rastlansa bile bazı kelimeler de birleşik şeklinin son ünsüzü düşer (+çI, +çU).

babalāríyçı 7/134 "babaları için"

bizimçin 15/28 "bizim için"

gēli̱nçi 3/33 "gelin için"

ḫētı̱riyçi 3/90 "hatırın için"

ḳizçi 7/112 "kız için"

ḳonāġçín 8/15 "konak için"

kurumāġçín 4/7 "kurumak için"

nēçi̱n 7/111 “ne için”

sēni̱yçi 1/8 “senin için”

4.5.6.2. Benzerlik Edatları: (kimin, teki)

gēli̱n ***kimin*** 10/14 “gelin **gibi**”

gencler ***kimin*** 7/101 “gençler **gibi**”

indiki ***kimin*** 3/1 “şimdiki **gibi**”

tawa kabābí ***kimin*** 4/5 “tava kebabı **gibi**”

yuḫa ***kimin*** 4/10 “yufka **gibi**”

dēdi̱ġim ***teki*** 1/14 “dediğim **gibi**”

4.5.6.3. Miktar Edatı: (ḳeder, kimin)

Fatma ḫan ***kimin*** 3/63 “Fatma han **kadar**”

gėceye ***ḳeder*** 12/14 “geceye **kadar**”

mıġrıbe ***kimin*** 13/70 “akşama **kadar**”

ora ***kimin*** 7/129 “oraya **kadar**”

teppe bāşína ***ḳeder*** 7/104 “tepe başına **kadar**”

üçüne ***ḳeder*** 12/27 “üçüne **kadar**”

4.6. BAĞLAÇLAR

4.6.1. da/de

aḳrabalar ***da*** 8/46

bu ***da*** *gėçer* 12/75

ye'ni rāzí ***da*** *dōgűldüm* 13/32

ḳōnşúmuz ***da*** *'eyni bele* 13/56

Şāhí ***da*** *ōldűrdü* 15/21

çādír ***da*** *Pakistanidi* 2/11

yārísın ***da*** *yėrse* 5/50

mēnį ***de*** *ėyyi ėder* 3/89

oġlana ḳizin ***de*** *wērdį* 7/85

4.6.2. ne ……. ne

ne *gōrműşüġ we* ***ne*** *de ḫebērįmiz war* 7/44 "**ne** görmüşüz ve **ne** de haberimiz var"

4.6.3. eger/ege

eger *kimse gēldįyse* 6/11 "**eğer** kimse geldiyse"

eger *turastan seleşmeġ istirdi* 15/38 "**eğer** gelenekten konuşmak istiyorsa"

men ***ege*** *birşey wėrsem* 3/65 " ben **eğer** birşey versem"

ege *nerhetse* 6/6 "**eğer** yaramazsa"

ege *ki gȳzű olsaydı* 7/19 "**eğer** iki gözü olsaydı"

4.6.4. ya …… ya

ya *kȳrdű* ***ya*** *da sāġdí* 9/15 "**ya** kördür **ya** da sağdır"

ya *tāwíġ* ***ya*** *ceylan* 16/37 " **ya** tavuk **ya** ceylan"

ya *teper* ***ya*** *ḳapar* 5/8 "**ya** teper **ya** kapar"

4.6.5. yan ….. yan

yan *ȳlműşem* ***yan*** *bu milleti ḫalas ētmişem* 7/115 "**ya** ölmüşüm **ya** da bu milleti kurtarmışım"

yan *tıkānímı wėresey mene* ***yan*** *ekmeglērįy ḳaparam* 3/29 " bana **ya** dikenimi verirsin **ya** da ekmeklerini çalarım"

4.6.6. bes

bes *nēdį gē arwad ālím sēnįyçi* 7/12 "**sadece** nedir gel eş alıyım senin için"

bes *günortadan sora* 12/21 "**sadece** öğleden sonra"

bes *bunca dēmişti* 9/27 "**sadece** bu kadar söylemişti"

bes *gėceler ōtúrardılar* 12/14 "**sadece** geceler otururdular"

bes *Pakistanda yaparlar munu* 2/12 " bunu **sadece** Pakistan'da yaparlar"

4.6.7. ama

ama *bu adāmí niş*i *wurmādí* 7/109 “**ama** bu adamı neden vurmadı”

ama *me‘desi bȫyyűgdü* 5/56 “**ama** midesi büyüktür”

4.6.8. hem…… hem

hem *şāhí* ***hem*** *kürekēnį̃* 15/24 “**hem** şahı **hem** damatı”

hem *menimçi ėyyidi* ***hem*** *özleriyçi* 2/56 “**hem** benim için iyidir **hem** kendileri için”

4.6.9. weya

yēḫiyen‿adāmíndı ***weya*** *yēḫiyen‿arwādíndı* 12/60 “yıkayan adamındır **veya** yıkıyan kadınındır”

4.6.10. aw

pırtıḳal ***aw*** *alma* 15/71 “portakal **veya** elma”

ata ***aw*** *ḳısraġa* 7/12 “ata **veya** kısrağa”

yāşíyıbsız ***aw*** *yērį̃yibsiz* 7/39 “yaşamışsınız **veya** yürümüşsünüz”

ḳirmizi ***aw*** *yāşíl* ***aw*** *sārí* 8/88 “kırmızı **veya** yeşil **veya** sarı”

āltí ay sora ***aw*** *bir il sora* 12/47 “altı ay sonra **veya** bir yıl sonra”

4.6.11. Dan, y(Dan)

Türkiye Türkçesinde sıkça kullanılan ile bağlacı, Irak Türkmen Türkçesinde dan, y (dan) şeklinde kullanılmaktadır

aġac+dan 15/89 “ağaç ile”

barmaġ+dan 1/10 “parmak ile”

çādír+dan 2/11 “çadır ile”

dāwíl+dan 15/107 “davul ile”

ḳāşíġ+dan 4/4 “kaşık ile”

matal+dan 6/6 “masal ile”

Teklik ve çokluk iyelik ekleri ve ünlülerden sonra +(y)Dan şeklinde gelmektedir.

asbābí+ydan 15/120 “asbabı ile”

bōynúzu+ydan 6/32 “boynuzu ile”

dāşí+ydan 5/54 “ taşı ile”

mahana+ydan 8/14 “bahane ile”

zırna+ydan 8/85 “zurna ile”

4.7. FİİL (EYLEM)

4.7.1. Kişi Ekleri

4.7.1.1. Zamir Kökenli Kişi Ekleri

Tablo 4: Zamir kökenli kişi ekleri

TEKİL	**1. kişi**	**-Am**	*aç-ar-am* 3/47 “açarım”, *gēd-i̯r-em* 6/11 “gidiyorum”
	2. kişi	**-sAn/ -sAy**	*gül-ü-sen* 11/9/47 “gülüyorsun” *ēd-i̯p-sen* 13/69 “etmişsin” *ōtúr-ub-say* 5/28 “oturmuşsun *baḫ-a-say* 10/29 “bakarsın”
	3. kişi	**Ø**	*çalar* 6/16 “çalır” *gēli̯ri* 7/94 “geliyor”
ÇOĞUL	**1. kişi**	**-Ig**	*yap-ār-íġ* 2/23 “yaparız” *tik-ēr-i̯ġ* 2/49 “dikeriz”
	2. kişi	**-sIz**	*ēşi̯d-ip-siz* 10/13 “işitmişsiniz” *aç-ā-síz* 6/13 “açarsınız”
	3. kişi	**-lAr**	*ḳōy-úb-lar* 6/15 “koymuşlar” *aç-maz-lar* 6/26 “açmazlar”

4.7.1.2. İyelik Kökenli Kişi Ekleri

Tablo 5: İyelik kökenli Kişi ekleri

TEKİL	**1. kişi**	**-m**	*ölse-m* 7/104 “ölsem” *yāzdí-m* 6/20 “yazdım
	2. kişi	**-y**	*gėtse-y* 5/58 “gitsen” *ōldú-y* 7/78 “oldun”
	3. kişi	**Ø**	*gēl-di̯* 14/4/17 “geldi” *gör-se* 16/39 “görse”
ÇOĞUL	**1. kişi**	**-g**	*başlādí-ġ* 2/17 “başladık” *olaşmādí-ġ* 8/71 “ulaşmadık”
	2. kişi	**-yIz**	*bāḫtí-yız* 6/13 “baktınız”

			yēdį-yiz 6/38 “yediniz”
	3. kişi	**-lAr**	*ḳāzdí-lar* 7/74 “kazdılar”

4.7.2. Kipler

4.7.2.1. Basit Kipler

4.7.2.1.1. Geniş Zaman Eki (-r/-Ar)

Bu ek, Tuzhurmatı merkez ağzında /r/ ünsüzüyle biten fiillerden sonra 1. kişi teklik ve çokluk çekimlerinde geniş zaman ekinin ünlüsü düşer. Ayrıca l ünsüzüyle biten fiiller ise çekimlerinde ekin ünsüzü ilerleyici benzeşme yoluyla /l/ olur. 2. teklik ve çokluk kişilerinda geniş zaman ekinin /r/ ünsüzü çekim sırasında düşmektedir. Çokluk 3. kişi çekiminde, geniş zaman ekinin /r/ ünsüzü çoğul ekinin /l/ ünsüzünün gerileyici benzeşme etkisiyle /l/ olur.

Tablo 6: Geniş zaman eki

TEKİL	**1. kişi**	*aç-ar-am* 9/10 “açarım”, *apar-r-am* 3/74 “götürürüm”, *at-ar-am* 10/2 “atarım”, *çal-l-am* 3/22 “çalarım”, *gid-er-em* 3/13 “giderim”, *ḳap-ar-am* 3/29 “kaparım”, *ḳāw-ar-am* 7/5 “kovarım”, *ōl-dűr-r-em* 3/56 “öldürürüm”, *wur-r-am* 7/67 “vururum”, *di-y-el-ler* 6/56 “derler”, *al-l-am* 7/57 “alırım”
	2. kişi	*aç-a-san* 9/10 “açarsın”, *ėd-e-sen* 15/104 “edersin”, *gel-e-sen* 13/28 “gelirsin” , *ol-a-say* 3/79 “olursun”, *ḳal-a-say* 3/87 “kalırsın”, *kāḫ-a-say* 10/35 “kalkarsın”
	3. kişi	*aç-ar* 7/41 “açar”, *bil-i* 5/62 “bilir”, *çal-ar* 3/20 “çalar”, *düş-er* 6/4 “düşer”, *gėz-er* 8/3 “gezer”, *gid-er* 6/10 “gider, *ḳaç-ar* 3/30 “koşar”, *ḳāḫ-ar* 3/6 “kalkar”, *ḳāw-ar* 4/33”kovar”, *ḳoy-ar* 3/7 “koyar”, *ōl-ú* 10/37 “olur”, *ōtúr-u* 13/37 “oturur”, *öl-er* 3/20 “ölür”, *tök-er* 3/11 “döker”, *tut-ar* 2/34 “tutar”, *uç-ar* 3/19 “uçar”, *wēr-į* 5/16 “verir”, *yırt-ar* 6/32 “yırtar”
ÇOĞUL	**1. kişi**	*di-y-ēr-įġ* 2/47” deriz”, *dōgűş-er-iġ* 13/65 “dövüşürüz”, *ėd-ēr-įġ* 1/3 “ederiz” , *tik-ēr-įġ* 2/49 “dikeriz”, *yap-ār-íġ* 2/23 “yaparız” *vurraġ* 2/33 “vururuz”
	2. kişi	*aç-ā-síz* 6/13 “açarsınız”, *di-y-ē-sįz* 3/26 “dersiniz”

	3. kişi	di-y-el-ler 7/17 “derler”, yė-l-ler 7/47 “yerler”

Geniş Zaman Olumsuz Çekimi (-ma, -me)

Tuzhurmatı merkez ağzında geniş zaman olumsuz çekimi 1. ve 2. teklik, çokluk kişilarında –ma, 3. teklik ve çokluk kişilarında –maz getirilerek yapılır.

bil-me-m 2/24 “bilmem”, *de-me-m* 16/56 “demem” , *düşün-me-m* 10/7 “düşünmem”**,** *dişle-me-sen* 5/30 “dişlemezsin”, *işle-me-sey* 5/30 “çalışmasan”, *ḳāḫ-ma-say* 10/35 “kalkmazsın”**,** *çiḫ-mez* 3/71 “çıkmaz”, *ḳāl-dír-maz* 3/12 “kaldırmaz”, *ḳāwíş-maz* 5/91 “kavuşmaz”, *ol-maz* 5/37 “olmaz”, *wėr-mez* 16/26 “vermez”, *wur-maz* 7/105 “vurmaz”, *yaḫlaş-maz* 8/39 “yaklaşmaz”, *yaşa-maz* 10/36 “yaşamaz”, *yė-mez* 16/36 “yemez”, *yērį-mez* 10/18 “yürümez”

wėr-mē-r-įġ 13/27 “vermeyiz”, *ḳal-mā-r-íġ* 7/87 “kalmayız”, *dė-mē-r-įġ* 6/34 “demeyiz” **,** *aç-maz-lar* 6/26 “açmazlar”, *al-maz-lar* 12/59 ”almazlar”.

4.7.2.1.2. Görülen Geçmiş Zaman Eki: -DI

Tuzhurmatı merkez ağzında çokluk 3. Kişi çekiminde çoğul ekininin /r/ ünsüzü genellikler düşer. Tuzhurmatı merkez ağzında görülen geçmiş zamanın 2. teklik kişi eki –y şeklindedir. Tuzhurmatı merkez ağzında görülen geçmiş zaman eki 2. Çokluk kişi eki – yız şeklindedir.

Tablo 7: Görülen geçmiş zaman eki

TEKİL	**1. kişi**	*āyríl-dı-m* 13/37 “ayrıldım”, *çāġír-dı-m* 7/82 “çağırdım”, *dē̄-dį̄-m* 7/136 “ dedim”, *gēl-dį̄-m* 13/46 “geldim”, *gō̄r-dű-m* 9/25 “gördüm”, *sōr-dú-m* 16/7 “sordum”, *wē̄r-dį̄-m* 3/40 “verdim”, *wur-du-m* 4/38 “vurdum”, *yāz-dí-m* 6/20 “yazdım”
	2. kişi	*dē̄-dį̄-y* 3/78 “dedin”, *ōl-dú-y* 7/78 “oldun”, *wē̄r-dį̄-y* 3/86 “verdin”
	3. kişi	*çēk-tį̄* 7/82 “çekti”, *dē̄-dį̄* 9/2 “dedi”, *ēn-dį̄* 5/6 “indi”, *ēt-tį̄* 3/50 “etti”, *gēl-dį̄* 7/8 “geldi”, *gē̄t-tį̄* 7/5 “gitti”, *gir-di* 8/51 “girdi”, *istē-dį̄* 7/1 “istedi”, *tükēn-dį̄* 5/48 “tükendi”, *wē̄r-dį̄* 7/85 “verdi”

ÇOĞUL	**1. kişi**	*başlā-dí-ġ* 2/16 “başladık”, *çēk-tį-ġ* 13/24 “çektik”, *ēt-tį-ġ* 2/16 “ettik” yaptık”, *gēt-tį-ġ* 6/33 “gittik”
	2. kişi	*bāḫ-tí-yız* 6/13 “baktınız”, *wēr-dį-yiz* 7/38 “verdiniz”, *yē-dį-yiz* 6/38 “yediniz”
	3. kişi	*begēn-dį-ler* 8/25 “beğendiler”, *çāl-dí-lar* 9/20 “çaldılar”, *ēt-tį-ler* 15/32 “ettiler”, *gēt-tį-le* 7/87 “gittiler”, *ḳāz-dí-lar* 7/74 “kazdılar”, *ḳōy-dí-la* 7/87 “koydular”, *ōl-dú-lar* 7/1 “oldular”, *toplān-dí-lar* 15/31 “toplandılar

Görülen Geçmiş Zamanın Olumsuz Çekimi (-ma, -me)

dė-mē-dį-m 6/23 “demedim”, *yė-mē-dį-m* 5/51 “yemedim”**,** *ol-mā-dí-y* 3/85 “olmadın”, *çiḫ-mē-dį* 7/62 “çıkmadı”, *dön-mē-dį* 7/133 “dönmedi”, *ėt-mē-dį* 7/81 “etmedi”, *gėt-mē-dį* 7/131 “gitmedi”, *gir-mē-dį* 7/141 “girmedi”, *ḳal-mā-dí* 11/3/14 “kalmadı”, *ol-mā-dí* 15/21 “olmadı”, *wur-mā-dí* 7/109 “vurmadı”

biç-mē-dį-ġ 1/23 “biçmedik”, *olaş-mā-dí-ġ* 8/71 “ulaşmadık”**,** *gētį̄r-me-di-yiz* 6/38 “getirmediniz”**,** *wėr-mē-dį-ler* 6/40 “vermediler”

4.7.2.1.3. Öğrenilen Geçmiş Zaman Eki: -mIş/ -(y)Ib

Tuzhurmatı merkez ağzında öğrenilen geçmiş zaman eki 1. kişi Teklik ve çokluk çekiminde –mış, -muş şeklindedir. 2. ve 3. teklik, çokluk kişi çekimlerinde ise –Ib, -Ub şeklindedir. Ayrıca bu ekin ünsüzü bazen de sedasızlaştığını görmekteyiz: *i̱tiripsen* 7/32

Tablo 8: Öğrenilen geçmiş zaman eki

TEKİL	**1. kişi**	*ēşi̱t-miş-em* 7/61 “işitmişim”, *ēt-mi̱ş-em* 7/115 “etmişim”, *gōr-mű̱ş-em* 8/32, görmüşüm”, *itir-miş-em* 7/33 “itirmişim”, *ōl-mű̱ş-em* 7/115 “ölmüşüm”
	2. kişi	*ēd-i̱b-sen* 13/69 “etmişsin”, *ōtúr-ub-say* 5/28 “oturmuşsun”, *gōr-ű̱b-sey* 10/3 “görmüşsün”
	3. kişi	*çēki̱l-ib* 7/127 “ çekilmiş”, *dur-ub* 3/75 “durmuş”, *ēd-i̱b* 5/68 “etmiş”, *gēç-i̱b* 7/16 “geçmiş”, *gēl-i̱b* 13/26 “gelmiş”, *iliş-ib* 7/39 “ilişmiş”, *ḳāḫ-íb* 7/15 “kalkmış”, *ḳāl-íb* 12/77 “kalmış”, *ḳōy-úb* 7/52 “koymuş”, *ōtúr-ub* 3/57 “oturmuş”

ÇOĞUL	**1. kişi**	*dur-muş-uġ* 9/9 “durmuşuz”, *gēl-mi̱ş-iġ* 8/28 “gelmişiz”, *ḳōy-múş-uġ* 13/30 “koymuşuz”
	2. kişi	*yāşı-yıb-sız* 7/39 “yaşamışsınız”, *yērı̱-yib-siz* 7/39 “yürümüşsünüz”
	3. kişi	*ēd-i̱b-ler* 7/104 “etmişler”, *ḳāp-íb-lar* 7/53 “kapmışlar”, *ḳōy-úb-lar* 6/15 “koymuşlar”, *ōtúr-ub-lar* 7/52 “oturmuşlar”, *sōr-úb-lar* 7/36 “sormuşlar”, *yāşí-y-ıb-lar* 15/28 “yaşamışlar”

Öğrenilen Geçmiş Zamanın Olumsuz Çekimi (-ma, -me)

aç-mā-míş-am 13/38 “açmamışım”, *dė-mē-mi̱ş-em* 7/61 ”dememişim”, *gör-mē-mi̱ş* 5/39 “görmemiş”, *ḳōp-mú-yub* 7/21 “kopmamış”

gör-mē-mi̱ş-iġ 7/38 “görmemişiz”

4.7.2.1.4. Şimdiki Zaman Eki: -(y)Ir

Tuzhurmatı merkez ağzında şimdiki zaman eki –(y)Ir/-(y)Ur, olumsuz şekli ise –mı/-mu şeklindedir. Ancak bu ekin /r/ ünsüzü 2. kişi teklik ve çokluk çekimlerinde düştüğünü görmekteyiz. Çokluk 3. Kişi çekiminde, şimdiki zaman ekinin “r” ünsüzü çoğul ekini “l” ünsüzünün gerileyici benzeşme etkisiyle “l” olur ve çoğul ekinin “r” ünsüzü genellikler düşer.

Tablo 9: Şimdiki zaman eki

TEKİL	**1. kişi**	*āl-ír-am* 13/13 “alıyorum”, *bil-ir-em* 7/57 “biliyorum”, *çālíş-ır-am* 10/6 “çalışıyorum”, *ēd-i̱r-em* 1/8 “ediyorum”, *gēd-i̱r-em* 7/99, “gidiyorum”, *isti-r-em* 8/5 “istiyorum”
	2. kişi	*aḫtār-í-san* 16/54 “arıyorsun”, *ḳāw-í-san* 7/5 “kovuyorsun”, *gir-i-sey* 10/3 “giriyorsun”, isti-sey 5/28 “istiyorsun”
	3. kişi	*bil-iri* 5/68 “biliyor”, *ēd-i̱ri* 5/65 “ediyor”, *gēl-i̱ri* 5/9 “geliyor”, *isti-ri* 7/69 “istiyor”, *iş-li-ri* 3/82 “işliyor”, *ḳāç-írı* 7/91 “koşuyor”
ÇOĞUL	**1. kişi**	*di-yi-riġ* 3/10 “diyoruz” , *gēd-i̱-riġ* 7/86 “gidiyoruz”, *isti-reġ* 12/49 “istiyoruz”
	2. kişi	*bil-i-siz* 12/48 “biliyorsunuz”, *gēd-i̱-siz* 7/86 “gidiyorsunuz, *gēl-i̱-siz* 15/89 “geliyorsunuz”, *wēr-i̱-siz* 12/49 “veriyorsunuz”

	3. kişi	*gētįr-il-ler* 15/45 “getiriyorlar”, *isti-l-ler* 7/123 “istiyorlar”, *yi-l-ler* 4/31 “yiyorlar”

Şimdiki Zamanın Olumsuz Çekimi (-mI, -mU)

bil-mi-r-em 3/80 “bilmiyorum”, *gȭr-mű-r-em* 3/20 “görmüyorum”, *istē-mį-r-em* 7/7 “istemiyorum”, *dōġ-mú-san* 16/11 “doğmuyorsun”, *ķiy-mi-sen* 16/58 “kıymıyorsun”, *yāt-mí-san* 16/7 “yatmıyorsun”, *bil-mi-re* 15/101 “bilmiyor”, *çiḫ-mi-re* 9/20 “çıkmıyor”, *ēt-mį-re* 2/28 “etmiyor”, *gēl-mį-re* 8/15 “gelmiyor”, *istē-mį-re* 15/104 “istemiyor”, *wur-mu-ra* 7/113 “vurmuyor”, *yētįş-mi-re* 3/8 “yetişmiyor”

bil-mi-riġ 7/45 “bilmiyoruz”, *gēt-mį-riġ* 13/82 “gitmiyoruz”

4.7.2.1.5. Gelecek Zaman Eki: (-AcAg)

Tuzhurmatı merkez ağzında gelecek zaman eki (-AcAġ) şeklindedir. Tuzhurmatı merkez ağzında gelecek zaman ekinin fazla görülmemesinin sebebi, bu ekin yerine genellikle geniş zaman ekinin kullanılmasıdır.

Tablo 10: Gelecek zaman eki

TEKİL	**1. kişi**	*ėd-eceġ-em* 7/10 “edeceğim”, *gir-eceġ-em* 7/125 “gireceğim”, *ķoy-acaġ-am* 7/9 “koyacağım”, *öl-eceġ-em* 1/17 “öleceğim”
	2. kişi	-
	3. kişi	*bat-acaġ* 7/21 “batacak”, *wėr-eceġ* 7/97 “verecek”

4.7.2.2. Tasarlama Kipleri

4.7.2.2.1. İstek Kipi ekleri

2. teklik kişi çekimi

aç-a-san 9/10 “açasın”

ėd-e-sey 15/104 “edesin”

gel-e-sen 13/28 “gelesin”

gid-e-sen 13/28 “gidesin”

2. çokluk kişi çekimi

aç-ā-síz 6/13 “açasınız”

4.7.2.2.2. Emir Kipi Ekleri

Tuzhurmatı ağzında çokluk 1. Kişi emir ekleri yerine istek ekleri gelmektedir. Ayrıca ekin genişletilmiş şekli –ağın şeklide kullanılmaktadır.

Tablo 11: Emir kipi

TEKİL	**1. kişi**	**-Im**	*āl-ím* 7/10 “alayım”, *bāḫ-ím* 7/137 “bakayım”, *ēd-i̯m* 3/5 “edeyim”, *gir-im* 15/146 “gireyim”, *iç-im* 11/7/38 “içeyim”, *wēr-i̯m* 3/35 “vereyim”
	2. kişi	**Ø**	*al* 7/130 “al”, *apar* 11/5/25 “götür”, *çiḫ* 9/20 “çık”, *düşün* 13/30 “düşün”, *gel* 7/130 “gel”, *gētį* 3/67 “getir”, *gir* 16/55 “gir”, *ḳoy* 7/136 “koy”, *ōḫú* 7/138 “oku”
	3. kişi	**-sIn** **-sUn**	*āl-sín* 7/93 “alsın”, *bil-sin* 3/51 “bilsin”, *çiḫ-sin* 6/15 “çıksın”, *ēn-si̯n* 4/38 “insin”, *ēt-si̯n* 8/83 “etsin”, *gēl-si̯n* 5/84 “gelsin”, *gir-sin* 6/7 “girsin”, *sāl-sín* 7/56 “salsın”, *yē̄-si̯n* 5/32 “yesin”
ÇOĞUL	**1. kişi**	**-Aġ** **-Ağın**	*aç-aġ* 15/1 “açalım”, *al-āġín* 12/38 “alalım”, *düş-ēġi̯n* 7/23 “düşelim”, *gel-ēġi̯n* 1/9 “gelelim”, *gör-eġ* 15/117 “görelim”, *ḳal-āġín* 7/22 “kalalım”, *ḳon-āġín* 7/22 “konalım”, *ol-aġ* 11/1/5 “olalım”
	2. kişi	**-(y)In**	*āç-ín* 6/16 “açın” *beklē-yi̯n* 8/33 “bekleyin” *bul-un* 14/11/53 “bulun” *dōn-ŭ́n* 9/7 “dönün” *dur-un* 14/11/52 “durun” *gēl-i̯n* 3/74 “gelin” *gētį̄r-in* 15/16 “getirin” *ḳāl-ín* 7/46 “kalın” *ḳāz-ín* 7/74 “kazın” *yē̄-yi̯n* 3/32 “yiyin”
	3. kişi	**-sInlAr**	*āl-sín-lar* 8/25 “alsınlar”, *bil-sin-ler* 6/21 “bilsinler”, *dē̄-si̯n-ler* 15/55 “desinler”, *ēt-si̯n-ler* 15/9 “etsinler”, *yē̄-si̯n-ler* 7/23 “yesinler”

Emir Kipi Olumsuz Çekimi

aç-ma 5/22 “açma”, *ēşi̱t-me* 5/22 “işitme”, *gėt-me* 10/9 “gitme”, *ḳōnúş-ma* 11/5/26 “konuşma”, *ol-ma* 3/83 “olma”, *sal-ma* 11/8/42 “salma”, yė-me 3/68 “yeme”**,** *bil-mē-si̱n* 7/9 “bilmesin”, *çek-mē-si̱n* 16/12 “çekmesin”, *çiḫ-mē-si̱n* 5/31 “çıkmasın”, *ol-mā-sín* 3/51 “olmasın”

*ḳāçírt-ma-yı*n 14/9/43 “kaçırmayın”

4.7.2.2.3. Şart Kipi (-sA)

Tablo 12: Şart kipi

TEKİL	**1. kişi**	*baḫ-sa-m* 3/55 “baksam”, *ges-se-m* 3/55 “gelsem”, *öl-se-m* 7/104 “ölsem”, *wėr-se-m* 3/38 “versem”
	2. kişi	*al-sa-y* 15/144 “alsan”, *bagla-sa-y* 5/8 “bağlasan”, *dė-se-y* 3/61 “desen”, *ēşi̱t-se-y* 10/34 “işitsen”, *gėt-se-y* 5/58 “gitsen”, *ḳoy-sa-y* 5/9 “koysan”, *öl-se-y* 7/103 “ölsen”, *sep-se-y* 11/2/8 “sepsen”, *yap-sa-y* 11/7/36 “yapsan”
	3. kişi	*gel-se* 3/71 “gelse”, *gör-se* 16/39 “görse”, *ol-sa* 4/36 “olsa”, *yap-sa* 11/4/21 “yapsa”, *yė-se* 5/16 “yese”

Şart Kipinin Olumsuz Şekli

çal-ma-sa-y 10/18 “çalmasan”, *ēşi̱t-me-se-y* 10/34 “işitmesen”, *iste-me-se-y* 7/4 “istemesen”, *ḳāḫ-ma-sa-y* 10/35 “kalkmasan”, *ol-ma-sa-y* 15/20 “olmasan”**,** *ol-ma-sa* 11/6/29 “olmasa”

4.7.3. Fiillerin Birleşik Çekimleri

4.7.3.1. Hikâye

4.7.3.1.1. Geniş Zamanın Hikâyesi

Tablo 13: Geniş zamanın hikâyesi

TEKİL	**1. kişi**	*aç-ār-dí-m* 13/61 “açardım”, *baḫ-ār-dí-m* 13/63 “bakardım”, *bin-ēr-dį-m* 13/64 “binerdim”, *gel-ēr-dį-m* 2/54 “gelirdim”, *gid-ēr-dį-m* 13/67 “gidērdįm”
	2. kişi	-
	3. kişi	*del-ēr-dį* 1/6 “delerdi”, *wėr-ēr-dį* 1/18 “verirdi”, *gėd-ēr-dį* 2/4 “giderdi”, *gėç-ēr-dį* 2/19 “geçerdi”, *seç-ēr-dį* 8/1 “seçerdi”, *gel-ēr-dį* 8/7 “gelirdi”, *öp-ēr-dį* 8/12 “öperdi”, *gör-ēr-dį* 8/26 “görürdü”, *gir-ēr-dį* 15/77 “girerdi”, *sėw-ēr-dį* 15/83 “severdi”
ÇOĞUL	**1. kişi**	*çek-ēr-dįġ* 1/16 “çekerdik”, *ėd-ēr-dįġ* 1/25 “ederdik”, *gid-ēr-dįġ* 13/73 “gidērdįk”, *gül-ēr-dįġ* 3/35 “gülerdik”, *iç-ēr-dįġ* 13/57 “içerdik”, *tik-ēr-dįḫ* 2/6 “dikerdik”, *wėr-ēr-dįġ* 1/15 “verirdik”
	2. kişi	-
	3. kişi	*gel-ēr-dį-ler* 5/70 “gelirdiler”, *tök-ēr-dį-ler* 6/45 “dökerdiler”, *gid-ēr-dį-ler* 8/36 “giderdiler”, *bil-ēr-dį-ler* 8/31 “bilerdiler”, *wėr-ēr-dį-ler* 8/36 “verirdiler”, *gētįr-er-di-ler* 12/31 “getirirdiler”, *ḳir-ēr-dį-ler* 15/72 “kırardılar”

Geniş Zamanın Hikâyesi Olumsuz (-maz. –mez)

yė-mēz-dįm 3/46 “yemezdim”**,** *çiḫ-mēz-dį* 8/55 “çıkmazdı”, *gėt-mēz-dį* 12/65 “gitmezdi”, *kės-mēz-dį* 3/45 “kesmezdi”, *ḳoy-māz-dí* 13/62 “koymazdı”, *yaḫlaş-māz-dí* 15/64 “yaklaşmazdı”, *yė-mez-di* 4/8 “yemezdi”

bil-mēz-dįġ 3/21 “bilmezdik”**,** *yė-mēz-dį-ler* 13/18 “yemezdiler”

4.7.3.1.2. Şart Kipinin Hikayesi

Tablo 14: Şart kipinin hikayesi

TEKİL	**1. kişi**	ol-sāy-dí-m 3/43 “olsaydım”
	2. kişi	-
	3. kişi	*çālín-say-dı* 12/51 “çalınsaydı”, *dön-sēy-dį̇* 7/133 “dönsey-di”, *gel-sēy-dį̇* 15/45 “gelsēydį̇”, *gėt-sēy-dį̇* 15/119 “gitsey-di”, *iste-sēy-dį̇* 15/128 “isteseydi”, *ol-sāy-dí* 4/8 “olsaydı”, *öl-sēy-dį̇* 12/68 “ölseydi”
ÇOĞUL	**1. kişi**	-
	2. kişi	-
	3. kişi	*gir-sēy-dį̇-ler* 15/79 “girseydiler”

Şart Kipinin Hikayesi Olumsuz (-mA)

wėr-me-sēy-dį̇y 3/78 “vermeseydin”

4.7.3.1.3. Şimdiki Zamanın Hikayesi

Tablo 15: Şimdiki zamanın hikayesi

TEKİL	**1. kişi**	-
	2. kişi	*di-yir-di-y* 7/136 “diyordun”
	3. kişi	*gētį̇r-ir-di* 8/67 “getiriyordu”
ÇOĞUL	**1. kişi**	-
	2. kişi	-
	3. kişi	*apār-ír-dı-lar* 8/37 “götürüyordular”, *gētį̇r-ir-di-ler* 8/66 “getiriyordular”

4.7.3.1.4. Öğrenilen Geçmiş Zamanın Hikâyesi

Tablo 16: Öğrenilen geçmiş zamanın hikayesi

TEKİL	**1. kişi**	-
	2. kişi	-
	3. kişi	*ḳāl-míş-tı* 6/48 "kalmıştı", *biş-miş-ti* 4/16 "pişmişti", *tut-muş-tu* 9/32 "tutmuştu", *yē-mi̱ş-ti* 16/8 "yemişti"
ÇOĞUL	**1. kişi**	*ēt-mi̱ş-tiġ* 13/78 "etmiştik"
	2. kişi	*gēt-mi̱ş-ti-yiz* 6/33 "gitmiştiniz"
	3. kişi	*ēt-mi̱ş-ti-ler* 6/18 "etmiştiler"

Öğrenilen Geçmiş zaman Hikayesi Olumsuz (-mA)

ḳal-mā-míş-tı 9/37 "kalmamıştı"

ēt-mi̱ş-ti-ler 6/19 "etmiştiler"

4.7.3.1.5. İstek Kipinin Hikâyesi

2. çokluk kişi: *wėr-ēy-di̱-yiz* 8/6 "vereydiniz"

4.7.3.1.6. Gelecek Zamanın Hikâyesi

3. teklik kişi: *gēl-mi̱-y-eceġ-di* 5/29 "gelmeyecekti"

4.7.3.2. Rivayet

4.7.3.2.1. Geniş Zamanın Rivayeti

1. teklik kişi: *it-ir-miş-em* 7/33 "itermişim"

3. çokluk kişi: *mindir-ir-miş-ler* 8/72 "bindirirmişler"

4.7.3.2.2. Şimdiki Zaman Rivayeti

3. teklik kişi: *yiġli-r-miş* 15/5 “ağlıyormuş”

4.7.3.3. Şart

4.7.3.3.1. Geniş Zamanın Şartı

3.teklik kişi: *ōl-úr-sa* 16/59 “olursa”

4.7.3.3.2. Öğrenilen Geçmiş Zaman Şartı

3. teklik kişi: *çāl-dí-y-sa* 6/12 “çaldıysa”, *gēl-dį-y-se* 6/11 “geldiyse”, *begen-di-y-se* 15/49 “beğendiyse”

4.7.3.3.3. Görülen Geçmiş Zaman Şartı

3. teklik kişi: *ḳāl-íb-sa* 11/8/43 “kalmışsa”, *gēçįn-ib-se* 12/50 geçinmişse”

4.7.3.3.4. Şimdiki Zamanın Şartı

2. teklik kişi: *diy-ir-se-y* 1/1 “diyorsan”

3. teklik kişi: *isti-r-se* 7/92 “istiyorsa”,

3. teklik olumsuz kişi: *tāní-mı-r-sa* 8/33 “tanımıyorsa”

4.7.4. Sıfat Fiiller

1. –an/-en

aḫtar-an	5/23 “arayan”	*gėz-en*	5/63 “gezen”
bas-an	16/1 “basan”	*gir-en*	7/124 “giren”
çāġír-an	8/97 “çağıran”	*kē̄sil-en*	7/65 “kesilen”
çek-en	15/142 “çeken”	*ḳorḫ-an*	4/30 “korkan”
çıḫ-an	16/9 “çıkan”	*sor-an*	14/3/14 “soran”
dur-an	15/99 “duran”	*tap-an*	3/89 “bulan”
ėd-en	1/29 “eden”	*wėr-en*	5/42 “veren”
gėç-en	2/19 “geçen”	*yāşí-yan*	5/63 “yaşayan”
gel-en	16/15 “gelen”		

2. –dIġ/-dUġ

dē̄-dịġ-im	1/14	“dediğim”
ḳōn-dúġ-u	11/4/19	“konduğu”
wē̄r-dịġ-i-miz	7/42	“verdiğimiz”
yē̄-dịġ-i	3/51	“yediği”
yē̄-dịġ-leri	7/48	“yedikleri”

3. –mış/-muş

görmē-mịş	5/39	“görmemiş”
kāwúrul-muş	4/1	“kavurulmuş”
ḳudur-muş	5/39	“kudurmuş”

ōl-múş 4/4 “olmuş”

4.7.5. Zarf Fiiller

1. –ınca/-unca

çātlí-y-ınca 16/9 “çatlayınca”

gēl-ı̨nce 14/5/24 “gelince”

gētı̨r-ince-ne 8/86 “getirinceye”

işlē-mı̨-y-ince 5/27 “işlemeyince”

yāḫí-y-ınca-lar 12/68 “yıkayıncalar”

2. –AndA

al-anda 3/77 “aldığında”

atla-n-anda 6/56 “atladığında”

çal-anda 6/12 “çaldığında”

çıḫ-anda 7/81 “çıktığında”

dön-ende 3/62 “döndüğünde”

gel-ende 6/5 “geldiğinde”

ḳaç-anda 3/70 “koştuğunda”

ḳāḫ-anda 7/30 “kalktığında”

ḳoy-anda 3/69 “koyduğunda”

wur-anda 7/19 “vurduğunda”

3. –A

çal-a çal-a	10/6	“çala çala”
ḳaç-a ḳaç-a	8/15	“kaça kaça”
uç-a uç-a	3/18	“uça uça”
wur-a wur-a	15/97	“vura vura”

4. –DIġçA

biş-tiġce	6/4	“piştikçe”
yē-diġce	7/49	“yedikçe”
yērį-diġce	7/19	“yürüdükçe”

5. –mAdAn

al-madan	5/2	“almadan”
gel-meden	8/90	“gelmeden”
olaş-madan	8/90	“ulaşmadan”

4.7.6. İsim – Fiiller

1. –mAġ

baḫ-maġ	4/38	“bakmak”
başla-maġ	2/17	“başlamak”
bayna-maġ	10/31	“baynamak”
dė-meġ-den	5/72	“demekten”
iste-meġ-e	8/24	“istemeğe”

ķōrḫút-maġ 3/23 “korkutmak”

sat-maġ-a 2/26 “satmağa”

sāwír-maġ 6/37 “suvarmak”

tik-meġ 2/26 “dikmek”

yat-maġ 6/5 “yatmak”

yė-meġ-e 4/8 “yemeğe”

2. –Iş

gir-iş-i 8/75 “girişi”

4. 8. YAPIM EKLERİ:

4.8.1. İsimden İsim Yapım Ekleri

1. +aġ

oġl+aġ 6/21 “oğlak”

ķısr+aġ 7/12 “kısrak”

2. +an

oġl+an 7/48 “oğlan”

3. +ÇA

badam+ça 5/37 “badamça”

‘erep+ce 5/17 “arapça”

ķōdúġ+ca 6/51 “kodukça”

mun+ca 1/30 “bu kadar”

nan+ca 3/18 “ne kadar”

türkman+ca 5/17 “Türkmence”

4. +CI

biçin+çi 11/1/3 “biçimci”

bostān+çí 8/32 “bostancı”

çāġír(ı)+çı 8/97 “şarkıcı”

dāwúl+cu 16/26 “davulcu”

ēl+çį 8/2 “elçi”

fāl+cí 5/86 “falcı”

şarāb+çí 7/72 “şarapçı”

yōl+çú 15/13 “yolcu”

zırnā+çí 16/27 “zurnacı”

5. +dAş

arḫa+daş 15/107 “arkadaş”

ḳardaş < karın+daş 13/15 “kardeş”

6. +dIz

gün+düz 12/86 “gündüz”

7. +gil/+giller

‘annem◡gil+e 6/34 “ babaaanemlergil”

‘etem◡gil+e 13/40 “halamgil”

nenem◡gil+in 13/39 “ annemgil”

8. +ki

bēşịgde+ki 11/9/48 “beşikteki”

ewwel+ki 15/47 “evvelki”

indi+ki 3/1 “şimdiki”

siziy+ki 15/82 “sizinki”

9. +lI

arwād+lí 15/106 “avratlı”

āt+lí 7/31 “atlı”

‘ēḳịl+li 15/81 “akıllı”

ḳuwwāt+lí 15/126 “kuvvetli”

nāz+lí 16/45 “nazlı”

sırmā+lí 8/92 “sırmalı”

suç+lu 5/85 “suçlu”

wefā+lí 16/56 “vefalı”

yāġ-lí 10/19 “yağlı”

10. + lIġ

āçíġ+lıġ 12/62 “açıklık”

çōḫ+lúġ 12/55 “çokluk”

ėyyi+liġ 11/4/22 “iyilik”

ḥāzír+lıġ 8/59 “hazırlık”

igit+liġ 8/15 “yiğitlik”

ḳōrḫú+luġ 6/7 “korkuluk”

kölgē+lịġ 2/49 “gölgelik”

padişāh+líġ 7/138 “padişahlık”

rāzí+lıġ 12/49 “rızalık”

yoldāş+líġ 5/77 “yoldaşlık”

11. +man

Türk+men 14/8/40 “Türkmen”

12. +sız/+suz

ġiyrēt+sı̨z 9/26 “gayretsiz”

seḥēb+sı̨z 5/46 “sahipsiz”

us+suz 8/5 “susuz”

wāḫt+síz 10/28 “vakitsiz”

zırnā+síz 12/45 “zurnasız”

13. +(I)ncı/+(U)ncu

bir+inci 2/29 “birinci”

(i)ki+nci 7/113 “ikinci “

üç+üncü 7/20 “üçüncü”

4.8.2. İsimden Fiil Yapım Eki

1. +a-

oyn-a 13/65 “oynamak”

2. +al-

saġ+āl+í 5/81 “iyileşir

3. +da-

al+da-t- 3/22 “aldatmak”

4. +la-

baġ+la- 2/29 “bağlamak”

baş+la- 2/1 “başlamak”

diş+le- 5/27 “ısırmak”

iş+le- 5/21 “çalışmak”

nişan+la- 8/39 “nişanlamak”

parça+la- 6/55 “parçalamak”

pek+le- 4/14 “temizlemek”

yiġ+le- 3/57 “ağlamak”

yol+la- 7/54 “yollamak”

zēhi̯r+le- 3/75 “zehirlemek”

5. +lan-

hāzír+lan- 7/56 “hazırlanmak”

kif+len- 4/11 “küflenmek”

ses+len- 11/1/4 “seslenmek”

6. +laş-

gėç+lēş-ti̯ 9/19 “gecikmek”

yaḫ+laş- 8/39 “yakınlaş”

7. +(I)r-/+(U)r-

çāġ+ír- 13/18 “çağırmak”

4.8.3. Fiilden İsim Yapan Ekler

1. –a

yar-a+ 5/81 “yara”

2. -Aġ(g)/-Ak< gak

or-aġ 1/27 “orak” (E.T) or-gak > “or-ak”

piç-aġ+ 4/10 “bıçak”

3. –k/-g

āç-í-ġ 13/56 “açık”

dēl-į-g+ 12/63 “delik”

dırna-ġ 3/57 “tırnak”

döşşe-g 8/59 “döşek”

ele-g+ 6/2 “elek”

ira-ġ+ 7/31 “ırak”

tara-ġ+ 10/41 “tarak”

uza-ġ 2/11 “uzak”

4. -(y)an

al-an 2/57 “alan”

çal-an 6/12 “çalan”

doġ-an 7/68 “doğan”

dur-an 15/99 “duran”

ḳal-an 5/86 “kalan”

ḳaz-an 16/42 “kazan”

sor-an 14/3/14 “soran”

5. –ç

sēw-ị-n-ç 3/61 “sevinç”

6. -(y)acaġ

del-eceġ 1/6 “delecek”

7. –maç/-meç

dorġa-maç 15/134 “doğranmış ekmekli bir tür yemek.”

bıla-mac 3/9 “bulamaç bir tür yemek.”

8. –ga

köl-ge 2/49 < (E.T) köli-ge “gölge”

9. –gın/-gun

düz-gün 5/9 “düzgün”

biş-kin 5/9 “pişkin”

yōr-ġún 14/4/20 “yorgun”

10. –n

biç-i-n 1/27 “biçin”

büt-ü-n 3/48 “bütün”

ēk-ị-n 4/28 “ekin”

gēl-ị-n 8/90 “gelin”

11. –me

siḫ-me 15/77 “yelek”

12. –maġ/-mag

baḫ-maġ 4/38 “bakmak”

ek-meg 4/1 “ekmek”

gel-meġ 13/7 “gelmek”

gėt-meġ 8/44 “gitmek”

gör-meġ 15/117 “görmek”

iç-meġ 8/62 “içmek”

sat-maġ 2/26 “satmağa”

tik-meġ 2/26 “dikmek”

yat-maġ 6/5 “uyumak”

yė-meġ 3/10 “yemek”

13. –mış/-muş

biş-miş 4/7 “pişmiş”

ḳāwúrul-muş 4/1 “kavurulmuş”

ōl-múş 4/4 “olmuş”

14. –Iş/-Uş

yāġ-íş 4/7 “yağmur”

gir-iş+ 8/75 “giriş”

15. –gı/-kı/-ḫı

āt-ḫı́ 8/78 “atkı”

bil-gi+ 15/143 “bilgi”

iç-ki 16/31 “içki”

16. –ı/-i/-u/-ü

āy(ı)r-í 7/69 “ayrı”

ḳōḫ-ŭ+ 7/51 “koku”

ḳōrḫ-ú 6/7 “korku”

ȫlç-ǘ 5/25 “ölçü”

ȫl-ǘ 12/67 “ölü”

yāz-í 14/5/23 “yazı”

4.8.4. Fiilden Fiil Yapan Ekler

1. –Ar

çıḫ-ār-dí 5/10 “çıkardı”

ḳup-ar-t-maġ- 8/28 “koparmak”

2. –Dır/-Dur

dōl-dúr- 3/6 “doldurmak”

ēn-dįr- 7/109 “indirmek”

gēz-dįr- 3/16 “gezdirmek”

ḳāl-dír- 5/5 “kaldırmak”

min-dir- 7/13 “bindirmek”

ȫl-dǘr- 3/56 “öldürmek”

yān-dír- 6/3 “yandırmak”

yē-dįr- 7/67 “yedirmek”

3. –Der

dön-dēr- 13/41 “döndürmek”

4. -(I)l/-(U)l

āç-íl- 5/83 “açılmak”

ās-íl- 5/79 “asılmak”

kē̄s-i̧l- 3/58 “kesilmek”

ḳir-il- 3/42 “kırılmak”

ḳōy-úl- 5/63 “koyulmak”

sēr-i̧l- 4/7 “serilmek”

yāz-íl- 13/47 “yazılmak”

5. -(I)ş/-(U)ş

dō̄g-úźş- 13/65 “dövüşmek”

ō̄p-úźş- 8/14 “öpüşmek”

sürt-üş- 15/98 “sürtüşmek”

yiġ-iş- 7/27 “yığışmak”

6. –t-

çāşír-t- 14/9/42 “şaşırtmak”

çıḫar-t- 7/93 “çıkartmak”

ḳāçír-t- 14/9/43 “kaçırtmak”

ḳupar-t- 8/28 “kopartmak”

ḳōrḫú-t 3/23 “korkutmak”

7. –mA-

aç-ma 5/22 “açma”

bil-me- 7/27 “bilme”

dön-mē- 7/133 “dönme”

ēşɨt-me 5/22 “işitme”

ḳōnúş-ma 11/5/26 “konuşma”

ol-ma 3/83 “olma”

sal-ma- 7/46 “salma” “bırakma”

wur-ma- 7/105 “vurma”

yė-me- 3/68 “yeme”

8. –n- dönüşlülük

bul-ā-n- 14/1/2 “bulanmak”

bul-u-n 14/11/53 “bulunmak”

gör-ǘ-n- 8/57 “görünmek”

sēw-ɨ-n- 3/61 “sevinmek”

yırġala-n- 1/31 “ırgalanmak” “sallanmak”

9. –Ir

biş-ir- 3/7 “pişirmek”

bit-ir- 12/68 “bitirmek”

it-ir- 7/33 “ yitirmek”

uç-ur- 3/17 “uçurmak”

yāt-ír- 6/6 “yatırmak” “uyutmak”

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SÖZLÜK

A

‘aba Ar. عبا Kadınların tesettür amacıyla örttükleri, koyu siyah renk kalınca kumaştan dikilmiş çarşaf.

adaḫlamaġ kız nişanlamak.

‘adar Ar. اذار Mart ayı **.**

‘adlıyaplı Ar. عادل ‘edil; Tü. *yapılı (adil yapılı)* düzgün (adam).

āġ́ır- acımak.

aḫ- akmak.

āḫí 1. Çünkü, amma, ancak. 2. Söyle bakayım anlamında.

aḥmaḳ Ar**.** احمق aptalca davranışlarda bulunan, şapşal.

aḫtar- aramak.

‘ānḳír- eşek sesi.

apar- götürmek. < alıp bar-

ārḫ Tarla ve bostana su akıtmak için açılan yol, su kanalı, ark.

arwad Ar. عورت Olgun kadın, evli kadın.

asant Far. اسان kolay.

asbab Ar. اثواب Elbise, çamaşır.

āş yemek sulu yemek.

aw- masaj yapmak, ovmak.

awanta << İt**.** Bir insanın emek vermeden sağladığı kazanç.

ayın- 1**.** ayılmak (bayılan kimse) kendine gelmek. 2. Aklı başına gelmek, gafletten uyanmak.

aynad- anlatmak. < aŋlat-

‘azzab Ar. اعزب ‘azib, ‘ezba. Çocuklukla yetişkinlik arasındaki dönemi yaşayan kız ya da oğlan, bekar. (genellikle kız için kullanılır).

B

bābíç Far. پاپوش . پا: ayak + پوش: örten. Pabuç, bir çeşit terlik.

bāblí münasip, denk. < ?

bācí kız kardeş.

bācílıġ kızlar ve kadınlar arasında kardeş yerini tutan yakın arkadaş.

badam Far. بادام bādām. badem.

badamça Taze badem. < badam+ça

bādíncan Ar. بادنجان patlıcan.

baġwan Far. *bağban* باغبان, *bağçevan* باغچوان . Bağcı, bahçıvan.

bala çocuk, yavru.

bāstíḳanı Yuvarlak biçimde kurutulmuş meyve ezmesi, pestil. < bastık+ânî < bastık
Tietze I: 288a *bastık* / Batı Ermenicesi *basdeġ*

bāwġúş bayguş.

bayna- (horoz) ötmek.

bazar çarşı.

bele böyle .

belem 1. uzuncu takak. 2. Sandal, kayık. <?

beleş battaw Ar. بلا شي bilā şey; karşılıksız, bedava

beşer Ar. بشر insanoğlu.

bezen- süslenmek.

bılamac un ve yağ karışımı ile yapılan bir tür çorba.

bibi anneanne ya da babaannenin her biri. < ?

biçin hasat.

bikez biraz.

bizaw buzağı, inek yavrusu.

boyama kadınların, alınlarına bağladıkları siyah renk bir çeşit eşarp.

budaġı dal, ağaç dalı.

buġda buğday.

C

cama‘at Ar. جماعت topluluk .

cēc̱im Far**.** جاجم Yünden dokunmuş, değişik renklerde nakışlı üst örtüsü.

cėwe Sebze ve meyve tarlasında fideleri dikmek için açılan cetvel.

curbul yoğurt, soğan ve yumurta ile yapılan pirinç çorbası. ~ çılbır

cüt Far. جفت çift sürmek.

Ç

çāġírçı ses sanatkârı.

çapḫın alkışlamak.

çara Far. چاره çare.

çem orman, ormanlık. <?

çemçe yemek kepçesi.

çereke Köylü kadınların yük taşımakta kullandıkları, çeşitli renklerde, yünden işlenmiş, bir ucu omuz üstünden, diğer ucu öbür kolun altından geçerek omuz üstünden düğümlenen, sırt ve göğüs kısımlarını kaplayan, bir çeşit örtü. <?

çerrawi camadanın başa bağlanmış şekli. <?

çerşef Far. چادرشب Far. çādar چادر örtü + Far. şab شب gece, Çarşaf.

çıraġ Far. چراغ Çerağ. Eskiden, ham petrol kullanılarak evleri aydınlatmak için kullanılan araç.

çibin sinek. < çıpın <*çīpın ~ çīpun, Tekin (1995):s.176

çisse çiy.

D

dabban ayağın alt yüzü, taban.

dam 1. çatı, tavan, teras. 2. Ev.

dambalan patatese benzeyen, toprak içinde yetişen, bir çeşit mantar.

dambalan patetese benzeyen, torak içinde yetişen, bir çeşit mantar, domalan.

dārrí mısır, mısır tanesi.

dārt- Öğütmek, değirmende ezip un durumuna getirmek.

dawar at ve eşşek gibi binek hayvanları ile küçükbaş hayvanlara verilen ad. < tavar

dawḫ Ar. دوخه sersemlik.

degeneg elde taşınacak incelikte düzgün ağaç, sopa, değenek.

deleceġ tarlada, sebze tohumlarını ekerken toprakta gereken incecik delikleri açmakta kullanılan tahtadan yapılmış T harfi şeklinde araç.

dem günü zor ve sıkıntılı gün, kötü zaman. <?

demeġ söylemek.

dēndi̱ç haşlanmış buğday.

dene Far. دانه tane.

dermen Far. درمان ilaç.

doşşab Far. pekmez.

dög- birşeyi toz durumuna getirmek için ezmek.

dögme dövülüp kabuğu çıkartılmış aşure yapılacak buğday.

dögü değil.

dör‘atebe Eski evlerde büyük ev denilen bölümün önemli gözü sayılan konuk odası.

döşşeg yatak, şilte, döşek.

duwaġ gelinlerin veya yeni doğan çocukların başlarına, yüzlerine örtülen örtü.

E, ė

ebdes Far. ابدست **اب**: su, دست: el (el suyu) abdest.

ebed Ar. ابد asla.

‘ecci tatlının tersi, acı (yiyecek).

edewat Ar. ادوات aletler.

e̱hir Ar. اخير 1. Ahir. Son. 2. Ancak, ama.

ehlet Ar. أهل Ehil. Akraba.

ēki̱n ekilmiş tarla ya da arazi.

ėkkiz ikiz.

eleg elek.

emceg emcik, meme.

‘emele Ar. عامل Amil, amele, düz işçi, vasıfsız işçi

‘emmi amca.

ēnni̱ geniş, dar olmayan.

ense arka.

‘ereḳ Ar. عرق içki

erte erken < ėrte

eşkāli̱ Ar. اشكال dıştan görünüş, biçim.

ewwel Ar. اول İlk, önce, daha önce

‘ēci̱b Ar. عجيب Tuhaf şeyler, alışagelmemiş konular.

‘elem Ar. عالم halk, herkes.

‘enne anaanne. < Li: 151 *ene*

‘ēntike << İt. şakacı, espiri yapan, güldürücü ve tuhaf söz söyleyen.

‘eşret Ar**.** عشيرة Hısım ve akrabalar, camaat, kabile, aşiret.

‘ete hala. < Li:178 *amete, emete, emeti*.

F

fānús Ar. فانوس fener, gaz yağıyla çalışan bir tür lamba.

feḳḳir Ar. فقير fakir.

felleḥ Ar. فلاح fellaḥ. Çiftçi.

ferde Ar. فرده çuval, büyük torba.

fetre Ar. فترة süre.

G, ġ

ġar‿etmeġ atla koşturmak.

geber- ölmek (kötü bir insan ayrıca hayvan için) gebe+r-

gēçi̱n- ölmek, vefat etti.

gēdi̱g çatlak veya aralık.

ġedr Ar. غدر Zulüm, haksızlık.

ġıyret Ar. غيرة onur, gayret.

gidiş- kaşınmak.

gög gök

gögerenliġ sebze tarlası, yeşillik arazi.

görmemiş Aç gözlü.

ġurfa Ar. غرفة oda.

güneh Far. گناه 1. Günah. 2. Zavallı kimse.

günorta Trk. 320b (günorta:n) öğle vakti.

gürç güçlü, dinamik, hızlı hareket edebilen kimse. < kū̱ç

H, Ḥ, Ḫ

ḫadim Ar. خادم Hizmet eden.

ḫaḫ Ar. خلق 1. Halk. 2. Başkası, başkaları. 3. Akraba veya yakın olmayan.

haḫsı hangisi.

ḥakat Ar. Söz, laf, geçmiş bir olay.

ḫalas Ar. خلاص kurtulmak.

ḫan Hanım, hanımefendi.

ḥaneg şaka.

hāní nerede, nerededir.

hara nereye

ḫarab Ar. خراب Kötü, iyi olmayan.

ḫaraba Ar. خرابه Yıkılmış bina kalıntısı, harabe.

haşa Ar. حاشا haşa, uzak olsun, yadsıma ünlüsü.

hatawar gürültü. < ?

ḫātún Far. خاتون 1. Hanım. 2. Zengin veya ünlü ve soylu erkeklerin eşlerine verilen ünvan.

hawar Ar. 1. Yaygara, çığlık. 2. İmdat, feryat.

ḥecet Ar. حاجت malzeme, gereç, aygıt.

ḫēmi̯r Ar. خمير hamur.

ḫėrḫiz hırsız. Tietze: 283b II cilt < Ar. ḫayr + Tü. sız (hayırsız)

herişte Far. rîşte رشته erişte, ev makarnası.

hermahel Far. هر ; Ar. محلّ vakit, zaman (her zaman).

ḥēssűd Ar. حسود Kıskanç, kıskanan, hesadet eden kimse.

ḫētḭr Ar. خاطر 1. Hatır. 2. Birisinin bir konuda ağırlığı.

hewiş Ar. حويش avlu

hewserle- buğdayı yabancı maddelerden ayırmak için tabak içinde savurmak

heybet Ar. هيبة Korku ve saygı uyandıran görünüş, ululuk.

ḫıssım akrabadan olan. < Li:51 *ḫısım, hısım.*

ḫinne Ar. حنة kına

ḫoryat Irak Türkleri edebiyat ve musikisinde önemli bir yer alan ve en ince ve güzel örneğini oluşturan, güzel bir üslupla yazılan ve derin manalar taşıyan genellikle yazanı belli olmayan ve halka mal olan cinaslı dörtlükler halinde bir çeşit düzme (nazım) ve ezgi şekli.

ḫuḳḳa ağırlık ölçüsü

ḫurdawat Fars. خورده; Ar. at, ufak tefek şeyler.

I-İ

ibin- bir şey, iyice su alması için, bir süre suda bekletmek, iyice ıslanmak.

‘ibre Ar. عبرة Ders almak.

igit yiğit, cesur, güçlü ve yürekli.

igne 1. İğne 2. Şırınga, enjektör.

iḥtiram Ar. احترام saygı.

iḥye Ar. احياء canlandırma, güç ve tazelik verme.

‘ikab Ar. عقاب ceza.

il yıl, sene.

‘ilaka Ar. علاقه ilgi, ilişki, bağlantı, alaka.

iliş- 1. Takılmak, bir şeyin başka bir şeye takılması. 2. bir konunun üzerinde gereğinden fazla durmak.

ille mutlaka.

indi şimdi, şimdiki zaman, imdi. < ? imdi < emdi < emdi

intec Ar. انتاج Sonuçlandırma, sonunu alma, bitirme.

iraġ ırak, uzak.

‘iska istiska hastalığı, ağır hastalık (özellikle verem hastalığı).

işle- çalışmak.

it- kaybolmak.

‘itibar Ar. اعتبار itibar, değer.

‘itimad Ar. اعتماد Güven.

K, Ķ

ke‘ek Ar. كعك çörek, simit.

ķab tabak.

ķaġanaġ Far. خايگنه yumurta, yağ ve undan yapılan bir yemek.

kanşar karşı, karşı taraf.

kanşarla- karşılamak.

kasıb Ar. كاسب el zanaatları veya küçük ticaretle geçinen kimse, esnaf.

ķasır Ar. قصر Villa, bahçe içinde büyük görkemli ev.

ķassab Ar. قصاب Kasap.

ķāzí Ar. قاضى kadı.

ḳāzúġ 1. Kazık. 2. Zor.

Kēbi̱n evlenme, nikâh. <?

kef Ar. كيف eğlence, keyif.

keleş Fr. Galoş. Üstü iplikle örülen, alt kısmı kösele veya lastik olan, genellikle köylüler tarafından kullanılan, bir çeşit ayakkabı.

kelle kafa, baş.

ḳemçe avuç dolusu miktar.

kērdi̱ tarlada kullanılan, ahşaptan yapılmış bir tür çift aracı. <?

ḳere kara, siyah.

kerki ucu yassı balta, keser.

keşkek dövülmüş buğday ile et ve nohuttan yapılan bir tür yemek.

kēwi̱c 18 kilo buğday alan, ahşaptan yapılmış, yuvarlak tahıl ölçeği.

ḳeynioġlu kayın birader. << kayın oglı

ḳēyyi̱m Ar. قيّم sert, yumuşak olmayan, sağlam.

ḳıraġ kenar, kıyı, uç.

ḳısraġ dişi at.

ḳıssa Ar. قصة hikaye.

ḳızambuġ kızamık hastalığına tutulmak.

kifte Far. كوفته köfte.

kiligi Far**.** Kelid. Anahtar.

kişim koca, evin erkeği. < kişi + m

kişmiş Far. كشمش çekirdeksiz kuru üzüm.

ḳitar Ar. قطار tren.

ḳōdúġ eşek yavrusu, sıpa.

ḳōḫú 1. Koku. 2. Parfüm.

kolbaġa kurbağa.

ḳoz Far. gavz گوز ceviz.

ḳozaġ pamuk kozağı.

kō̱sk göğüs.

ḳubur tabanca. < Mo. 495a *KYBYR*

ḳundura İt. *condura* < Yun. *cothurne,* ayakkabı.

ḳurşaġ kemer, bel bağı.

külçe Far. کلچه Özellikle bayramlarda evlerde yapılan, içi şeker ve ceviz dolu, fırın veya tandırda pişirilen bir çeşit kuru pasta.

küle kısa boylu. <?

küllüg çöplük, çöplerin atıldığı genişçe mekân.

küp eskiden, içme suyunu depolamak ve soğutmak için kullanılan geniş karınlı, dibi dar ve ağzı yaklaşık bir metre çapında olan pişmiş topraktan yapılmış kap, su küpü.

küreken yeni evli olan erkek, güvey, damat**.** < Mo. 505a *KYRGEN*

küteg kötek, dayak.

küzeçi Far. kuze کوزه + Tü. çi çanak çömlek yapıp satan kimse.

L

laḳlaḳ Ar. لقلاق leylek.

lawata Topraktan turp çıkarmak için kullanılan alet.

legen Far. لگن yemek konulan çinko kap(tabak).

letige kurutulmuş kayısı. < ?

lezge Ar. لاصق 1. Yakı. 2. Yapışkan insan.

M

ma‘aşet Ar. معاشاة Geçim.

macal Ar. مجال Fırsat, yeterli vakit.

ma‘cin Ar. معجون 1. Macun. 2. salça

mahana Far. بهانه bahane.

maşa Far. ماشه Tandırdan ekmek çıkarmak için kullanılan demir araç.

matal Ar. مطل masal, öykü, çocuklara söylenilen hikâye.

mawzu‘ Ar. موضوع konu.

me‘de Ar. معدة Mide.

medh Ar. مدح övgü.

mehēlį vakit, zaman.

mekteb Ar. مكتب Okul.

me‘lumad Ar. معلومات Bilgi.

me‘mel Ar. معمل Fabrika.

me‘ne Ar. معنى Anlamı.

me‘ni Ar. معنى şarkı, türkü.

mesel Ar. مثل Konu.

me‘yin Ar. معين Belki, herhalde, büyük ihtimalle.

Meyter Far. مهتر mehter, davul.

mez masa. << Lat.

miski Ar. مسك limon.

Miskin Ar. مسكين Zavallı, beceriksiz, sesi çıkmayan kimse.

mota Ar. dondurma.

muafaḳa Ar. موافقت uygun görme, razı olma.

mu‘llime Ar. معلمة kadın öğretmen.

murabba‘ Ar. مربع kare şekli.

murekkeb Ar. مركب birleşmiş, birleşik.

muwālid Ar. موالید doğum tarihi

mühim Ar. مهم önemli.

mülahazat Ar. ملاحظات düşünceler.

münaḳaşa Ar. مناقشة tartışma.

müzür Ar. مضرّ Art niyetli, kötülük yapmayı seven kimse.

N

naḫsı hangisi.

nanca ne kadar.

nėce nasıl, nice.

nėççe ne kadar, kaç.

nēçi Niçin, niye, nedeni nedir.

nefer Ar. نفر 1. Kişi, insan. 2. Yolcu.

nefiske Ar. نفس + ? gözü yemeğe doymayan, boğazına düşkün.

ne‘il Ar. النعال terlik.

nerhet (na-rahat) Fa. Ar. Akıllı ve uslu durmayıp, hoşa gitmeyen davranışlarda bulunan çocuk.

netti ne yaptı.

neyçi niye.

niş Far. نيش iğne, diken.

O

onca o kadar.

Oraġ orak.

Ö

öd yürek (**ödü** “yüreği”)

ögce önce

ögey üvey, öz olmayan.

ög ön (**ögüne** “önüne”)

ög- övmek.

öz bir kimsenin benliği, kendi manevi varlığı, nefis.

P

pāmbíġ Far. pamuk.

papacan Far. پاپوش papuş + ?an kopçalı çocuk ayakkabısı.

peçe Far. Piçe پچه. Eskiden, kadınların sokakta yüzlerine örtükleri ince siyah örtü.

pek Far. پاك Pak. temiz.

pēskḭl << Fr. bisiklet.

pinadıs Far. پینه دوز ayakkabı tamircisi.

pissig kedi, pisi. <?

pişte iki parça araziyi birbirinden ayıran sınır. <?

pük kof, içi boş, çürük. <?

R

rabt Ar. ربط Bağlama, bağlanma.

rafta Ar. ربطة eşarp.

resen Ar. راسا hemen.

ru‘ub Ar. رعب korku.

S

saġāl- hastalık yahut yara iyileşmek.

sāġdíç düğünde güveye kılavuzluk eden ve tören süresince sağında oturan, güveyin arkadaşı, sağdıç.

sal- bırakmak.

sancı saplanıp batar gibi gelen keskin ağrı.

saratan Ar. سراطان kanser.

sayara Ar. سيارة araba.

sēķi̱f Ar. سقف Tavan.

sēmi̱z şişman.

sırḥet Ar. راحة rahat.

sıyran- kaymak, ayak kayması.

sicin Ar. سجن Hapishane, hapis.

siḫme 1. Sütyen. 2. Kısa yelek.

siy- işemek.

sög- sövgü, küfür.

süssem yatak. <?

sütül henüz sertleşmemiş başak.

Ş

şelte Yüzsüz yatak, şilte**.** <? (Kökü tam bilinmiyor, belki Far.)

şer‘a göle benzeyen derince su, ırmak veya geniş su birikintisi.

şerbe Ar. Su tesisi, su içmeye mahsus testi.

şėy mey öte beri, ıvır zıvır.

şikat Ar.شكايت şikayet.

şikil Ar. شكل biçim, tarz, yüz şekli.

şire Far. شيره Kaynatılmış bol şekerli su, şıra.

şirin Far. شيرين Şekerli, tatlı (yiyecek, içecek)

şiş örgü şişi.

şitil Ar. شتل tohumdan yerleştirilip tekrar dikilmek özere hazırlanan fide.

şōḫúm 1. Sürülmüş tarla. 2. Sürülerek dinlenilmeye bırakılan tarla. <?

şu‘le Ar. شعلة Bir nesnenin diğer nesne üzerinde yansıması.

şurta Ar. شرطة polis.

T

tab‘an Ar. طبعا tabi.

tabi‘at Ar. طبيعات huy.

tabi‘i Ar. طبيعي doğal.

tamata Ar. طماطه domates.

tap- bulmak.

tapmaca bulmaca.

tapta- dövmek.

taraş Far. تراش tarāş tıraş.

tawsiye Ar. توصيه Öğütleme, yol gösterme.

tayara Ar. طيارة uçak, tayyare.

tedarük Ar. تدارك temin etme.

teḥḳiḳ Ar. تحقيق doğru olup olmadığını araştırma.

te‘in Ar. تعين atama.

te‘izye Ar. تعزية Ölü sahibinin baş sağlığı dileği kabul etmek için kurduğu meclis, taziyet.

teki gibi, teki.

teḳriben Ar. تقريبا aşağı yukarı, yaklaşık olarak.

tēḳsi̱m Ar. تقسيم bölme, bölüştürme.

tekwin Ar. تكوين oluşturma, var etme, yaratış, yaratma.

temeh Ar. طمح açgözlü.

tenazül Ar. تنازل Kendi durumundan daha aşağıdaki bir işi, bir durumu kabul etme. 2. Alçak gönüllü gösterme.

tendir Ar. تنور Tennur. Tandır.

teretüre Far**.** تره tere otu

te‘rif Ar. تعريف tanıtmayı ifade eden ibare.

terpetme kışkırtmak, coşturmak.

terse ters.

tewki‘ Ar. توقيع imza.

tıkan diken.

toḫ 1. Tok, aç olmayan. 2. Koyu (renk)

torpaġ toprak.

tōy düğün, evlenme dolayısıyla yapılan eğlence töreni.

tuş olmaġ 1. rast gelmek, uğramak, çatmak, karşılaşmak. 2. Müptela olmak, düçar olmak**.**

tühme Ar. تهمة Birine yüklenen, işlenildiği sanılan fakat henüz aydınlanmamış olan suç, suçlama

tühr Ar. نوع çeşit.

tüngül- zıplamak, sıçramak, atlamak.

U

‘uleme Ar. علامء âlim

uşaġ çocuk, yavru.

Ü

üreg yürek.

üskenbil koltuk. <<Yun.

üsküt Ar. سكوت sessiz.

üzüg yüzük.

üskeg yüksek.

W

wāḫíd Ar. وقت vakit.

wasat Ar. وسط orta.

wāsf Ar. وصف Niteliklerini sayarak târif etme.

Y

yad Far. یاد Yad. Anma, ansıma.

yāġış yağmur.

yaḫāsína ilişiḃ ilişip hesap sormak yahut bir şey istemek için tutup bırakmamak.

yaḫun yakın.

yalġız yalnız

yalla Ar. ياالله 1. Haydi. 2. Ancak

yanaşa yan taraf

yar- (yarığ) yarık, yarılarak açılmış aralık, çatlak.

yarma irmik.

yarpaġ yaprak.

yeḫe- yıkamak.

yengi yeni.

yennen yedikten.

yērįrler yürüyorlar.

yetimce Ar. yetim يتيم + Tü. ce aşağılık, açgözlü kimse.

yırġalan- ırgalanmak, sağa sola hareket etmek, sallanmak.

yiġiş- toplanmak.

yiġle- ağlamak.

yoldaş arkadaş

yuḫa saçta pişirilen, ince ve büyükçe ekmek.

yuḫu 1. Uyku. 2. Rüya, düş.

yumru yuvarlak, oval.

Z

zelil Ar. ذليل Miskin, düşkün, hor görülen, aşağılanan kimse.

zer'et Ar. زراعة Sebze tarlası.

zeytuni Ar. زيتوني Zeytin renginde olan.

zırna Far. سرنا zurna.

zibil Ar. زبل 1. Gübre. 2. Çöp, süprüntü.

zilḫ Ar. سلق pazı.

zireg Far. زيرك Yiğit, becerikli, eli çabuk, çevik.

zopa sopa.

zubun Irak Türklerinin köylerinde giyilen, önden yarıklı entari şeklinde, erkeklere özgü geleneksel bir kıyafet.

SONUÇ

Türk dillerinin tasnifinde, Türkiye Türkçesi ile Irak Türkmen Türkçesi aynı grupta, yani Batı grubunda yer almaktadır. Yaptığımız derleme sonunda elde edilen metinler üzerinde ses ve şekil bilgisi bakımından değerlendirmeler yapılmıştır. Bu değerlendirme yapılırken birçok dikkat çekici özellik de tespit edilmiştir.

Bunların başında beklendiği üzere Tuzhurmatı merkez ağzı, ses ve şekil bilgisi bakımından Türkiye Türkçesi ile büyük oranda benzerlik göstermektedir. Bu durumda yapılan çalışma neticesinde açıkça anlaşılmaktadır.

Tuzhurmatı merkez ağzında yapılan derlemelerde, alıntı kelimeler dışında Türkçe kelimelerde de uzun ünlülerin bulunması oldukça dikkat çekici bir özelliktir. Bu uzunluk aslî ünlü uzunluğu olmayıp, ikincil ünlü uzunluğudur. Ses bilgisi bölümünde Ana Türkçeden itibaren Türk dillerinde bulunan ve sadece Türkmencede korunurken diğer dillerde sadece komşuluğunda bulunan ünsüzlerde değişikliğe neden olarak kısalmıştır. Talat Tekin'in bu konuda kaleme aldığı çalışmadan hareketle aslî ünlü uzunluğunun bulunduğu kelimelerin Tuzhurmatı merkez ağzında ne gibi değişikliğe uğradığı metinden örneklerle gösterilmiştir. Ayrıca bu ağızda görülen ikincil ünlü uzunluğunun hangi şartlarda oluştuğu ilgili bölümde açıklanmış, metinden örneklerle desteklenmiştir.

Ayrıca, Tuzhurmatı merkez ağzında ünlü uyumu (kalınlık-incelik, düzlük yuvarlak) tam anlamıyla hâkimdir. Uyum sadece Türkçe kelimelerde değil alıntı kelimelerde de yaygın bir şekilde görülmektedir. Öyle ki sadece alıntı kelimeler gelen ekler değil, kelimenin aslı da uyuma girecek şekilde değişmiştir: Ar. ʻatrāf > *etrēf*+ 2/5 "etraf", Ar. raḥmet > *reḥmet* 7/31 "rahmet", Ar. diḳḳat > *diḳḳet* 7/16 "dikkat", Far. dāne > *dene* 10/20 "tane", Far. bāġçe > *baḫçā*+ 8/28 "bahçe"

Bunun yanında Irak Türkmencesinde Kerkük ağzında dudak uyumu (düzlük-yuvarlaklık) bozulurken, Tuzhurmatı merkez ağzında bu uyum tamdır: ḳaşuġ -*ḳāşíġ* 4/7, yalġuz-*yālġíz* 6/30, yaḫun- *yāḫín*

Metinler ses ve şekil bilgisi yönünden değerlendirildiğinde birçok eskicil özelliğin korunduğunu söylemek de mümkündür. Bunlardan yükleme durum ekinin +nI, 3. tekil kişi iyelik eklerinden sonra ise +n biçiminin, dönüşlülük zamirinin *kendi*

değil *öz* olarak kullanılıyor olması dikkat çekici özelliklerdendir: *almā+ní* 3/66 “elmayı”, *ḳāpı++nı* 8/5 “kapıyı”, *buġdā+ní* 4/17 “buğdayı”; *ād+í+n* 7/95 “adını”, *bāş+í+n* 7/57 “başını”, *dil+i+n* 5/70 “dilini”; *ōzűm* 13/14, *ōzű* 3/12, *ōzűmüz* 2/43, *ōzűyüz* 12/51…

Yukarda örneklendiği üzere Irak Türkmen Türkçesinin özellikle Tuzhurmatı merkez ağzından yapılan derlemeler, sadece yazıya geçirilmekle kalmadı bu ağzın ses ve şekil bilgisine ait bir değerlendirme yapmayı da mümkün kıldı. Böylece bitirme çalışması olarak amaçladığımız hedefe ulaşmakla kalmayıp bu ağzın ses ve şekil bilgisine ilişkin dikkat çekici tespitler yapmak da mümkün oldu.

KAYNAKÇA

1. Kitaplar:

Argunşah, Mustafa (2012). "Irak Türkmen Türkçesindeki 2. Teklik Kişi Emir Eki – GInAn Üzerine." Dil ve Edebiyat Yazıları: Mustafa Argunşah. İstanbul: Kesit yayınları, s. 293-301

Banguoğlu, Tahsin (2019). Türkçenin Grameri. Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları.

Bayatlı, Hidayet Kemal (1996). Irak Türkmen Türkçesi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Buluç, Sadettin (2007). "Irak Türk Ağızlarının Bazı Ses Özellikleri.", Makaleler: Haz. Zeynep Korkmaz. Ankara: TDK yayınları, s. 331-333.

Buluç, Sadettin (2007). "Kerkük Hoyrat ve Manilerinde Başlıca Ağız Özellikleri." Makaleler: Haz. Zeynep Korkmaz. Ankara: TDK yayınları, s. 271-279.

Dakuki, İbrahim (1970). Irak Türkmenlerin Dilleri, Tarihleri ve Edebiyatları. İstanbul: Güven Yayınları.

Ergin, Muharrem (2009). Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak Basım Yayım ve Tanıtım

Gabain, A. Von, (2004). Eski Türkçenin Grameri (Çev. Mehmet Akalın). 4. Baskı, Ankara: TDK Yayınları.

Hacıeminoğlu, Necmettin (2013). Karahanlı Türkçesi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Hürmüzlü, Erşat (1994). Irak Türkleri. Ankara: Türkmen Milli Partisi.

Hürmüzlü, Erşat (2003). Türkmenler ve Irak. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları

Kemali, Usame -Sinjar, Ammar M. S. (2017). Irak Yönetimi Altında Türkmenler. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Korkmaz, Zeynep (2014). Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Li, Yong Song (2019). Türk Dillerinde Akrabalık Adları. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Paşayev, Gazanfer (1992). Irak Türkmen Folkloru. Bakü: Yazıcı.

Saatçi, Suphi (2003). Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Sümer, Faruk (1972). Oğuzlar (Türkmenler). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi

Tekin, Talat (1995). Türk Dillerinde Birincil Uzun Ünlüler. Ankara: Simurg Yayınları.

Tekin, Talat-Ölmez, Mehmet (2003). Türk Dilleri. İstanbul: Yıldız Dil ve Edebiyat.

Terzibaşı, Ata (1971). Arzı-Kanber (Kerkük Ağzı). İstanbul: Fatih Matbaası.

Tietze, Andreas (2002). Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı Cilt: 1 A/E. İstanbul: Simurg Yayınları.

Tietze, Andreas (2009). Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı İkinci Cilt F-J. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

2. Makaleler, Bildiriler, Diğer Basılı Yayınlar

Bayraktar, Fatma (2002). "Irak Türkmen Türkçesinde Uzun Ünlüler." Kardaşlık Dergisi, Yıl 4(sayı 14), s.28-32.

Buluç, Sadettin (1966). "Kerkük Hoyrat ve Mânilerinde Başlıca Ağız Özellikleri". XI. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler. Ankara: 109-118.

Buluç, Sadettin (1979). "Irak'ta Hanekin Türk Ağzı Üzerine". 1. Milleter Arası Türkoloji Kongresi. İstanbul: s. 600-603.

Buluç, Sadettin, (1975). "Mendeli (Irak) Ağzının Özelikleri". Bilimsel Bildiriler 1972-1975. Ankarah: TDK Yayınları: s.185 – 196.

Buluç, Sadettin, 1974. "Telâfer Türkçesi Üzerine." TDAY Belleten, 21-22 (1973 – 1974), s.49-57.

Doğan, Soner (Haziran 2018). "Irak Türkmenleri". INSAMER, Araştırma 68, s.3

Ercilasun, Ahmet Bican (2012). Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi. Ankara: Akçağ Yayınları.

Ercilasun, Ahmet Bican, (31 Ocak 1987). "Irak Türkleri Dil ve Edebiyatı". Irak Türkleri Sempozyomu Tebliğleri. Ankara: Gazi Üniversitesi: s. 45-55

Erkmen, Serhat (2009). *Tuzhurmatı Türkmenleri: Bir Başarı Öyküsü*. Ankara: ORSAM. No:2

Gökdağ, Bilgehan Atsız (2012). "Irak Türkmen Türkçesinin Şekil Bilgisine Dair Notlar." Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 1/1, s. 113-123.

Haydar, Choban Khıdır (1979). Irak Türkmen Ağızları. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

Haydar, Choban Khıdır (2006). "Türkmen Türkçesinin Başlıca Ağız Özellikleri". Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri. Ankara: TDK: s. 196–202.

Ismael, Luqman Nader (2013), "Irak Türkmen Türkçesinin Bayat Ağzı". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

Sabır, Şakir (1962). "Türkmen Tercüman Değildir." Kardaşlık Dergisi, Yıl I (sayı 10), s. 36-37.

Shahbaz, Hussin (1979), Kerkük Ağzı. Yayımlanmamış Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul.

3. Danışma Kaynakları- Sözlük

Atalay, Besim (1985). Divanü Lugat-it -Türk Tercümesi. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Clauson, Sir Gerard (1972). Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish. Oxford.

Devellioğlu, Ferit (2017). Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Dilçin, Cem (2018). Yeni Tarama Sözlüğü. Ankara: Türk Dili Kurumu Yayınları.

Hürmüzlü, Habib (2003). Kerkük Türkçesi Sözlüğü. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.

Hürmüzlü, Habib (2013). Irak Türkmen Türkçesi Sözlüğü. Kerkük: Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı yayınları (2. baskı).

Ölmez, Mehmet (1995). Türkmence-Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 18.

Terzibaşı, Ata (2011). Kerkük Ağzı Türkmence Sözlük. Kerkük: Endelüs basım evi.

Lessıng, Ferdınand D. (1960). Mongolıan-Englısh Dıctıonary. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

4. Elektronik Kaynaklar

Etimoloji-Türkçe Türkçe-Etimolojik Kelime İncelemeleri. Erişim: 25.04.2020, https://www.etimolojiturkce.com

Kubbealtı Lugatı. Erişim: 21. 03. 2020. http://www.kubbealti.org.tr

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. Erişim: 20.02.2020. https://sozluk.gov.tr/

Erişim: 20/04/2020. http://turkmenelinews.blogspot.com/2013/05/census-of-population-and-land-in-kirkuk.html

Nişanyan-Etimolojik Sözlük 25.05.2020 https://www.nisanyansozluk.com/

ÖZGEÇMİŞ

1996 yılında Irak'ın Kerkük ilinde dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini Kerkük'te tamamladı. 2014 yılında Kerkük Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde başladığı lisans eğitimini 2018 yılında tamamladı. Aynı yıl içerisinde Kocaeli Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim dalı yüksek lisans öğrenimini Türkiye burslusu olarak kazandı ve hale devam ediyor. Yabancı dil Arapça ve İngilizcedir.